

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ФАКУЛТЕТ ПОЛИТИЧКИХ НАУКА

Марко Д. Савковић

ПРИВАТИЗАЦИЈА ИЗГРАДЊЕ МИРА:
ПРИВАТНЕ БЕЗБЕДНОСНЕ
КОМПАНИЈЕ У САВРЕМЕНИМ
ОПЕРАЦИЈАМА ПОДРШКЕ МИРУ

докторска дисертација

Београд, 2016.

UNIVERZITET U BEOGRADU
FAKULTET POLITIČKIH NAUKA

Marko D. Savković

PRIVATIZACIJA IZGRADNJE MIRA:
PRIVATNE BEZBEDNOSNE KOMPANIJE
U SAVREMENIM OPERACIJAMA
PODRŠKE MIRU

doktorska disertacija

Beograd, 2016.

UNIVERSITY OF BELGRADE
FACULTY OF POLITICAL SCIENCES

Marko D. Savković

**PRIVATIZATION OF PEACEBUILDING:
PRIVATE SECURITY COMPANIES IN
CONTEMPORARY PEACE SUPPORT
OPERATIONS**

Doctoral Dissertation

Belgrade, 2016

Ментор:

др Немања Џуверовић, доцент, Факултет политичких наука Универзитета у Београду

Чланови комисије:

др Радмила Накарада, редовни професор, Факултет политичких наука Универзитета у Београду

др Мирослав Хацић, редовни професор, Факултет политичких наука Универзитета у Београду

Приватизација изградње мира: приватне безбедносне компаније у савременим операцијама подршке миру

Сажетак: Ангажовање приватних војних и безбедносних компанија представља релативно нов феномен у међународним односима и операцијама подршке миру. Омогућено је применом принципа уступања јавних послова, који је, опет изазван захтевима за смањењем државне потрошње, а утемељен у економском учењу неолиберализма. Крај Хладног рата, еволуција у пракси операција подршке миру и најзад, нови амерички интервенционизам који је свој крајњи израз доживео у Ираку и Авганистану јесу чиниоци који су допринели настанку контекста у коме је уступање јавних послова приватним војним и безбедносним компанијама било могуће. Оно је, међутим, водило нарушавању принципа демократске контроле и одговорности; што се негативно одразило на легитимитет операције и сам процес изградње мира у земљи пријема. Свесне размера пропуста, више држава, али и удружења која су окупљала компаније предузеће напоре усмерене на међународно регулисање њиховог рада. Две иницијативе су се у овом смислу показале нарочито значајним – Документ из Монреа и Међународни кодекс поступања.

Кључне речи: приватне војне и безбедносне компаније, приватизација, уступање јавних послова, одговорност, операције подршке миру, решавање сукоба, изградња мира, очување мира, Ирак, Авганистан

Научна област: политичке науке

Ужа научна област: међународне студије

УДК: 327.56(043.3)

327(567+581)

Privatization of Peacebuilding: Private Security Companies in Contemporary Peace Support Operations

Abstract: Work done by private military and security companies presents a relatively new phenomenon in international relations and peace support operations. Enabled by principles of outsourcing, which were again caused by repeated requests for cuts in public spending, this shift in paradigm was grounded in economic teachings of neoliberalism. The end of the Cold War, the evolution in practice of peace support operations and finally, new American interventionism best exemplified in Iraq and Afghanistan all contributed to creation of a context where outsourcing to private military and security companies was possible. This, however, led to repeated breaches of principles of democratic control and accountability; eroding legitimacy of both the operation and the peacebuilding process. Aware of the gravity of their omission, several countries and industry associations will undertake effort aimed at international regulation of companies' work. Two initiatives have proven to be particularly important in this regard – the Montreux Document and the International Code of Conduct.

Key words: private military and security companies, privatization, outsourcing, accountability, peace support operations, conflict resolution, peacebuilding, peacekeeping, Iraq, Afghanistan

Scientific field: political sciences

Scientific subfield: international relations studies

Илустрација: на својој чувеној слици „Ноћна стража“ Рембрант приказује једну од „стрелачких дружина“ које су се широм Европе вековима у мирнодопско време старале о јавном реду и миру.

Назив слике у оригиналу: Рембрант Харменсон ван Рајн, 1642, „Стрелачка дружина Франса Банинга Кока и Виљема ван Рутенбурга (Ноћна стража)“. Део колекције Амстердамског музеја; изложена у Рајксмузеју (Музеју Империје), Амстердам.

Садржај

Списак скраћеница (стр. xi)

Листа случајева (стр. xiv)

Увод (стр. 1)

1. Почети приватизације изградње мира: контекст и актери (стр. 9)

1.1 Пет генерација операција подршке миру (стр. 18)

1.2 Од изградње мира ка изградњи државе (стр. 27)

1.3 Тржиште операција подршке миру и ангажовање приватних војних и безбедносних компанија (стр. 31)

1.4 Предности и мане ангажовања приватних војних и безбедносних компанија у подручју операција подршке миру (стр. 39)

2. Идеологија, логика и носиоци приватизације изградње мира (стр. 46)

2.1 Генеза изградње мира: приступи решавању и превазилажењу сукоба (стр. 47)

2.2 Либерална изградња мира и изградња државе (стр. 51)

2.3. Критика либералне изградње мира (стр. 58)

2.4 Алтернативни приступи изградњи мира (стр. 64)

2.5 Неолиберализам као идеологија приватизације безбедности (стр. 70)

2.6 Логика и носиоци приватизације безбедности (стр. 75)

2.7 Ка одрживом моделу приватизације безбедности (стр. 87)

3. Критичан недостатак одговорности: приватне војне и безбедносне компаније у операцијама подршке миру у Ираку и Авганистану (стр. 91)

3.1 Правни основ за ангажовање приватних војних и безбедносних компанија у операцијама подршке миру (стр. 94)

3.2 Прекорачење уговорених трошкова и лош квалитет услуге приватних војних и безбедносних компанија (стр. 98)

3.3 Приватне војне и безбедносне компаније и нарушавање људских права лица у подручју операција подршке миру (стр. 103)

3.4 Кораци ка успостављању одговорности приватних војних и безбедносних компанија (стр. 107)

3.5 Ефекти поступања приватних војних и безбедносних компанија по мандат и циљеве операција подршке миру – изгледи за будућност (стр. 116)

4. Глобално регулисање рада приватних војних и безбедносних компанија (стр. 122)

4.1 Документ из Монреа (стр. 124)

4.1.1 Настанак и развој (стр. 124)

4.1.2 Критика, примена и ефекти (стр. 128)

4.2 Међународни кодекс поступања (стр. 135)

4.2.1 Настанак и развој (стр. 135)

4.2.2 Критика, примена и ефекти (стр. 138)

Закључна разматрања (стр. 146)

Литература (стр. 152)

Прилог бр. 1: отворени упитник који је послужио као основа за разговоре аутора са испитаницима (превод са енглеског језика) (стр. 173)

Прилог бр. 2: упитници са одговорима испитаника, преведени са енглеског језика (стр. 174)

Биографија кандидата (стр. 183)

Изјаве (о аутентичности; истоветности; коришћењу) (стр. 184)

Списак скраћеница

АЦЛУ – енг. *American Civil Liberties Union*, Америчка унија за грађанске слободе

АУ – Афричка унија

БАРКХАНЕ – војно присуство Француске у Буркини Фасо, Малију, Чаду, Нигерији и Мауританији

БИХ – Босна и Херцеговина

ЦЕЈА – енг. *Civilian Extraterritorial Jurisdiction Act*, Закон о екстратериторијалној јурисдикцији над грађанима САД

ЦИА – енг. *Central Intelligence Agency*, Централна обавештајна агенција САД

ЦоЕСС – Конфедерација европских пружалаца услуга безбедности

ДЦАФ – женевски Центар за демократску контролу оружаних снага

ДПКО – енг. *Department for Peacekeeping Operations* (Одељење за мировне операције УН)

ЕА – Егзекјутив ауткамс

ЕУ – Европска унија

ЕУЦАП Сахел Мали – ЕУ мисија изградње капацитета у региону Сахела и Малију

ЕУТМ – ЕУ мисија за обуку у Малију

ЗИФ – Центар за међународне мировне операције (од нем. *Zentrum für Internationale Friedenseinsätze*)

ФАИР – енг. *Federal Activities Inventory Reform Act*, Закон о попису активности федералних власти САД

ФБИ – енг. *Federal Bureau of Investigation*, Федерални истражни биро САД

ГСА – енг. *General Service Administration*, Служба за опште послове Владе САД

ИД – „Исламска држава“, често и ИСИЛ – „Исламска држава Ирака и Леванта“; ређе ДАЕШ – од арапске скраћенице

ИСАФ – енг. *International Security Assistance Force*, операција НАТО у Авганистану, „међународне снаге подршке (успостављању) безбедности“

ИСОА – енг. *International Stability Operations Association*, Међународна асоцијација за мировне операције

КПА – енг. *Coalition Provisional Authority*, Привремена власт Коалиције у Ираку

КБР – компанија „Келог, Браун и Рут“, подружница компаније ”Халибартон”

Логкеп – енг. *Logistics Civilian Augmentation Program*, тј. „Програм цивилне подршке логистици“ САД

МЕЈА – енг. *Military Extraterritorial Jurisdiction Act*, Закон о екстратериторијалној јурисдикцији над припадницима оружаних снага САД

МХП – међународно хуманитарно право

МИНУСМА – Мултидимензионална интегрисана мисија стабилизације у Малију

МИСАХЕЛ – Мисија Афричке уније у Малију и региону Сахела

МКЦК – Међународни комитет Црвеног крста (и Црвеног полумесеца)

МСП – Министарство спољних послова

НАСА – енг. *National Aeronautics and Space Administration*, Национална администрација за аеронаутику и свемир САД

НАТО – Организација северноатлантског уговора

НГ – Национална гарда САД

НПМ – енг. *new public management*, „ново јавно управљање“

ОЕБС – Организација за европску безбедност и сарадњу

ОЕЦД – Организација за економску сарадњу и развој

ОПМ – операције подршке миру

ПВБК – приватне војне и безбедносне компаније

P2 – ”Рифлекс респонсес”, једна од ПВБК чије пословање описујемо у раду

РГ – Радна група (УН) „о употреби плаћеника као начину кршења људских права и спречавања права народа на самоопредељење“ (2005-)

РМА – енг. *revolution in military affairs* („револуција у војним пословима“)

РОЕ – енг. *rules of engagement*, „правила поступања“

СИГИР – Специјални генерални инспектор за питања обнове Ирака

СОФА – енг. *status of forces*, Споразум о статусу снага (који се потписује између САД и одређене државе)

ССГ – енг. *security support group*, Група за подршку безбедности (компаније P2)

УН – Уједињене нације

Листа случајева

Случај 1. Како ће изгледати једна ОПМ 2025. године? (стр. 25)

Случај 2. Егзекутив ауткамс и Сендлајн интернешенел (стр. 32)

Случај 3. Пословање Сарацен интернешенела у Сомалији (стр. 43)

Случај 4. „Највећи авио трансфер кеша у историји“ нестао у приватним џеповима (стр. 100)

Случај 5. Масакр на тргу Нисур (стр. 110)

Случај 6. Од једног принца за другог: батаљон „приватника“ за конфликте будућности (стр. 119)

Случај 7. Радна група УН, критика Документа из Монреа и Хаџрт конвенције (стр. 129)

Случај 8. Правила поступања Међународне асоцијације за мировне операције (стр. 133)

Случај 9. Швајцарски закон о приватним безбедносним компанијама које се ангажују у иностранству (стр. 142)

Увод

„Приватизација међународне безбедности представља једно од најконтроверзнијих питања данашњице.“

Џејмс Дејвис, „Ратници среће: приватне армије и нови светски поредак“¹

Велика пажња која је посвећена поступању приватних војних и безбедносних компанија (ПВБК)² у подручју операција подршке миру (ОПМ)³ у Ираку (и Авганистану) новијег је датума и она прати промену која се одиграла у пракси. Тамо су, наиме, ”приватници”, или ”уговарачи” – како ће их све називати – одједном постали свеprisутни. Још од почетка 90-их, авиони којима су најпре амерички, а затим и остали војници транспортовани у ове земље припадали су приватним компанијама; кантинама у којима су јели и базе у којима су живели (када нису били на терену) управљале су приватне компаније. Права револуција наступила је, међутим, крајем последње деценије 20. века, када је ”приватницима” – наизглед изненада – дозвољено да обављају послове безбедности. Први такав посао била је услуга физичког и техничког обезбеђења база у којима су америчке снаге биле стациониране. Како је овим решењем један значајан број војника ослобођен да се бави оним због чега су дошли у ОПМ, уступање заштитне функције се није чинило контроверзним.

¹ James R. Davis, 2002, *Fortune's Warriors: Private Armies and the New World Order*, Vancouver: Douglas and McIntyre, стр. xi

² У нашем раду усвајамо релативно широку дефиницију Тревора Тејлора, према којој су ПВБК „компаније чији запослени, наоружани или не, пружају подршку или потпуно сами извршавају одређену безбедносну функцију“. Иначе, постоји разлика између приватних војних и приватних безбедносних компанија; док прве пружају услуге попут обуке оружаних снага, војно-обавештајног рада, набавке наоружања и војне опреме, подршке борбеним операцијама, деминирања и одржавања објеката, друге су фокусиране на физичко и техничко обезбеђење, надзор, брзе интервенције, истражну делатност и анализу ризика. OECD, 2007, „OECD DAC Handbook on Security Sector Reform: Supporting Security and Justice“, Paris: OECD, стр. 211

³ Сви термини који су у оптицају у научној заједници садрже у себи вредносну одредницу ”мир”, чиме прејудуцирају карактер међународног подухвата који представљају. Како ћемо показати, операције вођене у Ираку и Авганистану – које се као студије случаја налазе у средишту пажње нашег рада – по карактеристикама спадају у операције подршке миру, због чега смо се определили за коришћење те одреднице.

Услуга физичког обезбеђења, али другачијег типа и пружена у другачијем контексту, ипак ће довести ПВБК под лупу (светске) јавности. Овде је неопходно да разумемо колико је савремена ОПМ сложен феномен, односно, у којој мери се пракса очувања мира изменила у протеклих четврт века. Пре свега, операције се данас договарају и упућују чак и ако непријатељства нису окончана. Пристанак страна у сукобу се више не захтева, мада је и даље пожељан. Друштво, чија стабилност (опстанак) сада зависи од операције највероватније је конфликтом доведено у стање "неуспеле" државе, слабих институција и такве централне власти која више није способна да испуни основне обавезе према грађанима. Све ово значи безбедносно окружење које је крајње нестабилно. Оружане снаге једне или више земаља – део међународног контингента који се упућује са одређеним мандатом – сада су само један од актера у подручју операције. Поред њих наступају бројне цивилне институције – међународне организације са значајним бројем запослених, задужене да помогну политичку (и економску) трансформацију земље пријема ОПМ; полицијске снаге које ће се старати о јавном реду и, по потреби, обучавати локалне снаге безбедности; бројне организације цивилног друштва – од оних које дотурају хуманитарну помоћ и брину се о основним потребама локалног становништва, па све до организација које истраживањима и саветима, а на основу договора са другим актерима, помажу процесе стабилизације, реконструкције и напослетку, демократизације.

У свету се тренутно одвија велики број ОПМ. Разлог томе није у већем броју сукоба; већ пре промена у њиховој природи. Значајан број држава се суочава са дубоким унутрашњим тензијама које су дуго или остављене нерешеним, или "замрзнуте" каквим политичко-институционалним аранжманом. Овде посебан феномен представља конфликтна динамика на Блиском истоку и другде, са појавом група које одбацују вредности модерне (западне) демократије. Актери на супротним странама не само да располажу значајним ресурсима, већ су овладали и техникама мобилизације подршке (грађана). Мултиполарност савременог света значи да је увек у близини неки (макар регионални) хегемон коме се може обратити за подршку. Зато сукоби могу трајати дуго; или макар, све док је зараћеним странама у интересу да они трају. Искуства развијеног Запада – да демократске и стабилне институције чине најбољу брану друштвеном

конфлику показују се заснованим на неутемељеном оптимизму, неразумевању политичке и сваке друге културе земље пријема операције, и самим тим непримењива. Ту је и низ других проблема – пристрасност оног који интервенише (у конфликтну динамику), односно интерес за конкретан исход, који се само у једном делу односи на окончање конфликта; одбацивање или занемаривање локалних (и традиционалних) модела превазилажења сукоба као инфериорних; грубо мешање и стално преиспитивање политичког процеса који би требао водити нормализацији и најзад, помирењу. Тако је настало једно ”тржиште” на коме, као и на сваком другом, влада закон понуде и потражње.

У овакав контекст улазе ПВБК. Њихова структура их чини ”неформалним организацијама” – ентитетима који се ”опиру” сваком покушају категоризације. ”Ефективне у сложеним ситуацијама, брзе у адаптацији на нове околности и кохерентне захваљујући постојању неформалних мрежа поверења”⁴, брзо ће се наметнути као незаобилазан актер у подручју операције, поуздани посредник између оружаних снага и нарасле (међународне) бирократије. Кључну улогу у томе одиграће њихови запослени. Сами бивши припадници сектора безбедности, постаће пионери ове индустрије у настајању. Њихови први клијенти биће компаније заинтересоване за екстракцију минералних богатстава Африке, далеко од пажње медија – и уређених услова пословања.

ПВБК ће прећи дугачак пут од група обичних плаћеника каквим су сматране почетком 90-их, до уредно регистрованих компанија са седиштем, административним особљем, посебним одељењем задуженим за односе са јавношћу, које (настоје да) послују по међународним стандардима. Преузимајући на себе, након транспорта, управљања војним инсталацијама и стражарске функције и низ других, сложенијих задатака омогућиле су оружаним снагама да се фокусирају на оно што је био њихов основни посао – вођење рата. Бројке су неумољиве: ако су 1996. уговорачи били задужени за приближно једну четвртину послова одржавања објеката (нарочито складишта), до 2008. ће их задужити за

⁴ Kateri Carmola, 2010, *Private Security Contractors and New Wars: Risk, Laws and Ethics*, London: Routledge, стр. 10

нешто више од половине.⁵ Једнако је поступано у ОПМ. Док је у операцијама вођеним на простору бивше Југославије на сваких 50 војника био ангажован један „приватник“, у Ираку ће по успостављању режима окупације запослених у ПВБК бити једнако колико и војника тзв. коалиционих снага⁶; док ће их у Авганистану бити и више.

Настале, дакле, у специфичним околностима, ПВБК дуго нису биле одговорне у раду и тај мањак одговорности испољавао се на више начина. Пре свега, тешко је утврдити тачан број њих које су биле ангажоване у подручју ОПМ. Тако је, рецимо, Катери Кармола 2010. године проценила да их је у Ираку у сваком тренутку између 50 и 75; међутим, када је узела у обзир све компаније које поред осталих, пружају и ”услуге безбедности” број је нарастао на 280. Не зна се ни колико је новца потрошено на њихово ангажовање: надлежне службе америчке владе процењују да је ова земља, унајмљујући услуге ”приватника” само од 2003. до 2010. потрошила између 6 и 10 милијарди долара.⁷ Затим, често није било јасно за које су послове тачно ПВБК ангажоване. У документе (уговоре) којима је регулисан однос компанија и држава, јавности дуго није омогућен увид. Потом, у пракси ПВБК линије одговорности нису биле јасне. Државе дуго нису посветиле пажњу овом проблему, како зато што су их испрва, у врло ограниченом обиму, ангажовале на пословима сматраним за мање важне, тако и због снажног лобирања њихових руководстава у Вашингтону (Конгресу) и другим центрима одлучивања. Истовремено, из различитих разлога (повећаног обима посла, уштеде), компаније су у подручју операције поједине послове почеле уступати подуговарачима. Када би у тим околностима неко од њихових запослених и био осумњичен за прекршај, или злочин, постало је јако тешко гонити га. Треће, као што се им се не зна број, односно, износ новца који је на њихово ангажовање потрошен, често се не зна ни како су компаније настале; каква им је власничка структура; профил запослених; правила поступања (у кризним ситуацијама). Све наведено их је у подручју операције учинило контроверзним актерима – и предметом интересовања научне заједнице.

⁵ Government Accountability Office (GAO), 2007, “Defense Budgets: Trends in Operation and Maintenance Costs and Support Services Contracting”, GAO 07-631, стр. 3

⁶ Congressional Budget Office (CBO), 2008, „Contractor’s Support of US Operations in Iraq“, стр. 1

⁷ Carmola, стр. 10

Алан Брајден сматра да се „позив на узбуну“ у смислу коначног регулисања рада ПВБК у подручју операције догодио након низа инцидената чији су актери били запослени компаније Блеквотер. ”Фото-робот” ове компаније савршено илуструје развојни пут целе једне индустрије. Њен оснивач је бивши припадник специјалних јединица, али и неко ко је, као потомак богате и утицајне породице, представљао део ”естаблишмента” у САД. Пословну прилику која се указала са новим америчким интервенционизмом муњевито је искористио. Прву нишу је пронашао је у пружању услуга тзв. тактичке обуке на специјализованом полигону. Затим је своје услуге понудио Министарству спољних послова (МСП) САД, чији су званичници тражили начин да заштите запослене у крајње несигурном окружењу Ирака и Авганистана. Слика запослених Блеквотера, како у конвоју обезбеђују америчке дипломате данас је једна од најјаснијих асоцијација на ирачки сукоб.

Проблеми које је ова компанија изазвала немарном политиком, која је вођена искључиво могућношћу зараде, укључивали су: незадовољавајући ниво знања и вештина (појединих) запослених; озбиљне дисциплинске прекршаје; и најзад, пропусте у ланцу команде и контроле. У трци за профитом, било је само питање времена када ће се десити трагедија. Пажњу светске јавности први пут ће привући марта 2004. године, када је троје њених запослених залутало и линчовано у ирачком граду Фалуци. Три и по године касније, убиство 17 ирачких цивила на тргу Нисур у Багдаду, представљало је „окидач“ који је довео до отварања истраге Конгреса САД. Још важније, покренуто је више иницијатива које су за циљ имале регулисање рада ПВБК уз пуно поштовање одредби међународног хуманитарног права (МХП).

Успех ОПМ у значајној мери ће зависити од способности носилаца мандата да успоставе ефикасне механизме одговорности и то пре свега према споља, тј. према владама и међународним организацијама. Сматрамо како је подједнако значајна одговорност према „унутра“, односно, становницима територије на којој се одвија операција. Овде је реч о примени добро познатог концепта демократске одговорности – само у условима међународне интервенције и следствене ОПМ. Зато истражујемо „одговорност за“, која, у тумачењу

Организације за економску сарадњу и развој (ОЕЦД) представља: кохерентно и ефективно спровођење безбедносне политике и функционисање система безбедности; легалност рада; ефективно (са становишта трошкова) и транспарентно трошење поверених средстава и напослетку, поштовање људских права свих који се налазе у захвату операције. Стога смо испитали да ли су и у којој мери – у сваком од наведених поља посматрања – ПВБК данас одговорни актери ОПМ.

Како би смо разумели мотивацију лидера да улазе у аранжане са компанијама попут Блеквотера, изложићемо разлоге за уступање јавних послова у домену одбране и безбедности, усредсређујући се пре свега на праксу САД и Велике Британије. Затим ћемо покушати да утврдимо која је заправо идеологија ове „приватизације“ безбедности и изградње мира. Показаћемо како су доносиоци одлука у САД и Великој Британији употребу ПВБК рационализовали водећи се приступом неолиберализма у домену економије; односно либералног интервенционизма у домену међународних односа. Анализом одлука које су омогућиле уступање јавних послова приватном сектору као и дискурса који их је пратио, показаћемо како је политика заснована на идеологији неолиберализма уступање јавних послова учинила могућим – а тиме и приватизацију, односно комерцијализацију процеса изградње мира.⁸ На темељу ових сазнања, покушаћемо да утврдимо да ли је уопште могућ такав модел уступања јавних послова у ОПМ који би био одржив.

Најзад, растућа и често контроверзна улога ПВБК као актера ОПМ водила је и глобалним покушајима регулисања њиховог рада. Два – која су део шире иницијативе швајцарске владе – су у том смислу најзначајнија: Документ из Монреа (2008.) и Међународни кодекс поступања (2010.) Док првом приступају владе, уз други пристају ПВБК и организације цивилног друштва.

⁸ У протеклих четврт века није се појавила кредибилна алтернатива либералном моделу изградње мира. Ову тврдњу, међутим, не можемо прихватити без додатног истраживања и зато ће у нашем раду бити обрађене и критике које заговарају или су заговарали аутори попут Чендлера (више „локалног власништва“); Хербста, те Енгелберта и Тула (радикално одустајање од изградње мира, по принципу „пустите државе да пропадне“), Бејна и опет, Чендлера (критика изградње мира као вид неоимперијализма Запада), и напослетку, Мекгинтија и Ричмонда који уводе концепте хибридног мира или пост-либералног мира.

Покушаћемо да утврдимо у којој мери су ове иницијативе, као и документи и инструменти који су из њих проистекли, успели да одговоре на описани проблем критичног недостатка (механизама) одговорности у раду ПВБК.

Општа претпоставка од које полазимо јесте да су постепеним увођењем ПВБК у подручје ОПМ носиоци мандата операција допринели нарушавању принципа демократске одговорности, чиме су значајно умањили изгледе за крајњи успех (операције). Овом „увођењу“ или „уласку“ погодовао је општи контекст; али и промене у приступу изградњи мира крајем 20. и почетком 21. века, односно промена парадигме, која се кретала од изградње мира ка изградњи државе. Када су се опредељивале за уступање јавних послова у области одбране и безбедности ПВБК, државе су полазиле са постулата неолибералне, односно неоконзервативне мисли. Најзад, верујемо како ће: у околностима сталних позива на смањење државне потрошње ПВБК и даље бити ангазоване као одржива алтернатива гломазном и скупом државном апарату; односно, да је процес уређења рада ПВБК, који се одвија кроз две глобалне иницијативе – Документ из Монреа и тзв. Међународни кодекс поступања – учинио да оне више не делују у правном вакууму, чиме се допринело решавању проблема недостатка одговорности у њиховом раду (а у контексту ОПМ).

Зато је основни циљ нашег истраживања да покажемо на које је све начине улазак ПВБК у ОПМ водио нарушавању принципа одговорности. У том смислу, наш први задатак је да опишемо контекст који је омогућио пораст ангажовања ПВБК у ОПМ. То ћемо учинити тако што ћемо представити промену у природи ОПМ, дефинисати „тржиште“ на коме оне наступају, пописати услуге које нуде и расправити могуће предности и мане њиховог ангажовања у подручју операције. Други задатак је у разумевању идеологије и логике која је потакла доносиоце одлука да послове у домену одбране и безбедности, па и оне у ОПМ, уступе приватном сектору. На трећем месту, размотрили смо поменуте покушаје глобалног регулисања рада ПВБК, с нарочитим освртом на ОПМ.

Податке смо прикупљали анализом различитих садржаја: монографија, поглавља у зборницима, текстова објављених у научним часописима, медијских репортажа и нарочито, извештаја међународних

организација и држава-носилаца мандата ОПМ. Истражујући, ослонили смо се и на методу интервјуа. Разговори су вођени на Интернету, разменом електронских порука (писама), а били су засновани на отвореном упитнику (погледати прилог бр. 1). Разговарали смо са: двојицом бивших запослених ПВБК; једним тренутно запосленим ПВБК; представницима влада носилаца мандата операције и истраживачима заинтересованим за исти, или близак предмет истраживања (погледати прилог бр. 2). Пратили смо и дискусије вођене на друштвеним мрежама у оквиру тзв. затворених група. Напомињемо како је било ситуација у којима су наши саговорници испрва били неповерљиви, претпостављајући како ће се аутор првенствено фокусирати на негативне аспекте деловања ПВБК у подручју ОПМ.

У нашој стручној јавности аутори се нису бавили, како идеологијом, тако и логиком на којој почива продор ПВБК у процесе изградње мира и државе, односно уступање (приватном сектору) јавних послова у домену безбедности и одбране. Поменути Документ из Монреа и Међународни кодекс поступања се изучавају и о њима се расправља, али се то чини на високо специјализованим, стручним скуповима у које шира јавност нема увид. Мада су припадници војске и полиције Србије, учествујући у контингентима упућиваним у операције УН и ЕУ имали прилику да се сусретну са запосленима ПВБК, овој теми није посвећена адекватна пажња у специјализованим часописима и стручној јавности.⁹

Уверени смо како ће два феномена која истражујемо, уступање јавних послова и приватизација безбедности (и изградње мира), обележити и конфликте будућности. Носиоци операција ће доносити одлуке ослонцем на њих. ПВБК, биле мање или веће, локалне ("домаће") или међународне, представљаће једног од важних чинилаца који у пост-конфликтном контексту утичу на решавање и превазилажење сукоба. Да ли ће, како и коме бити одговорни стога је питање од великог значаја.

⁹ Вредан изузетак представља рад Срђана Кораћа „Употреба приватних војних компанија у међународним сукобима – етичке контроверзе“, који је 2015. објављен у часопису Војно дело и на који ћемо реферисати у једном делу другог поглавља.

1. Почеци приватизације изградње мира: контекст и актери

„Постоји та идеализована представа рата према којој се мушкарци у униформама боре за циљеве националне државе. У ствари је реч о аномалији, која тачно описује само последњих 300 година (историје сукоба, прим. аут.)“

Питер Сингер у интервјуу за Њујорк тајмс, 25. април 2004¹⁰

Монопол државе над употребом силе представља релативно нов феномен у историји цивилизације. Прве снаге које су се старале о јавном реду и миру биле су приватне дружине, које су у најбољем случају уживале подршку своје улице, или дела града. Без обзира на јаку везу са средином из које су потекле, када би проценили да нису довољно плаћени, или једноставно пожелели више новца, њихови чланови су прибегавали уцени и крађи – неретко отимајући баш од оних које би требало да штите. Као такве, ове снаге су биле корисне само у улози стражара. Надолазећи освајачи су их према потреби инкорпорирали у своје одреде или једноставно масакрирали.

У империјама старог света, које су потресали чести грађански ратови, лојалност је била врло промењива категорија. У старом Риму, две, па и три војске истовремено би претендовале на признање легитимности. Када би се генерал у каквом удаљеном подручју империје побунио, Сенат би подигао своју војску, или наредио (још увек) лојалним легијама у близини да се супротставе изазивачу. Тим снагама командовао би опет неки други генерал, који је очекивао награду за свој труд. Огромној већини становника ратом погођених области је у тим ситуацијама било најважније да се склоне са пута. Међутим, било је и оних грађана који су ишли у корак са војском, надајући се заради. Ови(е) кројачи(це),

¹⁰ Elke Krahnemann, 2010, *States, Citizens and Privatisation of Security*, Cambridge, UK: Cambridge University Press, стр. 1

надрилекари(ке), забављачи(це) и неизоставне проститутке представљали су прве „уговараче“¹¹ и логистичку подршку оружаним снагама.

За то време, приватне дружине сличне горе поменути су овладале морском пловидбом, за шта су бивале богато награђене – под условом да се не утопе, наравно. Основни принцип њиховог рада гласиће, тада а и касније, „у праву је онај који више плати“. Пирати¹² ће мање или више неометано пловити морским путевима до 20. века, а и касније.

Концепт професионалне, стајаће војске је након коначног краха Римског царства ван снаге био скоро 1,500 година. Кроз читав Средњи век – са изузетком крсташких похода – ратовало се често, али ограничено у погледу ефеката, па и жртава. Племство је наступало на коњу; зависни кметови пешице. Тактика и техника ратовања (опсаде, напада, утврђене одбране) није се мењала стотинама година; на то испрва није утицало ни откриће ватреног оружја. У условима где се мало пажње посвећивало обуци, масовност није представљала предност на бојном пољу. Добро устројене, вођене и мобилне групе професионалних војника-најамника могле су нанети страховите губитке територијално организованог војсци. У Европи касног средњег века, таквих је било на претек. Наиме, завршетком стогодишњег рата између владарских кућа Француске и Енглеске велики број обучених бораца остао је без посла. Градови-државе на територији данашње Италије ангажовали су ове дружине плаћеника потекле махом из данашње Швајцарске¹³ (у Италији познатих под називом кондотијери, од ит. *ла кондота*, уговор) у међусобним сукобима; убрзо ће им се придружити колеге из Бретање, Гаскоње, Пикардије (Француска)¹⁴; Швабије,

¹¹ Један од појмова којима алтернативно означавамо приватне војне и безбедносне компаније (ПВБК; „приватници“); енг. *contractors*. Нешто је шири појам од ПВБК, зато што укључује и оне актере којима пружање услуге безбедности није основна, већ само једна од делатности.

¹² Од 16. па све до почетка 19. века, пирати (гусари) ће улазити у уговорне односе са владама појединих земаља, које ће их ангажовати као допуну (не и замену) поморским снагама под њиховом командом. У енглеском језику се феномен „пирата под уговором“ називао *прајватиринг*, док су они сами били *прајватирс*.

¹³ Институција Папиних швајцарских гардиста у Ватикану представља наслеђе тих времена.

¹⁴ Sean McFate, 25. јануар 2016, „Return of the Mercenaries“, <https://aeon.co/essays/what-does-the-return-of-mercenary-armies-mean-for-the-world> (приступљено 31. јануара 2016.)

Хесеа (Немачка), при чему ће последње наведени постати познатији под немачким називом Ландскнехт.

У верским сукобима који су раздирали Европу на прелазу из 16. у 17. век, плаћеници су још увек играли важну улогу. Истина, битке су постале масовније, а наоружање убојитије, али је и даље већина војника била унајмљена. Нова је у свему томе била улога пословних људи, високо повезаних и утицајних појединаца који су „управљали“ све већим формацијама војника без сталног запослења и били спремни да их уступе за одговарајућу суму. Мекфејт наводи примере грофа фон Мансфелда, који је за потребе владара Палатината (једне од многобројних историјских немачких држава) „подигао читаву армију“¹⁵; Луја де Гера, бизнисмена који је Шведској обезбедио морнарицу; те у Ђенови рођеног маркиза де Спиноле, који је за потребе шпанског краља водио војне операције у данашњој Холандији. По својим постигнућима, Ерик Принс, о коме ћемо као оснивачу једне од најуспешнијих ПВБК писати на више места у раду, јако подсећа на речену господу.

Успон националне државе нераскидиво је повезан са установом националне армије¹⁶. Као место интеграције, индоктринације и националне хомогенизације, војска постаје један од стубова националне државе у настајању. Снаге опремљене највишим могућим легитимитетом (потеклим од монарха, или парламента) нису могле трпети „приватнике“. Национална војска је била добра за економски напредак тиме што је гарантовала безбедност, али је и сама представљала велики бизнис. Задовољење њених огромних потреба дало је нови замајац индустрији и то баш у моменту када је она сама пролазила кроз до тада незабележени развој. Затим, како је у састав националних држава ушао велики број некадашњих војводства, принципата, марки, градова-држава (узмимо стварање модерне Италије и Немачке као пример) било је све мање потенцијалних послодаваца заинтересованих за ”приватнике”. Потом, националне војске могле су – опет, почевши од 19. века – уз већ уобичајено парче земље, својим војницима

¹⁵ Ibid.

¹⁶ Не постоји сагласност међу историчарима о томе која је прва национална стајаћа војска. За једне је то, рецимо, Кромвелова *Њу модел арми*; али је њој недостајала општа војна обавеза (општа мобилизација) која ће постати практично остварива тек током 19. века, са јачањем централних власти, те развојем путне (и нарочито железничке) мреже.

осигурати здравствену заштиту и пензију, чиме су нудиле каријеру далеко примамљивију од плаћеничке. Најзад, како су усвајале нове и све сложеније системе наоружања, модерне оружане снаге су се ослањале на развијен систем војног образовања, који је обезбеђивао високу специјализацију. Војна професија постала је примамљива и инжењерима различитих профила, те са развојем службе санитета и лекарима, чиме је њен углед у друштву додатно порастао. Све ово је допринело да се „тржиште“ на коме су „приватници“ наступали смањи.

Како су јачале парламентарне демократије, тако су били гласнији и захтеви за демократском контролом извршних институција – Круне, односно Владе; а одмах затим и оружаных снага. Употреба силе – односно, претња употребом силе – постала је предмет интересовања представничких тела. Два су сазнања у том смислу кључна: прво, да је опасно, са становишта безбедности и стабилности прилика у друштву, да актери који нису државни користе силу; и друго, да употреба силе мора бити ограничена одређеним правилима. Нека од тих правила важе и данас – да је употреба силе оправдана разлогом (разлозима) наведеним у позитивним прописима; да је сразмерна претњи, односно, да се сила примењује док се отклони узрок претње. Са напретком у разумевању института који чине корпус људских права, сазрела је и свест о неопходности спречавања злоупотребе моћи. Најзад, конвенцијама УН, плаћеништво је (додуше, тек 1989. године¹⁷) стављено ван закона.

Негативна репутација „приватника“ преносила се из једног века у други: од поменутих кондотијера, преко „слободних дружина“, захваљујући којима данас имамо термин „слободњаци“ (енг. *freelancers*) дошло се до синтагме „пси рата“.¹⁸ Најзад, и британска и холандска ”Источноиндијска компанија” су у 17. и 18. веку трпела критике налик онима које данас упућујемо ПВБК. И заиста, доста је сличности између плаћеника прошлости и ПВБК данашњице. Плаћеници

¹⁷ United Nations General Assembly, A/RES/44/34, 4 December 1989, “International Convention against the Recruitment, Use, Financing and Training of Mercenaries”, текст доступан на: <http://www.un.org/documents/ga/res/44/a44r034.htm> (приступљено 8. јуна 2016.)

¹⁸ Коју нам је оставио нико други до Вилијем Шекспир у свом делу „Јулије Цезар“. Janet McLean, “The Transnational Corporation in History: Lessons for Today?” *Indiana Law Journal*, 79 Ind. L.J. 363, Spring 2004, с. 363-377.

су се, попут данашњих „приватника“ организовали у компаније¹⁹, своје услуге нудили свима, а радили за онога ко је био спреман највише да плати. Националност њихових чланова (данас запослених) није била битна тада као што није ни сада; они сами били су лојални искључиво ономе ко их плаћа.²⁰ Подсећају на приватне војске, а тако се и користе: рецимо, у трећем поглављу ћемо описати како су Уједињени Арапски Емирати (УАЕ) дошли до тога да се у актуелном сукобу са Хутима у Јемену ослањају на, ни мање ни више, него држављане јужноамеричких земаља.

Сматрамо да су капацитети једне државе мало где на таквом испиту као у ОПМ. Ради се о сложеном послу који захтева: решеност, у смислу апсолутне подршке доносилаца одлука; (дипломатску) умешност, потребну да се савезници окупе и ОПМ започне; темељну припремљеност снага које се упућују (не само у погледу обуке, већ и материјалних ресурса); подршку становништва, како „код куће“ тако и у земљи пријема. Најзад, са становишта одговорности, ангажовање у ОПМ идеално претпоставља и постојање – за конструктивну критику способне – стручне јавности. Мада је очување мира (енг. *peacekeeping*) у пракси међународних односа присутно већ 60 година²¹, праву еволуцију је доживело у протеклих двадесет и пет. До момента у ком су се приватне војне и безбедносне компаније јавиле као актери у подручју ОПМ, ове операције су већ постале сложене и мултидимензионалне. Ова сложеност и мултидимензионалност савремених операција резултат је више фактора. Циљеви операције постали су далеко амбициознији. Пред војне и полицијске снаге постављени су нови задаци за које оне нису биле најбоље припремљене. У процес планирања и реализације ОПМ уведени су нови актери: „цивилна“ министарства (унутрашњих послова, правде, економске сарадње и развоја), међународне и регионалне организације, укључујући организације цивилног друштва; све до ПВБК. Тако је Малколм

¹⁹ Изворно, реч компанија значи управо „дружина“.

²⁰ McFate, *Ibid*.

²¹ Традиционалне мировне операције одвијале су се од 1947. до 1991. године, скоро искључиво под мандатом УН. Мандат је тако био постављен да су снаге биле усредсређене на очување мира, односно праћење и поштовање раније договореног прекида ватре. Самим тим, до размештања снага УН долазило је искључиво уз сагласност државе (или држава) пријема операције, односно страна у сукобу. Снаге УН могле су деловати искључиво у самоодбрани и биле су (нарочито у поређењу са савременим операцијама) лако наоружане.

Патерсон 2009. први изнео тезу како се често неадекватни капацитети снага УН у ОПМ могу надоместити ангажовањем ПВБК.²² Ову еволуцију ОПМ, те „улазак“ ПВБК као нових актера описаћемо на предстојећим страницама.

Мало шта је могло припремити демократије – па и оне најразвијеније – за појаву феномена уступања јавних послова²³ профитним корпорацијама у домену одбране и безбедности. У основи је идеја да се уступањем јавних послова који нису од суштинског значаја штеди новац пореских обвезника.²⁴ Уштеда – наводно – настаје оног момента када се са приватном, профитном компанијом склопи уговор у коме њени представници гарантују пружање исте те услуге по нижој цени. Оне запослене који су обављали тај посао државна институција или премешта на обављање других послова где радне снаге недостаје, или их уз отпремнину отпушта. Држава штеди и на обуци преосталих запослених. Како је конкуренција у профитном сектору већа (заправо, упитно је и да ли конкуренција постоји у домену јавних послова) компанија којој је посао уступљен је под притиском да га обави што боље, што ефикасније. Само на тај начин, тврди се у идеалтипском приказу овог концепта²⁵, уговарач може очекивати нови уговор и тако ширити своје пословање. Најзад, да је стварно изабран најбољи, гарантује компетитивна (тендерска) процедура кроз коју су будући уговарачи морали да прођу не би ли добили (јавни) посао.

²² Наведено према McFate, Ibid.

²³ Уступање јавних послова (енг. *outsourcing*) представља уступање одређене делатности предузећа другом, ради смањења трошкова и бољег пословног резултата. Заснива се на уговору и може – али и не мора – укључити „трансфер“ радне снаге; али зато увек укључује трансфер послова.

²⁴ Када је реч о пореклу уступања послова, Виташек, Ледјард и Манрот истичу како се „историја уступања послова одвијала упоредо са историјом (...) трговине. Како су настајале (...) мале групе, те комплексна друштва, појединци су се почели специјализовати. Ово је водило подели посла, унапређењу вештина и знања (...). Људи са посебним вештинама трговали би (...) како би преживели. Нису покушали да буду потпуно самодовољни; користили су таленте и продуктивност других како би живели боље.“ Kate Vitasek, Mike Ledyard and Karl Manrodt, 2010, *Vested Outsourcing: Five Rules That Will Transform Outsourcing*, London: Palgrave Macmillan, стр. 17

²⁵ Видети, на пример, „Top 10 Reasons to Outsource“, <http://www.supplychaindigital.com/supplychainmanagement/2329/Top-10-Reasons-to-Outsource> (приступљено 23. јануара 2016.) Компанија СИТЕЛ, која послује и у Србији, својих пет разлога наводи у следећој презентацији: <http://www.sitel.com/wp-content/uploads/2014/01/WHITEV0001TOP5.pdf> (приступљено 23. јануара 2016.)

Иста ова логика важила је и код уступања послова у домену одбране и безбедности. Како ћемо показати у другом поглављу нашег рада, заговорници уступања јавних послова идеолошки оквир пронашли су у позиву америчких републиканаца на „мање државе“; радну снагу у војницима за којима по окончању Хладног рата више није било потребе („мировна дивиденда“²⁶); а „окидач“ у првом Заливском рату 1990-91. године. До праве „експлозије“ уступања јавних послова долази, међутим, након 2003. године и интервенције „коалиције вољних“²⁷ у Ираку, која је по окончању војних операција водила најпре режиму окупације, а затим и „изградње државе“.²⁸

Ово наравно не значи да увођење ПВБК није имало своје практично оправдање. Припадник/ца оружаних снага данас жели да има приступ Интернету, како би чешће комуницирао са породицом и пријатељима. Очекује храну која подсећа на ону „код куће“ и здравствену заштиту. Све ово дужи боравак у непознатом и непријатељском окружењу чини колико-толико подношљивим. Како би се систем одбране сачувао од пренапрезања иначе ограничених ресурса, чинило се исправним да мање важни послови буду уступљени приватном сектору.

ПВБК су постале актери у подручју ОПМ на најмање три начина. Најпре су у „слабим државама“²⁹ помагале одржање владајућег режима применом

²⁶ Феномен настао непосредно по завршетку Хладног рата – окончање блоковске поделе је низ земаља Запада уверио како је сада могуће смањити трошкове одбране, односно бројно стање оружаних снага, а тако „ослобођен“ новац уложити у друге приоритете (економске, пре свега). Сматра се како је до 2000. године мировна дивиденда углавном „потрошена“.

²⁷ Коалиција вољних – (енг. *Coalition of the willing*) термин који је користила администрација Џорџа Буша и сам председник САД, како би се означила група земаља спремних да заједно са америчким снагама нападну и потом окупирају Ирак.

²⁸ Комплекснија од „очувања“ и „изградње мира“, изградња државе је дуготрајан процес улагања у људске и материјалне ресурсе земље пријема ОПМ, како би се, најпре, омогућило њено неометано функционисање и самим тим пружање основних услуга грађанима (снабдевање водом, енергентима, основна инфраструктура, здравствена заштита, школство), а затим достигли стандарди добре управе, владавине права, тржишне привреде и други.

²⁹ У разумевању Ганија и Локартове неуспела је свака држава која манифестује тзв. „мањак суверенитета“ (енг. *sovereignty gap*), односно, чије извршне власти нису способне да испуне обавезе преузете према другим државама и сопственим грађанима. Неуспеле државе су, дакле, претња како сопственим грађанима тако и стабилности међународног поретка. Крајњи циљ политичке заједнице за ово двоје аутора представља достигнуће стања које аутори називају „ефективном државом“ (енг. *effective state*), способном да „попуни“ поменути мањак суверенитета.

надмоћне силе, чинећи то наочиглед беспомоћних „плавих шлемова“ УН. Примери које ћемо навести у првом поглављу укључују деловање компанија попут Егзекутив Ауткамс и других. Затим, у освит првог рата у Заливу, преузеле су мање важне задатке, попут транспорта људи и одржавања опреме, на шта ћемо указати у првом и другом поглављу. У контексту другог Заливског рата и рата у Авганистану практично постају један од актера конфликта, који је директно учествовао у непријатељствима, заробљавао осумњичене за тероризам и ислеђивао их (испитивао). О овоме ћемо опширно писати у трећем поглављу, указујући на критичан недостатак одговорности за почињене злоупотребе и злочине. Истовремено су ангазоване као извођачи реформе институција безбедности држава „у изградњи“.³⁰ Тако су ПВБК су за себе нашле тржиште, које је Ерик Џорџ назвао „тржиштем операција подршке миру“.³¹

Важно је разумети како се ПВБК данашњице не разликују од других мултинационалних компанија које наступају на глобализованом тржишту. Највеће међу њима (Г4С, рецимо) су привредна друштва чијим се акцијама тргује на берзи. Њихове скупштине акционара бирају управне и надзорне одборе који су одговорни за пословање. Због препознатљивости, приступа доносиоцима одлука и нарочито инсајдерског познавања проблема са којима се државе суочавају, ПВБК за челне људе бирају пензионисане припаднике сектора безбедности: у другом поглављу наводимо пример компаније Еџис, на чијем челу су некадашњи генерали британске војске. Унајмљују лобисте, чији је задатак да „убеде“ владе да нема ничег погрешног у уступању јавних послова приватном сектору. Важну улогу у њиховој организационој структури имају и одељења задужена за односе с јавношћу, узимајући у обзир осетљиву природу рада. Даље, ПВБК „плаћају порез на добит (...) поседују Интернет презентације, чланице су професионалних и привредних удружења, учествују на стручним скуповима и имају канцеларије

Ashraf Ghani and Claire Lockhart, 2008, *Fixing Failed States: A Framework for Rebuilding a Fractured World*, New York: Oxford University Press USA, стр. 30-31

³⁰ Trevor Taylor, 2011, „Private Security Companies in Iraq and Beyond“, *International Affairs* 87 (2), стр. 446-447

³¹ Eric George, 2011, „The Market for Peace“, in: Sabelo Gumedze (Ed.) „From Market for Force to Market for Peace“, ISS Monograph No. 183, Pretoria: Institute for Security Studies, стр. 25

близу центара политичког одлучивања.³² Двадесет и пет година након што је Егзекутив ауткамс проглашен плаћеничком организацијом³³, глобална индустрија безбедности вреди између 100 и 165 млрд. долара на годишњем нивоу, запошљава између 19,5 и 25,5 милиона људи широм света³⁴ и бележи годишњи раст од приближно 8%³⁵.

Сматрамо, међутим, да постоје јавни послови – нарочито у домену одбране и безбедности – који се ни у ком случају не би смели уступати приватном сектору. Поменули смо да су у Ираку и Авганистану запослени у ПВБК испитивали лица лишена слободе под сумњом да су припадници или симпатизери терористичких организација, али и да су се директно укључивали у непријатељства. Као што је познато, за последицу су наступила тешка кршења људских права цивила у подручју операције. Како се то десило? Пре свега, запослени у ПВБК одговарају анационалном ентитету у коме увећање профита, ефикасност и ефективност представљају основне принципе руковођења. Одговорност је – како ћемо показати на примеру инцидента у Фалуци, марта 2004. – у најбољем случају индивидуална и не преноси се на понуђача са којим је потписан уговор. У првим великим уговорима који су потписивани са компанијама попут Халибартона адекватни механизми контроле (и одговорности) нису били дефинисани. Блеквотеру је посао додељен без претходног јавног надметања. Податак који је највише забринуо законодавце у Вашингтону био да су – у просеку – на једног запосленог ове ПВБК трошили и до шест пута више новца него на професионалног војника.³⁶ Постало је, дакле, јасно да професионализација, тј. комерцијализација не води смањењу трошкова операције. Па ипак, преиспитивање финансирања ПВБК – у које се кренуло те, 2004. године

³² Срђан Т. Кораћ, 2015, „Употреба приватних војних компанија у међународним сукобима – етичке контроверзе“, Војно дело бр. 3/2015, стр. 11

³³ Разговор са бившим запосленим ПВБК, 11. јануар 2016.

³⁴ Small Arms Survey 2011, наведено према Tessa Diphooorn, 2015, „Background paper: the Diversity of the Private Security Industry in Sub-Saharan Africa“, презентација на регионалној конференцији о ПВБК одржаној у Адис Абеби (Етиопија) 11. и 12. новембра 2015, <http://www.slideshare.net/IPSS-Addis/the-diversity-of-the-private-security-industry-in-subsaharan-africa> (приступљено 24. јануара 2016.)

³⁵ Abrahamsen and Williams 2011, наведено према Diphooorn.

³⁶ The New York Times, 3. октобар 2007, „Blackwater’s Rich Contracts“, http://www.nytimes.com/2007/10/03/opinion/03wed2.html?_r=0 (приступљено 17. јануара 2016.)

– отворило је простор и за ширу расправу о другим, потенцијално важнијим питањима, попут одговорности и етичности њиховог рада.

Ангажовање „приватника“ у подручју сукоба постало је, поред осталог могуће и захваљујући еволуцији која се одиграла на пољу изградње мира. Као њеног израза у пракси, ова је еволуција најочигледнија код ОПМ.

1.1 Пет генерација операција подршке миру

Небројено пута је речено како крај прошлог века представља време драматичних промена, пре свих, проистеклих из и везаних за окончање блоковске поделе света. Ове промене су се неминовно одразиле и на владајуће концепте: од „традиционалних“ стигли смо до „мултидимензионалних и робусних операција подршке миру (ОПМ)“; од изградње мира померили смо се ка изградњи државе инсистирајући на „изградњи институција“ односно „капацитета“. Некадашњи генерални секретар УН Бутрос Бутрос-Гали је пре више од две деценије рекао како је суштина изградње мира заправо у потреби „да се идентификују и подрже структуре које ће учврстити мир и тако спречи поновно избијање конфликта“.³⁷ Показаћемо како су ПВБК од оспораваних „плаћеника“ постале прихватљив партнер у настојању да се ова потреба задовољи. Притом, мада ћемо еволуцију ОПМ разумети најпре кроз праксу УН, напомињемо како је пуна афирмација ПВБК омогућена тек у оквиру тзв. „новог америчког интервенционизма“³⁸; и зато је наша обавеза да укажемо на разлике које су постојале и постоје између та два контекста – и уједно – два приступа изградњи мира.

Све до завршетка Хладног рата, еволуција ОПМ заправо је еволуција операција под заставом УН. Међутим, већ дуго очување мира не одговара идеализованој, романтичној слици „плавих шлемова“ који у отвореном

³⁷ Roland Paris, 2004, *At War's End: Building Peace after Civil Conflict*, Cambridge: Cambridge University Press, стр. 2-3

³⁸ Под новим америчким интервенционизмом разумемо све војне операције предузете након 11. септембра 2001. године под изговором „рата против тероризма“. Користимо одредницу „нови“ како би успоставили разлику у односу на операције предузете по завршетку Хладног рата, које је карактерисао далеко мултилатералнији приступ Вашингтона и поступање на трагу доктрине Р2П (енг. *responsibility to protect, R2P*).

ципу, опрењени само двољедом и добром вољом обилазе линију демаркације страна у сукобу. Све чеиће – ако не и по правилу – очување мира укључиваће и активности изградње државе.

Као промену највишег реда која се одиграла у међународним односима и имала последице по развој праксе ОПМ, Алекс Белами и Пол Вилијамс истичу настанак тзв. пост-вестфалског света, у коме је постало могуће интервенисати у унутрашње послове држава, како би се заштитила људска права њихових грађана.³⁹ Неуспех носилаца више операција вођених током 90-их (Руанда, Сомалија, Босна итд.) да спрече ратне злочине, водиће томе да се пред будуће “миротворце” као основни захтев постави ефективност у остварењу циљева дефинисаних мандатом операције. У овој “промени парадигме”, важна је и улога нових концепата које међународна заједница почиње разматрати и примењивати – позитивног мира⁴⁰, те људске безбедности⁴¹.

Како би се разумела промена у природи операција, у стручној литератури се усталила подела на тзв. “генерације”. Мада се мишљења аутора разликују када је реч о њиховом разграничењу⁴², односно томе где престаје једна а почиње друга генерација, постигнут је консензус да их има пет. У раду Каја Мајкла Кенкела, чију типологију следимо, истакнуто је како границу између генерација треба узети крајње условно – није необично да се “смена генерација” одигра у оквиру једне ОПМ.⁴³

Којој генерацији ће операције припадати зависиће, пре свега, од три фактора: мере у којој је војни део операције употребио силу; сложености задатака које извршава цивилни део операције; и “поделе посла” између УН с једне и различитих регионалних организација – ЕУ, НАТО, АУ – с друге стране.⁴⁴ Како значај ова три фактора расте, тако долази до смене генерација.

³⁹ Alex J. Bellamy et. al, 2010, *Understanding Peacekeeping* (2nd edition), Malden, MA: Polity Press, стр. 30-33; 36-39

⁴⁰ Johan Galtung, 1990, *Violence and Peace*, Oxford: Pergamon Press

⁴¹ Mary Kaldor, 2007, *Human Security: Reflections on Globalization and Intervention*, Malden, MA: Polity Press

⁴² Oliver Richmond, 2002, *Maintaining Order, Making Peace*, New York: Palgrave

⁴³ Сличну периодизацију применили су и Ремсботам, Вудхаус и Мијал у делу *Contemporary Conflict Resolution* коме ћемо се више пута враћати у наставку текста.

⁴⁴ Kai Michael Kenkel, 2013, “Five generations of peace operations: from the “thin blue line” to “painting a country blue”, *Revista Brasileira de Politica Internacional* 56 (1), стр. 124-125

Првој генерацији припадају тзв. традиционалне операције, део наслеђа механизма установљених још у пракси Друштва народа, пре Другог светског рата. Ове су операције могуће само тамо где (већ) постоји мир који треба сачувати. Као фундаментални (пред)услов за покретање операције узимано је постојање политичког договора, а носећом вредношћу и можда кључним фактором њеног успеха – поверење (свих актера у процесу). Задатак снага које се упућују у операцију јесте у раздвајању до јуче зараћених страна и – у контексту решавања конфликта – надзор граница; те утврђивање да ли је један простор заиста демилитаризован.⁴⁵ Зато је првим циљем ОПМ сматрано осигурање „простора безбедности“, у коме ће бити могуће покренути мировни процес.⁴⁶ По постигнућу политичког договора, снаге се повлаче. Кашмир, Кипар или Голанска висораван примери су места на којима се овакве операције одвијају већ деценијама.

Будући лако наоружане, мировне снаге су ограничене нечим што су Белами и Вилијамс назвали “светим тројством” традиционалног очувања мира: пристанком земље пријема (операције); начелом непристрасности, односно несврставања (уз било коју страну у конфликту); и избегавањем употребе силе.⁴⁷ Напомињемо притом како су операције које припадају првој генерацији и саме пролазиле кроз једну врсту еволуције. У том смислу, нарочито је значајна операција на Синајском полуострву (1956-1967) када су УН по први пут одлучиле да упуте читав контингент, који је бројао неколико хиљада наоружаних војника. Планери и доносиоци одлука били су свесни да у случају ескалације непријатељстава, мале групе ненаоружаних посматрача не могу пружити адекватан одговор.⁴⁸ Основни проблем са традиционалним операцијама, које су снажно утицале на препознатљивост међународних напора усмерених ка очувању мира, био је у њиховом ограниченом домету: оне су могле “замрзнути” конфликт, али не и допринети његовом решавању.

⁴⁵ Bellamy et. al 2010, стр. 175-176

⁴⁶ „Contemporary Peacekeeping is State-Building: The UN Embraces Robust Peacekeeping, Including Use of Force: a Conversation with Jean-Marie Guehenno“, *European Affairs* 7 (1-2), <http://www.europeaninstitute.org/index.php/38-european-affairs/springsummer-2006/135-contemporary-peacekeeping-is-state-building-the-un-embraces-robust-peacekeeping-including-use-of-force>

(приступљено 14. октобра 2015.)

⁴⁷ Ibid, стр. 173-174

⁴⁸ Ibid, стр. 179-183

Друга генерација операција јавља се у контексту насталом по завршетку Хладног рата, где имамо експлозију у обиму тзв. “нових ратова”⁴⁹, код којих разлог за сукоб више није у територијалним претензијама, већ питањима идентитета. Овим је пред надлежне у УН – који су до тог тренутка поступали у духу Повеље – постављен велики изазов.⁵⁰ Наиме, они су сада располагали (незамисливом) слободом деловања, насталом захваљујући спремности дојучерашњих великих сила (Русија, Кина) да не употребљавају вето у Савету безбедности⁵¹; али су и уједно били свесни да снаге упућују у контексте који су далеко сложенији⁵². Без да су им укинута ограничења у погледу употребе силе, од снага које су упућиване очекивало се и да допринесу политичкој транзицији од ауторитарног ка демократском уређењу. Федерстон ће овакве операције назвати “мултидимензионалним”⁵³ а Белами и Вилијамс дефинисати шест њихових кључних одлика – (да се) одвијају у контексту, па и окружењу оружаног сукоба који траје; да тај сукоб потпада под “нове ратове” о којима пише Мери Калдор; да се у оквиру њих покушавају реализовати и тзв. цивилни задаци; да снаге које смо упутили морају комуницирати са низом (нових) актера у подручју ОПМ; да им је мандат (стално) подложен променама за које оне нису спремне и најзад, да им недостају средства потребна да се циљеви мандата остваре.⁵⁴ Међутим, основ за упућивање ОПМ које припадају другој генерацији и даље је у глави VI Повеље УН.

Типични цивилни задаци који могу бити обухваћени једном операцијом која припада другој генерацији очувања мира јесу организација избора, као догађаја који се узима кључним у трансформацији конфликта; разоружање, демобилизација и реинтеграција (бивших бораца, уобичајена скраћеница је ДДР од енг. *disarmament, demobilization and reintegration*); дистрибуција хуманитарне помоћи; промоција људских права; помоћ избеглицама и изградња капацитета (државе) о чему ћемо опширније у наставку текста. Најзад,

⁴⁹ Op. cit. Kaldor 2007

⁵⁰ A. B. Fetherston, 1994, *Towards a Theory of United Nations Peacekeeping*, New York: St. Martin's Press, стр. 20

⁵¹ John Hillen, 1998, *Blue Helmets: the Strategy of UN Military Operations*, Washington D.C.: Brassey's, стр. 146-147

⁵² Ibid, стр. 141

⁵³ Fetherston 1994, стр. 23-44

⁵⁴ Bellamy et. al 2010, стр. 194-195

због специфичности наведених задатака, поред војних, почињу се упућивати и полицијске снаге, чији се припадници најпре старају о јавном реду и миру, а затим преузимају улогу инструктора који обучавају постојеће колеге – или нове – у земљи пријема операције.⁵⁵

Поменута три “велика неуспеха” традиционалног приступа очувању мира у (хронолошким редом) Сомалији, Руанди и Босни⁵⁶, водили су настанку треће генерације операција, названих (према слову главе VII Повеље) операцијама “наметања мира”. У свом одговору, планери УН ће кренути од употребе силе, односно претпоставке да се у реченим операцијама није довољно пажње посветило фракцијама које су радиле против мандата операције (енг. *спојлерима*).⁵⁷ Зато је више деценија важеће опредељење – да се сила користи као последње средство, и то скоро искључиво ради заштите снага УН које спроводе операцију – најпре оспоравано, а затим и преиспитивано. Најважнији постулати овог приступа сумирани су 2000. године у тзв. Брахимијевом извештају⁵⁸, који садржи преко деведесет конкретних препорука за даље поступање снага УН у подручју операције. Истовремено са праксом развијаном у оквиру УН, јачало је уверење да се иза суверености једне државе не могу скривати случајеви масовног кршења људских права.⁵⁹ У својој “екстремној форми” (Кенкел), овај вид ОПМ биће назван “хуманитарним интервенционизмом”. Интервенција на Косову, односно бомбардовање које јој је претходило, представља пример једне такве операције. Започета без одобрења Савета безбедности, снагама јед(и)не регионалне организације (НАТО)⁶⁰ која је била спремна да делује у оквирима главе VII Повеље УН, прерашће временом у операцију четврте генерације.

⁵⁵ Paul Diehl, 2008, *Peace Operations*, Malden, MA: Polity Press, str. 197

⁵⁶ Сукоби у овим земљама обележени су – и интензивирани – оклевањем како УН, тако и других актера који чине међународну заједницу да одлучујуће утичу на обуставу непријатељстава и тако спрече злочине почињене над цивилним становништвом.

⁵⁷ Edward Newman and Oliver Richmond (eds.) *Challenges to Peacebuilding: Managing Spoilers during Conflict Resolution*, New York: United Nations University Press; наведено према Kenkel 2013, str. 130

⁵⁸ Назван по председавајућем, алжирском дипломати Лахдару Брахимију, овај извештај је у тренутку објављивања сматран преломним са становишта промене парадигме ОПМ.

⁵⁹ Више о томе како су УН трагале за и постављале основе овог, хуманитарног интервенционизма, видети код: Nicholas Wheeler, 2000, *Saving Strangers: Humanitarian Intervention in International Society*, Oxford: Oxford University Press; наведено према Ibid, str. 131

⁶⁰ Katharina P. Coleman, 2007, *International Organizations and Peace Enforcement*, Cambridge: Cambridge University Press; наведено према Ibid.

Основна одлика четврте генерације операција јесте њихова ”робустност”. Док употреба силе представља и даље значајан фактор, као што је случај са трећом генерацијом операција, разлика је у значајно већој интрузивности поменутих цивилних задатака.⁶¹ Ове су се операције у литератури почеле називати операцијама подршке миру (ОПМ). У духу “Агенде за мир” УН (1992.) основни задатак њихових носилаца је да “препознају и подрже структуре које ће консолидовати мир (...)”, односно, “разоружају претходно зарађене стране и успоставе ред, сакупе и евентуално униште заостало оружје, омогуће повратак избеглих и расељених лица, саветују и обучавају локалне снаге безбедности, надзиру изборе, предводе напоре чији је циљ промоција људских права, реформа или јачање државних институција и формална и неформална политичка партиципација.”⁶² Ради се, дакле, о далеко амбициознијем подухвату, чији носиоци покушавају решити – ако треба и силом – проблеме који се налазе у самом корену конфликта, не би ли створили претпоставке за трајан мир. Екстреман израз ове генерације представљају тзв. прелазне администрације, где је суверена власт над једном територијом практично пренета на УН. Кенкел истиче како су само две такве администрације успостављене у пракси – УНМИК на Косову и УНТАЕТ на Источном Тимору – док је мисија на Хаитију (МИНУСТАХ) јако близу оваквог одређења.⁶³ Важна одлика ових операција је у присуству мноштва “нових актера”, међународних владиних и невладиних организација, услед чега координација постаје један од најозбиљнијих проблема. Две мисије које су у средишту пажње нашег рада – вођене у Ираку и Авганистану – припадају овој генерацији операција.

Овако постављена, изградња мира доживеће зенит у годинама по завршетку Хладног рата. Она ће почивати на претпоставци коју ћемо елаборирати касније – тзв. “демократског мира” – односно идеје која се крајње упрошћено представља као теза да демократије не ратују једна против друге. Према овом учењу, мир се има постићи из два “корака” – политичком институционализацијом (изградњом институција) па економском либерализацијом. Први корак се у пракси консолидовао у посебну подкатегорију изградње мира познатију под

⁶¹ Bellamy et. al 2010, стр. 231

⁶² United Nations, 1992, *An Agenda for Peace*, параграф 55.

⁶³ Kenkel 2013, стр. 133

називом изградња државе⁶⁴; док је новија пракса натерала поједине ауторе да размисле и о одредници “изградња нације”.⁶⁵

Критика либералног модела, којој ћемо, опет, доста пажње посветити у наставку текста, водила је појави студија у којима је дефинисана пета генерација операција. Њих одликује упућивање различитих контингента, који делују под различитим мандатима и одговорни су различитим ланцима команде што у пракси води ка више операција које у једном подручју делују истовремено. У анализи операција које припадају овој генерацији, полази се од уверења да постоји “неписана подела посла”⁶⁶, где су либералне државе “Севера” (САД, Велика Британија пре свих) опредељене за описане робустне операције, односно интервенције; а државе “Југа”, које се клоне употребе силе а поседују значајно искуство у пројектима развоја, институционализације и смањења сиромаштва (нпр. Јужна Африка, или Бразил), опредељују за операције у којима је фокус на кореним узроцима конфликта (што нас опет, подсећа на другу генерацију). Ове операције се називају ”хибридним”. Више операција које се тренутно одвијају на тлу Африке се могу разумети као такве, укључујући УНАМИД у Дарфуру, којој у званичном називу чак стоји придев “хибридна”. Потпору оваквом приступу УН су пружиле 2009. у виду програмског документа “Нови хоризонт”, у коме су позвале на стварање координисаног глобалног система очувања мира који би “повлачио” снаге и ресурсе од значајно већег броја актера него што је сада случај.⁶⁷

Како су еволуирале у последњих шест деценија, ОПМ су постале незаобилазан алат у напорима међународне заједнице који су били усмерени на решавање сукоба. Стечена искуства и научене лекције утицале су на бројне дебате посвећене проблемима међународних односа, попут интервенције и суверенитета, заштите људских права, увођења (наметања) либералних норми развијених на Западу, положаја пост-колонијалних друштава, будућности колективне

⁶⁴ Roland Paris and Timothy D. Sisk (eds.), 2009, *The Dilemmas of Statebuilding: Confronting the Contradictions of Postwar Peace Operations*, стр. 14-15

⁶⁵ Видети: James Dobbins et. al, 2005, “The UN’s Role in Nation-Building: from the Congo to Iraq”, Santa Monica: RAND Corporation.

⁶⁶ Fred Tanner, 2009, “Addressing the Perils of Peace Operations: Toward a Global Peacekeeping System”, *Global Governance* 16 (2), стр. 210-211

⁶⁷ United Nations, 2009, “A New Partnership Agenda: Charting a New Horizon for the UN”, <http://www.un.org/en/peacekeeping/documents/newhorizon.pdf> (приступљено 6. јуна 2016.)

безбедности и ефикасности мултилатералних институција.⁶⁸ Нарочито занимљиве налазе понудила су бројна истраживања у којима се расправља о будућем месту и улози ПВБК. Иза једног од њих, чије налазе као нарочито интригантне преносимо у нашем првом случају, стоје истраживачи берлинског Центра за међународне мировне операције (скр. ЗИФ од нем. *Zentrum für Internationale Friedenseinsätze*).

Случај 1. Како ће изгледати једна ОПМ 2025. године?

Престижни берлински институт ЗИФ објавио је 2012. године студију „Мировне операције 2025.“ Следећи интригантан метод стратешког прогнозирања, који више година уназад користе оружане снаге Немачке, стручњаци ЗИФ-а су изашли у јавност са четири могућа сценарија развоја ОПМ. Ови сценарији су формиран по извршеној анализи следећих фактора: образаца по којима се конфликти одвијају; слабости држава; нових безбедносних изазова; заинтересованости кључних актера; постигнутих успеха ОПМ и на крају, новонасталих међународних норми. Једну од „кључних фактора и датости“ које се разматрају чине и ПВБК.⁶⁹

Сценарио 1. „Хаотични напредак“ –

је заправо *status quo* сценарио. Како расте глобална неједнакост, тако је и све више конфликта; на њих се одговара невољно, операцијама које не располажу потребним ресурсима и које се крећу у оквирима традиционалног приступа. Од изградње држава се махом одустало, делом и због неуспеха интервенција у Ираку и Авганистану. Нови актери – заправо, нове економске силе – не успевају да економску моћ преточе у политички капитал и глобалне амбиције.

Сценарио 2. „Национални интереси“ –

је ”најгори могући” сценарио. Како се не назире крај последицама финансијског краха из 2008, тако из дискурса и праксе нестају

⁶⁸ Kenkel 2013, стр. 136-137

⁶⁹ ZIF Berlin, 2012, „Peace Operations 2025“, http://www.zif-berlin.org/fileadmin/uploads/analyse/dokumente/veroeffentlichungen/ZIF_Peace_Operations_2025.pdf (приступљено 19. октобра 2015.), стр. 5-10

операције какве данас познајемо. Глобална „потражња“ за њима међутим не јењава, захваљујући већем броју држава које се сматрају „неуспелим“. У овом тумачењу, конфликте будућности изазваће надметање за природне ресурсе и ширење организованог криминала, које ће у свом крајњем изразу довести до феномена „заробљене државе“.⁷⁰ Често улагање вета у Савету безбедности значи да кључне одлуке којима се операције покрећу неће бити донете. Тамо где до интервенције и дође, у улози носиоца појавиће се неке нове „коалиције вољних“, које ће се притом ослањати на ПВБК (курзив аутора).

Сценарио 3. „Регионална диверзификација“ –

подразумева да су регионалне организације сада те које управљају ОПМ. На то су их натерали транснационални изазови: климатске промене, недостатак природних ресурса, организовани криминал, слабост државе и сукоби. Након „пада Запада“ и „успона осталих“, постојећим мултилатералним структурама није пошло за руком да одговоре на захтеве нових сила, због чега су оне саме преузеле иницијативу – и то најпре кроз мрежу регионалних организација. Због тога водећу улогу у покретању ОПМ губе како УН, тако и Савет безбедности. Мада ова „регионализација“ праксе операција води „локалном власништву“⁷¹ над проблемима конкретног региона, односи кључних актера далеко су од идеалних. Као и код првог сценарија, и овде недостаје интерес за решавање проблема неуспелих држава.

Сценарио 4. „Глобална сарадња“ –

представља најоптимистичнији сценарио. „Златно доба“ мултилатерализма омогућило је сарадњу без преседана у глобалним оквирима, праћену економским опоравком. Потребне нових актера су уважене, чиме се и они почињу интересовати за озбиљнији ангажман на међународној сцени. Међународне и регионалне организације располажу потребним финансијским средствима и вредносно су у консензусу са низом утицајних актера – фондација, организација цивилног друштва, медија. Мање је конфликта и самим тим мање и

⁷⁰ Према дефиницији Светске банке, једна држава је „заробљена“ услед постојања системске корупције, где интереси моћних појединаца одлучујуће утичу на процес доношења одлука.

⁷¹ Више о концепту локалног власништва у наредном поглављу.

операција; међутим, оне које су преостале боље су осмишљене, имају дугорочну перспективу и иновативне су у приступима изградњи мира.

У студији се поставља и питање будуће улоге ПВБК. Очекује се да њихови запослени почну замењивати редовне снаге; али се и страхује да ће доћи до нарушавања легитимности саме операције; принципа одговорности за почињене прекршаје и кривична дела; и најзад, ауторитета државе пријема.⁷² Занимљива слика будућности понуђена је читаоцима у првом сценарију – у њему, Африканка која је годинама радила за УН прелази у ПВБК којој је поверено да за рачун операције АУ обезбеђује сателитске снимке и заштиту од сајбер напада.⁷³

Дакле, у разумевању стручњака ЗИФ-а, *управо „најпесимистичнији“ или „најгори“ сценарио отвара највише простора за деловање ПВБК* (курзив аут.) Зато и не чуди што се међу кључним дилемама која студија отвара нашло и *„да ли су нам потребни глобални уговорни оквири којима би се регулисао рад ПВБК и ако јесу, ко би био задужен за њих?“* (курзив аут.) Ово је, такође, питање на које ћемо понудити одговор и то у четвртном поглављу нашег рада.

1.2 Од изградње мира ка изградњи државе

Приступ планирању и реализацији ОПМ није се променио преко ноћи. У „Брахими(јевом) извештају“, планери УН су још увек фокусирани на предуслове покретања операције карактеристичне за традиционално очување мира: сагласност страна у сукобу, јасан мандат и обезбеђивање ресурса (потребних да се операција изведе).⁷⁴ Било је потребно да интервенције које су започеле као наметање мира (хронолошки: Косово, Авганистан, Ирак) западну у проблеме, пре него што је у државама Европе са развијеном праксом учешћа у

⁷² ZIF Berlin, стр. 14

⁷³ Ibid, стр. 19

⁷⁴ United Nations Department for Peacekeeping Operations (DPKO), 2004, „The Challenges of Peacekeeping in the 21st Century“, <http://www.ipu.org/splz-e/unga04/peacekeeping.pdf> (приступљено 17. октобра 2015.), стр. 1

ОПМ постигнута сагласност⁷⁵ да лидерску улогу у развоју новог концепта треба да преузму УН.

Важно је објаснити зашто су УН сматране најпозванијим да преузму ову улогу. Под заставом ове организације реализује се више мировних операција (тренутно чак 16⁷⁶) него било које друге на свету. Затим – са могућим изузетком ЕУ и донекле САД – нити једна друга организација није у стању да спроведе операцију примењујући политичке, економске, развојне и хуманитарне мере истовремено. Ту је најзад – већ негде 2004/2005. видљив – неуспех америчког приступа, који војно решење, односно стабилно, пацификовано окружење остварено преодоминантном војном силом претпоставља свему другом.

Протекло је неколико година пре него што су УН изашле са својом визијом изградње државе. Главни циљеви приступа УН садрже се у тзв. доктрини Кепстоун из 2008. године, где је нарочита пажња посвећена „припреми терена“ и то у дипломатском смислу. Размештање снага УН морају пратити снажни напори читаве међународне заједнице, којима би се обезбедило да је операција та која располаже монополом над употребом силе. Међутим, како без монопола над употребом силе нема ни владавине права, поштовања људских права; легитимности институција и социо-економског опоравка датог друштва⁷⁷, јасно је где су се на „скали“ (приоритета) безбедности и развоја позиционирале УН. Одговор УН на наведене захтеве, дакле, био је у развоју концепта мултидимензионалних ОПМ, које почивају на комбинацији војних и цивилних инструмената и делују како са безбедносног, тако и развојног становишта не би ли испуниле поверен им мандат.⁷⁸ Уједно, мултидимензионалне операције су и

⁷⁵ Government of Norway, 19 November 2007, „Multidimensional and Integrated Peace Operations: Trends and Challenges“, <https://www.regjeringen.no/no/aktuelt/Multidimensional-and-Integrated-Peace-Op-2/id491112/> (приступљено 15. октобра 2015.)

⁷⁶ United Nations Peacekeeping, „Peacekeeping Fact sheet – as of 31 August 2015“, <http://www.un.org/en/peacekeeping/resources/statistics/factsheet.shtml> (приступљено 23. октобра 2015.)

⁷⁷ Touko Piiparinen, 2013, „UN State-building at a turning point: what’s new about the intervention brigade and peacekeeping drones?“, FIIA briefing paper 144, Helsinki: Finnish Institute for International Affairs (FIIA), стр. 4

⁷⁸ Louise Riis Andersen and Peter Emil Engedal, 2013, „Blue Helmets and Grey Zones: Do UN Multidimensional Peace Operations Work?“, DIIS Report 2013: 29 (Copenhagen: Danish Institute for International Studies-DIIS), стр. 14

„хибридне“; и та се „хибридност“, како смо објаснили, односи пре свега на истовремено деловање више ОПМ, под различитим командама и са различитим мандатима у једном пост-конфликтном подручју.⁷⁹ Узмимо Мали као пример земље пријема где су распоређене снаге чак пет различитих ОПМ – једне која припада УН (МИНУСМА – Мултидимензионална интегрисана мисија стабилизације у Малију), две под заставом ЕУ (ЕУТМ – ЕУ мисија за обуку у Малију и ЕУЦАП Сахел Мали – ЕУ мисија изградње капацитета у региону Сахела и Малију), Афричке уније (МИСАХЕЛ – Мисија Афричке уније у Малију и региону Сахела) и Француске (оп. БАРКХАНЕ – војно присуство Француске у Буркини Фасо, Малију, Чаду, Нигерији и Мауританији).⁸⁰

МИНУСМА је притом једна од првих операција чији је основ за покретање пронађен у поглављу VII Повеље УН. Наиме, снаге које су у њој ангажоване ауторизоване су да употребе „све неопходне мере“ а нарочито да заштите цивиле за које се утврди да су непосредно угрожени. Заједно са МОНУСЦО у (ДР) Конгу, МИНУСМА се узима као пример „робустне“ ОПМ.⁸¹ Замисао аутора овог приступа је да робустношћу може одговорити на проблем недостатка кредибилитета са којим се УН често суочавају.⁸²

Како би задржале лидерску позицију у пракси очувања међународне безбедности, УН истовремено пружају одговор на више изазова: играју важну улогу у борби против тзв. транснационалних претњи, попут организованог криминала, тероризма, корупције; унапређују своје обавештајне капацитете тако што примењују нове технологије; критички преиспитују те изнова дефинишу сарадњу са различитим регионалним актерима (пре свих регионалним организацијама) и најзад, спроводе (колоквијално *”мејнстримују”* од енг. *to mainstream*⁸³) важне, а нове концепте кроз све политике које су уско

⁷⁹ Ово би значило да је хибридност карактеристика како ОПМ у Ираку тако и оне у Авганистану.

⁸⁰ Videti pregled: <http://www.zif-berlin.org/en/analysis-and-information/peace-operations/africa/mali.html> (приступљено 16. октобра 2015.)

⁸¹ Schildknecht, Ibid.

⁸² Thierry Tardy, 2011, “A Critique of Robust Peacekeeping in Contemporary Peace Operations”, *International Peacekeeping* 18 (2), стр. 153-154.

⁸³ У писању рада нисмо наишли на адекватан превод на наш језик. Често аутори посежу са описним придевима, те се *мендер мејнстриминг* у пракси једног од водећих независних истраживачких центара у Србији преводи као „уродњавање“.

везане за испуњење мандата операције.⁸⁴ Истовремено, УН ће морати да разреши и оне проблеме до којих долази управо зато што је ОПМ сада „интегрисана“ и „мултидимензионална“. Тако ће морати да координирају са низом актера, укључујући и хуманитарне организације, што ће довести у питање њихову непристрасност у поступању. Притом, ресурси којима буду располагале неће бити флексибилни, већ ће остати одређени капацитетима и расположењем држава чланица. Најзад, ту је моменат спорости и крутости бирократије – а УН су једна од највећих бирократија на свету. Нема, међутим, битнијих разлика када је реч о операцијама које иницирају и реализују други актери. Са проблемима (ограничењима) из домена логистике, капацитета и нама најважније одговорности суочавају се како регионалне организације (ЕУ, НАТО, АУ), тако и државе које наступају унилатерално, пре свих САД.⁸⁵

За сваки од ових проблема ПВБК су понудиле решења. ПВБК су устаљене организације, у којима се мењају запослени, али не и структура која је прилично једноставна.⁸⁶ Зато што су вођене профитом, односно, профит је њихова идеологија, непристрасне су. Ресурси којима располажу су крајње флексибилни, и зависе од платежне моћи наручиоца услуге, по принципу: „хоћете већу безбедност – платите ангажман већег броја људи (технике)“. За разлику од међународних организација, минимално су бирократизоване, а максимално ефикасне – барем у начелу. Обећање ниских трошкова одржавања, значајне зараде, поседовање експертизе у пружању услуга и способности да се успешно воде односи са великим бројем различитих актера водили су настанку ПВБК.⁸⁷

⁸⁴ Government of Sweden, 27 January 2015, „How UN peacekeeping operations can become more effective“, <http://www.government.se/opinion-pieces/2015/01/how-un-peacekeeping-operations-can-become-more-effective/> (приступљено 15. октобра 2015.)

⁸⁵ Изузетак од правила (за сада) представља пракса Русије – мада ће бити занимљиво пратити како ће руководство ове земље поступати у будућности. У априлу, те септембру 2012. руски званичници су саопштили како размишљају о оснивању руских приватних војних компанија, у циљу заштите интереса руских компанија у иностранству. Sputnik, 19. септембар 2012, „Private Military Companies May Appear in Russia – Rogozin“, <http://sputniknews.com/russia/20120919/176067373.html> (приступљено 3. јануара 2016.)

⁸⁶ Како је један од наших саговорника истакао, „командна структура није тако ригидна и компликована, изнад тебе су највише два човека, вођа тима и шеф пројекта“. Извор: разговор са запосленим ПВБК, 1. фебруар 2016.

⁸⁷ Разговор са бившим запосленим ПВБК, 11. јануар 2016.

У протеклих 25 година, УН (али и други актери, пре свих САД) „научиле“ су одређене лекције, како концептуално, тако и са стране имплементације. „Научене“ и преточене у политику, оне су дале различите резултате – делом и услед другачије природе самих операција које су водиле УН, односно САД.⁸⁸ Једно им је, међутим, заједничко: како у контексту новог америчког интервенционизма, тако и у новијој пракси операција под вођством УН, своју „нишу“ су нашле и ПВБК. У наставку текста првог поглавља, показаћемо како се то збило, а затим расправити предности и мане њиховог ангажовања.

1.3 Тржиште ОПМ и ангажовање ПВБК

По завршетку Хладног рата, водеће државе света спремно су са својих рачуна подигле поменути „мировну дивиденду“.⁸⁹ Некадашњи колонијални поседи, простори на којима су политичке елите, у саставу глобалне идеолошке борбе, претходних деценија водиле тзв. „ратове преко посредника“ изашли су из фокуса великих сила. Сједињене Државе (САД), Велика Британија и Француска приступају интеграцији (и убрзаној демократизацији) дела пост-совјетског простора. Први заливски рат, те ратови на простору бивше Југославије везали су њихове капацитете у наредних десет година. Руска Федерација, далеко од наследнице Совјетског савеза, претвориће се у својеврсну лабораторију капитализма, те се суочити се са једним од најтежих периода у историји. Сломом биполарног поретка створиће се, истина, и претпоставке за одређене позитивне процесе, пре свих, демократизацију и интеграцију делова Средње и Источне Европе у тзв. евроатлантску заједницу; али и више дугорочно негативних.

Једна од последица слома биполарног поретка јесте и занемаривање читавих региона у свету, који сада више нису „на линији раздвајања“ двеју суперсила. Режији у низу држава тако остају без покровитеља

⁸⁸Према речима искусног америчког дипломате Џејмса Добинса, „...главна разлика је у томе да се УН не баве инвазијама“. Изјава дата у контексту представљања студије, James Dobbins et. al, Ibid.

⁸⁹Између 1987. и 1996, укупан број лица у саставу свих оружаних снага на свету пао је са 28,3 на 22,7 милиона људи. Наведено према: Bonn International Centre for Conversion, 1998, *Conversion Survey 1998: Global Disarmament, Defence Industry Consolidation and Conversion*, Oxford: Oxford University Press.

који ће у кризној ситуацији спремно дотурити (модерније) оружје и – ако затреба – послати какву елитну оружану формацију. Зато и не треба да чуди што су управо поједине државе подсахарске Африке (Ангола; Конго; Либерија; Сијера Леоне) места прве значајније интеракције између ПВБК и мировних снага. Испрва ангажоване да пруже логистичку подршку и физичку безбедност компанијама које су експлоатисале рудна богатства, за кратко време постају главни играчи на политичкој сцени ових земаља, способни да – по правој цени – одлуче исход борбе за власт. ”Предак” свих потоњих ПВБК јесте компанија Егзекутив ауткамс.

Случај 2: Егзекутив ауткамс и Сендлајн интернешенел

Компанија која оличава речену промену у парадигми свакако је Егзекутив ауткамс (ЕА). Већина упосленика ЕА дошла је из специјалних јединица јужноафричке војске и полиције. Наиме, са окончањем режима апартејда, реформом оружаних снага Јужноафричке републике (ЈАР) и пре свега, одлуком о престанку ангажовања у грађанском рату у Анголи која је донета 1989. године, значајан број људи врло специфичних знања и вештина остаје без посла. Суочени са режимом који их не жели, односно, који ће неке међу њима убрзо оптужити за злочине, ови бивши војници и полицајци се окрећу новом послодавцу – рударским корпорацијама. Оне на другој страни постају нови „покровитељи“ низа режима у ретким рудама богатој Западној и Централној Африци. По добијеној дозволи да експлоатишу рудна богатства, корпорације финансирају ПВБК, које у државама слабе централне власти намах постају „тас на ваги“ у унутрашњим сукобима. Илустрације ради, компанија ЕА је у Сијера Леонеу располагала завидним арсеналом за једног недржавног актера, који је укључивао јуришне хеликоптере, борбена возила пешадије па чак и тенк.⁹⁰

Како је приметила Карин Печ, јужноафричка новинарка која је годинама истраживала феномен ЕА, ова се компанија у логици пословања мало разликовала од плаћеника који су на основу уговора ратовали за рачун

⁹⁰На који начин су у Сијера Леонеу нека од ових оруђа коришћена описано је до детаља у исповести једног од заповедника ЕА, Релфа ван Хердена, коју је Ендрју Хадсон преточио у књигу. Видети: Roelf van Heerden (as told to Andrew Hudson), 2012, „*Four balls, one tracer: Commanding Executive Outcomes in Angola and Sierra Leone*“, Solihull (England)/Pinetown (South Africa): Helion & Co. Limited and 30 Degrees South; стр. 225-226

италијанских градова-држава 14. и 15. века. Разлике проналази у „обиму и софистицираности понуђене услуге; великој потражњи (за њиховим услугама); транснационалној природи рада; комплексној (корпоративно-војној) организацији (која их разликује од прости групе плаћеника); одлучности да се стекне међународни кредибилитет“ и најзад, настојању да се прикрије како финансијер тако и природа интереса који је корпорацију и ПВБК изворно довео у везу.⁹¹ Да су се ЕА и сличне компаније значајно удаљиле од имица неодговорног плаћеника сложио се својевремено и Дејвид Ширер. Њихови запослени, истиче он, „имају изразито корпоративни карактер, себе сматрају корисним и професионалним, користе (се) међународно признатим правним и финансијским инструментима како би обезбедили договорено, и подржавају само међународно признате режиме“⁹².

Трошкове иницијалног ангажмана ЕА у Сијера Леонеу 1996. године – у износу од 15 милиона долара – платио је Тони Бакингом, оснивач и директор фирме ”Бренч Херитеџ”, специјализоване за екстракцију дијаманата. Како је Бакингом истовремено био и један од оснивача ЕА⁹³, ово је значило да је стратегија ове ПВБК од почетка била да се агресивним наступом у једној „неуспелој држави“ избори за концесију експлоатације њеног рудног богатства. Тако је ЕА за свега неколико година и сама постала корпорација, „мрежа“ која је у тренутку гашења (узрокованог негативним публицитетом) бројала између 30 и 50 повезаних предузећа. Један број њих ће са радом наставити и након 1998, с тим да ће новог послодавца пронаћи управо у међународним организацијама – носиоцима мандата ОПМ.

Милитаризација ОПМ – логична последица захтева за већом робустношћу – водила је већем ризику за војнике који су у њима ангажовани. До

⁹¹Khareen Pech, 1999, „Executive Outcomes – A corporate conquest“, у: Jakkie Cilliers and Peggy Mason (Eds.), 1999, „Peace, Profit or Plunder?: the Privatisation of Security in War-torn African Societies“, Pretoria (South Africa): Institute for Security Studies, стр. 83

⁹² David Shearer, 1998, „Outsourcing War: Why Mercenaries are a Fact of Warfare“, <http://foreignpolicy.com/1998/09/15/outsourcing-war/> (приступљено 4. септембра 2015.)

⁹³Sebastian Deschamps, 2005, „Towards the Use of Private Military Companies in the United Nations Peacekeeping Operations“, Williamsburg: Peace Operations Training Institute, стр. 30

августа 2015. укупан број свих настрадалих „плавих шлемова“ у поменутих 16 операција које УН воде достигао је 1,620.⁹⁴ Међутим, у основи позива на робустност стајала је контрадикција. Недостајали су људи, опрема и вођство потребно да се реализују „нове“ ОПМ. Наиме, како богате чланице УН невољно шаљу војнике у операције које се одвијају у државама које им нису стратешки интересантне, ова организација све више зависи од земаља „глобалног Југа“⁹⁵. Притом, мада неке од тих земаља нуде „на папиру“ импозантне снаге, оне се заправо користе принципом УН – које земљама-учесницама у операцији увек надокнађују значајан део трошкова логистике. Зато поједине земље у ОПМ свесно шаљу застарелу или неупотребљиву технику и наоружање.⁹⁶

Први улазак ПВБК у овај „забран“ државе, којим је отворена могућност да се учешће у конфликту почне посматрати као легитимна пословна активност⁹⁷ наишао је на тренутну и готово универзалну осуду. Чак је и генерални секретар УН Кофи Анан на једној конференцији за штампу устврдио да не постоји разлика између плаћеника који су „поштовани“ и оних који не заслужују поштовање, као и да УН не разматрају сарадњу нити са једнима, ни другима; те да је – у контексту сукоба у ДР Конго – разматрана само „могућност“ да се „доведе други елементи (у подручје операције, прим. аут.) који ће бити у стању да осигурају безбедност и помогну рад Високог комесаријата за избеглице УН (УНХЦР)“⁹⁸. Мада су се могли чути и другачији гласови („ПВБК иду тамо где други, укључујући и УН, не смеју“⁹⁹), средином 90-тих се развија један претежно негативан став доносилаца одлука, који је, опет, одговарао тренутку у коме се овај растући сектор налазио.¹⁰⁰

⁹⁴United Nations Peacekeeping, „Peacekeeping Fact sheet – as of 31 August 2015“, Ibid.

⁹⁵Schildknecht, Ibid.

⁹⁶ Разговор аутора са припадницима Војске Србије (ВС) који су учествовали у ОПМ под заставом УН, новембар 2009. године.

⁹⁷David Shearer, 1998, „Outsourcing War“

⁹⁸ Оригиналан транскрипт конференције за штампу доступан је на линку <http://www.un.org/press/en/1997/19970612.sgsm6255.html> (приступљено 5. октобра 2015.) Ананова изјава забележена је на стр. 5-6 транскрипта.

⁹⁹Damian Lilly, 1999, „Privatization of Peacekeeping: Prospects and Realities“, у: *Peacekeeping: Evolution or Extinction?*, Geneva: United Nations Institute for Disarmament Research, стр. 53

¹⁰⁰ Janet McLean, Ibid.

Да ли се и данас на припаднике ПVBК може применити ова – вредносно свакако негативна – одредница за којом је посегнуо генерални секретар УН? У члану 47. Протокола I уз Женевску конвенцију из 1977. године наведено је шест критеријума на основу којих се процењује да ли је неко плаћеник или није. Та особа, пре свега: мора бити регрутована у иностранству са циљем да се бори у датом оружаном конфликту; мора узети директно учешће у непријатељствима; бити мотивисана искључиво могућношћу да стекне какву корист, односно, обећањем материјалне компензације која одговара или надмашује ону коју добијају борци (официри и војници) у оружаним снагама страна у сукобу; не сме бити држављанин/ка, нити припадник/ца оружаних снага било које од страна у сукобу; и најзад, не сме учествовати у конфликту зато што јој је то наложила држава чији је држављанин. Дејвид Исенберг сматра како се на највећи број запослених у модерним ПVBК не може гледати као на плаћенике и то из два разлога. Прво, међу запосленима у ПVBК највише има „локалаца“ који су свакако држављани неке од страна у сукобу. Затим, не учествују све ПVBК директно у непријатељствима. Тако је међу две стотине њих, колико их је у једном тренутку било ангажовано у Ираку, најмање било оних које су пружале услугу физичког обезбеђења (база, објеката, конвоја) која је у одређеним ситуацијама могла водити директном ангажману на страни Коалиције.¹⁰¹ Гомез Дел Прадо проблему приступа прагматично, истичући како се дефиниција плаћеника наведена у међународним конвенцијама једноставно не може применити на запослене у ПVBК који у страним државима раде легално, под важећим уговорима.¹⁰² Илке Краман истиче да све и да докажете остале (предуслове), мотивацију појединца је практично немогуће доказати.¹⁰³ Са њима се, међутим, не слаже Зои Салцман, која доказује како „приватници“ задовољавају све критеријуме садржане у Протоколу I, те да је једини стварни разлог због кога их не проглашавају

¹⁰¹ David Isenberg, 2009, “Private Military Contractors and US Grand Strategy”, PRIO Report 1/2009, Oslo: Peace Research Institute Oslo (PRIO), <http://object.cato.org/sites/cato.org/files/articles/isenberg-private%2520military-contractors-2009.pdf> (приступљено 12. децембра 2015.) стр. 10

¹⁰² Jose Luis Gomez del Prado, 2010, „The Privatization of War: Mercenaries, Private Military and Security Companies (PMSC): Beyond the WikiLeaks Files“, <http://www.globalresearch.ca/the-privatization-of-war-mercenaries-private-military-and-security-companies-pmsc/21826> (приступљено 3. јануара 2016.)

¹⁰³ Elke Krahnemann, 2010, *States, Citizens and the Privatisation of Security*, Cambridge: Cambridge University Press, стр. 6

плаћеницима тај да раде за суверене државе, које опет нису вољне да се текст протокола примени на ПВБК са којима сарађују.¹⁰⁴ Потврду овоме налазимо у исказу једног од испитаника: „овде (је) практично реч о плаћеницима које је одобрила држава (енг. *state sanctioned mercenaries*). Ту су само како би покупили платни листић и не 'верују' у мисију“.¹⁰⁵

Начин пословања који су успоставиле компаније попут ЕА важиће дуго, све до рата у Авганистану и новог америчког интервенционизма. До промене парадигме која је уследила након терористичког напада 11. септембра, међународна заједница или није била спремна да интервенише (Руанда, Судан); или је интервенисала снагама које нису биле довољне да се испуни мандат операције (Косово, Авганистан); односно, нису биле довољно способне (Сијера Леоне).¹⁰⁶ Управо у контексту „слабе“ или „неуспеле“ државе, који погодује „хроничној неразвијености, грађанском рату, транснационалном криминалу и тероризму“ ПВБК ће пронаћи своје природно окружење.¹⁰⁷ Дакле, да САД (заједно са савезницама, пре свих Великом Британијом) нису напале, те окупирале Авганистан и нарочито, Ирак, нагла експанзија развоја ПВБК се не би догодила.¹⁰⁸ Штавише, у еволуцији операција под заставом УН остала би споредна појава: још један у мноштву актера који делују и доприносе у подручју операције, али не на одлучујући начин.

У „бизнис“ какав представљају ОПМ, ПВБК су „ушле на мала врата“, задовољавајући логистичке потребе, које су код интегрисаних, мултидимензионалних операција изразито велике. Ту је, на првом месту трансфер војника у подручје операције. Јефтине је и сигурније ангажовати чартер компанију, него ризиковати сопствене авионе, који притом – врло вероватно –

¹⁰⁴ Zoe Salzman, 2009, „Private Military Contractors and the Taint of a Mercenary Reputation“, *Journal of International Law and Politics of New York University*, Vol. 40, стр. 879-890.

¹⁰⁵ Разговор са запосленим Министарства одбране САД, 25. јануар 2016.

¹⁰⁶ Deborah Avant, 2009, „Making Peacemakers out of Spoilers: International organizations, private military training and statebuilding after war“, у: Roland Paris and Timothy D. Sisk (Eds.), *The Dilemmas of Statebuilding: Confronting the Contradictions of Postwar Peace Operations*, London: Routledge, стр. 105.

¹⁰⁷ Ibid.

¹⁰⁸ Edwin Lane, BBC, „The Rise of UK's Private Security Companies“, <http://www.bbc.com/news/business-11521579> (приступљено 2. јануара 2015.)

немају потребан долет; или већ сама њихова употреба није економична. Затим следи задовољавање егзистенцијалних потреба војника, попут исхране; или дотурања свега што им може затребати (осим наоружања и војне опреме, која чврсто остаје у рукама конкретних оружаних снага). Тако су у првом Заливском рату компаније попут Халибартона¹⁰⁹ понудиле готова решења за сваки од наведених проблема, чиме се главнина америчких снага могла концентрисати на испуњење основног задатка операције. У првом уговору који је потписала са овом компанијом, америчка влада је тражила да се утврди како приватне компаније могу помоћи процес размештања оружаних снага САД у државама са лошом инфраструктуром.¹¹⁰ Затим је на ред дошла функција обезбеђивања инсталација оружаних снага – база, али и аеродрома или складишта. За потребе овог посла оружане снаге САД су ПВБК ангажовале још у Босни.¹¹¹

Наредно „подручје“ које су компаније „освојиле“ представљала је тзв. изградња капацитета, активност заснована на још једном концепту проистеклом из теорије и праксе демократизације. „Капацитети“ који се могу „изградити“ су потенцијално свуда – у органима јавне управе и локалне самоуправе, правосуђу, парламенту (или било ком другом представничком телу од значаја за демократски поредак) – и најзад, традиционалним актерима сектора безбедности, војсци и полицији. У последње поменутих институцијама изградња капацитета чини широк делокруг рада, који обухвата све од (безопасних) канцеларијских послова, до решавања талачких ситуација. Како је опет скупо и непрактично да мировне снаге саме спроводе обуку, зато што се тиме одвлаче од мандата операције, ангажују се ПВБК. Зато и не чуди да су различите студије

¹⁰⁹Како се изразио тадашњи председник УО ове компаније, а потоњи потпредседник САД Ричард ”Дик” Чејни, „наш запослени је био прва особа која је дочекала наше војнике на Балкану и највероватније ће бити последња која ће им махати збогом“. Чејни овде мисли на петогодишњи уговор тежак милијарду долара који је његова компанија потписала са Владом САД. *The Economist*, 8. јул 1999, “War and Piecework”, <http://www.economist.com/node/323269> (приступљено 22. октобра 2015.)

¹¹⁰ Овај уговор из 1992. био је „тежак“ свега 3,9 милиона долара. Деценију и по касније, исти уговор (који се сада више није тичао само Халибартона) под називом Логкеп, америчку владу стајао је 150 милијарди долара! Peter W. Singer, 5. јун 2008, „Outsourcing the Fight“, *Forbes*, <http://www.brookings.edu/research/opinions/2008/06/05-military-contractors-singer> (приступљено 15. децембра 2015.)

¹¹¹ Congressional Research Service, 2008, “PSCs in Iraq: Background, Legal Status and Other Issues”, Washington, DC: CRS, стр. 2

показале како расте – „број ПВБК које нуде своје услуге; број склопљених уговора између држава, односно међународних организација са једне и ПВБК са друге стране; и број ПВБК ангажованих у конфликтним и пост-конфликтним ситуацијама“.¹¹²

Једна од првих прилика се указала на простору бивше Југославије – конкретно, на Косову – где се у октобру 1998. као заштита верификационе мисије ОЕБС појављује компанија Динкорп.¹¹³ Америчка влада је прибегла услугама ове компаније управо зато што није била спремна да пошаље редовну војску.¹¹⁴ У датом тренутку, алтернатива је била мобилизација приближно 9,000 резервиста, што је сматрано превеликим политичким ризиком.¹¹⁵ Мада су запослени Динкорпа били ненаоружани, био је то први пут да је једна приватна компанија упућена у подручје операције са потенцијално борбеним задатком.¹¹⁶ Важно је притом нагласити да су у америчком Конгресу како демократе, тако и републиканци подржали одлуку о ангажовању ПВБК¹¹⁷; будући да је, како ћемо показати у другом поглављу, режим председника Клинтонa – а не Буша – ударио темеље за каснију експанзију њихове употребе.

У освит инвазије Ирака 2003, на сваког десетог војника долазио је један „приватник“.¹¹⁸ Само три године касније, овај однос ће стајати у сразмери 1:1. Како су истакли Фред Шрејер и Марија Капарини, „још од 17. века није се толико ослањало на приватне војне актере како би се постигли задаци који се

¹¹² Lou Pigneot and David Torres Pascual, “Privatizing Security: talking with Lou Pigneot”, <https://www.opendemocracy.net/lou-pigneot-david-torres-pascual/privatizing-security-talking-with-lou-pigneot> (приступљено 23. октобра 2015.)

¹¹³ Ron Rowe, 15. март 2000, “The Privatization of War”, <http://www.hartford-hwp.com/archives/27a/059.html> (приступљено 22. октобра 2015.) Напомињемо како активности компаније МПРИ у припреми операција „Бљесак“ и „Олуја“ којима је 1995. окончан рат у Хрватској излазе из предмета овог рада, будући да су оне реализоване ван контекста једне ОПМ.

¹¹⁴ Kevin A. O’Brien, “PMCs, Myths and Mercenaries: the debate on private military companies”, Royal United Service Institute Journal, February 2000.

¹¹⁵ Peter W. Singer, 2003, *Corporate Warriors: The Rise of the Privatized Military Industry*, Ithaca, NY: Cornell Studies, стр. 6

¹¹⁶ Davis, стр. 157

¹¹⁷ Singer 2003, Ibid

¹¹⁸ Peter W. Singer, 2004, „Warriors for Hire in Iraq“, <http://www.brookings.edu/research/articles/2004/04/15defenseindustry-singer> (приступљено 28. децембра 2015.)

директно одражавају на успех војног ангажовања. Приватни уговарачи су сада у тој мери део процеса интервенције, очувања мира и окупације да се може тврдити како смо стигли до тачке са које нема повратка.¹¹⁹

Место на коме се одиграо „улазак“ ПVBК у подручје ОПМ биле су, дакле, операције вођене под заставом УН. Међутим, права експанзија и потпуна афирмација „приватника“ одиграла се у контексту новог америчког интервенционизма, на тлу Авганистана и Ирака, упоредо са “ратом против тероризма” који ће америчка администрација повести након 11. септембра 2001. године.

1.4 Предности и мане ангажовања ПVBК у подручју операције

Објаснили смо како су свој простор ангажовања ПVBК „освајале“ постепено. Њиховом се ангажману испрва приступало врло опрезно, док су уговори који су се закључивали били (финансијски) скромни. До промене долази са новим (америчким) интервенционизмом. Одједном су капацитети којих су се оружане снаге земаља Запада по окончању Хладног рата одрекле поново постали потребни. Генерали и њихови цивилни налогодавци – подстрекивани од сада већ јако нараслог сектора „уговарача у одбрани“ (енг. *defence contractors*) – убрзано одлучују које су услуге „стратешке“ а које не; које ће наставити да пружају, а које ће препустити ПVBК.

Како су упосленици ПVBК „јефтинији за одржавање“ од војника и полицајаца, уштеда која се остварује представља први разлог њиховог ангажовања.¹²⁰ Наиме, цена коштања „приватника“ у подручју операције је за трећину јефтинија од оне код припадника редовних снага.¹²¹ Затим, неоптерећене (непотребно) бирократизованим процедурама, ПVBК брже распоређују људство и технику у подручје операције него што то чине традиционалне мултилатералне

¹¹⁹ Fred Schreier and Marina Caparini, 2005, *Privatising Security: Law, Practice and Governance of Private Military and Security Companies*. Geneva, Switzerland: Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces, стр. 1

¹²⁰ Lilly, стр. 54-55

¹²¹ “War and Piecework”, *ibid*

снаге.¹²² Шта год да је преостало од локалне економије у неуспелој држави која је подручје операције, ПВБК постају значајни послодавци, способне да за кратко време генеришу одређену тражњу на тржишту рада. Ове компаније запошљавају било директно, било индиректно, тиме што обучавају грађане државе пријема за рад у самој ОПМ.¹²³ Тамо где мандат операције, или карактер снага које су упућене чини њихову заштиту у случају евентуалног напада мало вероватном, ПВБК се (опет) појављују као ефикасно решење.¹²⁴ Реч је о тренду који се да лако разумети: 1998. године је први пут број страдалих цивила у служби УН превазишао број страдалих војних лица.¹²⁵

Потом, када ангажују ПВБК, владе не морају бринути о обуци њихових запослених. Што је модел и сврха ангажовања комплекснија, ово више долази до изражаја. „У свету приватне безбедности све је више актера који нису Блеквотер или ’Трипл канопи’ (још једна глобална ПВБК специјализована за физичко обезбеђење, прим. аут.)“, односно, не пружају само услугу физичког обезбеђења; „’приватници’ су укључени у развојне (инфраструктурне), образовне, пројекте усмерене на изградњу правне државе, реформу полиције и оружаних снага“.¹²⁶ Наравно, могуће је да влада одређене земље ангажује управо своје некадашње запослене, у које је континуирано улагала не мала средства. Међутим, према речима једног од некадашњих припадника ПВБК, важно је да то не мора чинити у контексту актуелног задатка. „Ништа није јефтино, али у свету државне

¹²²Један од принципа који УН приступ ОПМ чине одрживим – да свака чланица која жели да допринесе, мора имати снаге у приправности (енг. *стенд-бај*) – представља додатни трошак који је за „приватнике“ немислив, зато што би њихов пословни модел учинио неодрживим: Lilly, стр. 55; разговор са запосленим Министарства одбране САД, 25. јануар 2016.

¹²³Global Policy Forum, September 2012, “Should the UN Use Private Military and Security Companies?” https://www.globalpolicy.org/images/pdfs/images/pdfs/Should_the_UN_Use_Private_Military_and_Security_Companies_pro_against.pdf (приступљено 23. октобра 2015.), стр. 1

¹²⁴Овде треба одмах истаћи како постоје међународне организације – попут Међународног комитета црвеног крста – које се за коришћење наоружане пратње одлучују само у „изванредним околностима“, сматрајући да се у противном у питање доводи поменуто начело непристрасности; као и то да компанија која услугу обезбеђује мора бити „угледна“. International Committee of the Red Cross (ICRC), 1995, “Report on the Use of Armed Protection for Humanitarian Assistance”, <https://www.icrc.org/eng/resources/documents/misc/57jneg.htm> (приступљено 22. октобра 2015.)

¹²⁵United Kingdom Department for International Development, Conflict Reduction and Humanitarian Assistance, Policy Statement, February 1999, стр. 5; наведено према Lilly, стр. 56

¹²⁶Разговор са бившим запосленим ПВБК, 11. јануар 2016.

потрошње, не може јефтиније од овога“.¹²⁷ Затим, за разлику од оружаних снага (и државне администрације уопште), које природом процеса регрутације, обуке, те каријерног вођења запослених неминовно долазе у ситуацију да један део снага чине запослени (војници) чији учинак није задовољавајући¹²⁸, код ПВБК то није случај. Зато што, наводно, нуде боље услове рада и већу плату, оне могу спровести строжију процедуру селекције и доћи до бољих кандидата, него што то могу државе. Један од саговорника нам је указао и на то да, супротно увреженом схватању, „приватници“ боље од редовних снага комуницирају са локалним становништвом зато што су у подручју операције препуштени сами себи.¹²⁹

Два су кључна аргумента против нерегулисане (и тајне) праксе ангажовања ПВБК. Људи који управљају овим компанијама, као и њихови запослени принципе ангажовања УН које смо навели на почетку текста не сматрају приоритетним. Њихове препоруке могу бити веома проблематичне из угла циљева операције: када саветују, рецимо, експерте програма УН за храну да не напуштају утврђено седиште операције¹³⁰, они их штите, али уједно и удаљавају од становништва коме је потребна помоћ и због кога је операција и покренута.¹³¹ ОПМ је због тога слабије (или никако) прихваћена у друштву државе пријема, што може само водити већој несигурности за снаге у њеном саставу.¹³² Други аргумент се тиче недостатка транспарентности и одговорности. Не постоје стандарди за ангажовање ПВБК у ОПМ под заставом УН; на сајту Одељења за мировне операције (ДПКО) не постоји комплетна и прегледна листа ПВБК које су УН ангажовале, нити је став УН према проблему њиховог ангажовања јасно предочен¹³³; најзад, све до 2012. у издању УН није се појавио нити један тематски извештај посвећен овом проблему. Како ћемо показати у

¹²⁷ Ibid.

¹²⁸ Речима једног од наших саговорника, „свака јединица представља својеврстан узорак становништва: 10% састава чиниће изванредни припадници, 70% просечни и 20% исподпросечни“. Ibid.

¹²⁹ Разговор са запосленим ПВБК, 1. фебруар 2016.

¹³⁰ Global Policy Forum, стр. 2

¹³¹ Lou Pingeot, 2014, “Contracting Insecurity: Private Military and Security Companies and the Future of the United Nations”, Bonn and New York: Global Policy Forum and Rosa Luxembourg Stiftung, https://www.globalpolicy.org/images/pdfs/GPFEurope/PMSC_2014_Contracting_Insecurity_web.pdf (приступљено 23. октобра 2015.), стр. 13-14

¹³² Schildknecht, ibid.

¹³³ Videti <http://www.un.org/en/peacekeeping/issues> (приступљено 27. октобра 2015.)

трећем поглављу, САД и Велика Британија су се уређењу ангажовања ПВБК посветиле тек након озбиљног нарушавања људских права у подручју операција у Ираку и Авганистану.

Трећи аргумент би се колоквијално могао сажети у тезу да се у условима хибридних операција, „приватници“ могу показати као лоши „тимски играчи“. Био телохранитељ или саветник, он/а ће се пре свега водити захтевима клијента; у Ираку, рецимо, то су биле САД или Велика Британија, али и агенције у систему УН и других међународних организација. Запослени у ПВБК постају део организационе културе свог клијента, завистан од његовог ланца командовања¹³⁴ због чега – свесно или не – могу занемарити мандат операције. Четврти аргумент тиче се чињенице коју нам је више испитаника потврдило – неразумевања културе државе пријема ОПМ, што у пракси води компромитујућим ситуацијама.¹³⁵

Из досадашњег текста је јасно да део кривице за хаотично стање у погледу уређености рада ПВБК сносе и УН, које су се од њиховог ангажовања јавно дистанцирале, а у пракси итекако ослањале на њихове услуге. Да ствари буду горе, организација је пропустила драгоцену време током којих је могла развити јасне смернице и утврдити ланац одговорности за уговарање услуга из домена безбедности, ангажујући компаније „познате по недисциплини, финансијским прекршајима, насиљу“.¹³⁶ Тако су запослени Динкорпа 90-их година били умешани у ланац проституције у Босни; свеprisутни Г4С (данас највећа ПВБК на свету) се у Великој Британији нашао под ударом критике због начина на који је третирао тражиоце азила; док је Сарацен – компанија настала од остатака раније поменутог ЕА – стигла да обучава сомалијске снаге, бори се против пирата и обезбеђује чланове Владе у Могадишу (видети случај 3.) без да јој је било ко поверио мандат да то чини.¹³⁷

¹³⁴ Разговор са бившим запосленим ПВБК, 11. јануар 2016.

¹³⁵ Разговор са запосленим ПВБК, 1. фебруар 2016; разговор са запосленим Министарства одбране САД, 25. јануар 2016.

¹³⁶ Global Policy Forum, стр. 2

¹³⁷ Mark Mazetti and Eric Schmitt, 20. јануар 2011, „Blackwater Founder Said to Back Mercenaries“, http://www.nytimes.com/2011/01/21/world/africa/21intel.html?_r=0 (приступљено 27. октобра 2015.)

Случај 3. Пословање компаније Сарацен у Сомалији

Активности компаније Сарацен у Сомалији 2010-2011. године указују на један од могућих праваца даљег ангажовања ПВБК у контексту изградње мира. Ова афричка држава сматра се „неуспелом“ већ више од 20 година. Њена територија данас је уточиште за различите екстремисте, укључујући групу Ал Шабаб, која је опет повезана са Ал Каидом. Међутим, међународној заједници најважније је то да са обала Сомалије модерни пирати нападају један од најпрометнијих поморских путева данашњице.

ПВБК Сарацен је ангажована да би обучила припаднике тзв. „Снага Пунтланда за поморску заштиту“ (енг. *Puntland Maritime Protection Force*, скр. ПМПФ) за борбу против пирата. Обука коју је ова компанија пружила односила се на све фазе сукоба, од поморских операција до оних на копну. Од инструктора у служби Сарацена такође се очекивало да, једном када снаге ПМПФ постану оперативне, преузму на себе послове заповедника. Очекивало се да буде обучено скоро 1,000 људи.

Оно што је Сараценово пословање у Сомалији од почетка учинило контроверзним јесте њена веза са две озлоглашене ПВБК. Наиме, директор холдинга чији је Сарацен био део, Лафрас Лујтинг, каријеру у приватном сектору безбедности започео је у ЕА.¹³⁸ Затим, „особа за везу“ између Сарацена с једне, и руководства УАЕ с друге стране, у чијем је непосредном интересу било обуздавање, ако не и потпуно заустављање пиратске претње био је нико други до Ерик Принс, оснивач Блеквотера.¹³⁹ Принс, који се преселио у УАЕ не би ли побегао од пажње јавности (а сасвим могуће и органа гоњења) не само да је предложио да се ангажује управо Сарацен, већ је био и један од финансијера овог подухвата.¹⁴⁰ Посао са Сараценом за Принса је био успутне природе: за

¹³⁸ Портал „Civilian contractors“, 26. фебруар 2012, „Private Firm Saracen Flouts UN Embargo in Somalia“, <https://civiliancontractors.wordpress.com/2012/02/26/private-firm-saracen-flouts-un-embargo-in-somalia/> (приступљено 9. новембра 2015.)

¹³⁹ Mark Mazzetti and Eric Schmitt, 21. јануар 2011, „Blackwater Founder Said to Back Mercenaries“, http://www.nytimes.com/2011/01/21/world/africa/21intel.html?_r=0 (приступљено 8. новембра 2015.)

¹⁴⁰ Вредност опреме је премашила 50 милиона долара. Видети: „South African Mercenaries Find Lucrative Work in Fight against Somali Piracy and al Shabab“, <http://africajournalismtheworld.com/tag/lafiras-luitingh/> (приступљено 10. новембра 2015.)

потребе Емирата, овај бизнисмен ће 2010. кренути у обуку и опремање читавог батаљона састављеног искључиво од „приватника“ (видети случај 6. у трећем поглављу).

Сарацену ово није био први контроверзни посао. У Уганди 2002. године, иста компанија је обучавала једну од бројних паравојних формација које су се бориле у грађанском рату у Конгу; опет кршећи одлуке УН. У извештају који је касније те године прочитан пред Саветом безбедности, констатовано је како је један од власника Сарацена (у том тренутку) био Салим Салех, полубрат председника Уганде Јоверија Мусевенија. У истом извештају је сугерисано да је интерес групе око Салеха био у експлоатацији рудних богатстава Конга.¹⁴¹

Са становишта одговорности и последично, идеје изградње државе, бројни су недостаци пројекта ПМПФ. Пре свега, испоруке наоружања и војне опреме чиниле су директно кршење санкција УН. Његовим спровођењем подривене су тешком муком извојеване реформе у сектору безбедности Сомалије. Најзад, тиме што је пројектом било предвиђено да за свој рад буду одговорне само председнику Пунтланда и ником другом¹⁴², постало је очигледно како ће потпуно обучене и наоружане ПМПФ нарушити крхку равнотежу снага у Сомалији и неминовно се укључити у унутрашње сукобе.¹⁴³ Зато је, након учесталих притисака УН и Владе САД, пројекат ПМПФ и обустављен.

Након што је у јавности постало познато на које начине послује, компанија Сарацен је променила име у „Стерлинг“, да би средином 2012. и формално престала да постоји. ПМПФ су, међутим, наставиле са операцијама, подржане мањим тимом од 12 инструктора.¹⁴⁴

¹⁴¹ Mazzetti and Schmitt, *ibid*

¹⁴² „South African Mercenaries...“

¹⁴³ United Nations General Assembly, 1. јул 2013, „Report of the Working Group on the use of mercenaries as a means of violating human rights and impeding the exercise of the right of peoples to self-determination”, http://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/A_HRC_24_45_Add.2.pdf (приступљено 8. новембра 2015.), стр.10

¹⁴⁴ *Ibid*

Ако би смо на веб презентацијама ових компанија прочитали услуге које нуде, оне вам се – осим обуке за прикупљање класификованих информација – неће учинити превише контроверзним.¹⁴⁵ Међутим, мало ко је могао да претпостави да ће, баш у случају Динкорпа, оне укључити и илегални (еуфемизам „изван уобичајеног“, енг. *extraordinary*) трансфер особа (енг. *rendition*) ради испитивања – и то коришћењем различитих видова психичке и физичке тортуре. Исто тако, у мучење затвореника у озлоглашеној бази Абу Граиб (Ирак) биле су, по маском „услуге превођења“ укључене и компаније ЦАЦИ и Титан (опширније у трећем поглављу).¹⁴⁶

Треба, међутим, бити реалан. Нису ПВБК биле те које су доносиле одлуку где, када или како интервенисати, нити су оне саме себи стварале простор за ангажовање, већ су то чиниле владе и политички лидери. Либерално настројеним планерима наметнуло се питање, ако је уступање послова приватном сектору постало норма, зашто му до краја не уступити и сам посао (рат)овања? Изазов (не)одговорности тиме је постао још већи.

¹⁴⁵Погледати <http://www.dyn-intl.com/what-we-do/interactive-map> (приступљено 27. октобра 2015.)

¹⁴⁶Ibid, стр. 2

2. Идеологија, логика и носиоци приватизације изградње мира

„Приватни уговарачи су попунили јаз који је настао између геополитичких циљева (САД) и средстава која су им била на располагању.“

Давид Исенберг, „Приватни војни уговарачи и велика стратегија САД“¹⁴⁷

Место експоненцијалног раста активности ПВБК налазимо на простору Авганистана и Ирака, у контексту најпре окупационог мандата, а затим и мандата изградње државе. Како су у обе ситуације носилац операција биле САД, ограничења иначе уобичајена за мултилатералне аранжмане нису представљала проблем. Вашингтон је планирању приступао самостално, избегавајући опсежније консултације са свим државама савезницама изузев Велике Британије. Отуда се и пракса уступања јавних послова, раширена и у једној и у другој држави, могла неспутано развијати. У наставку текста навешћемо идеолошке одреднице који су такву политику (и пре свега, логику) учиниле могућом, а затим и приказати како се тачно то збило у пракси. Ипак, како наше схватање места и улоге ПВБК у савременим ОПМ не може бити потпуно без разумевања различитих школа мишљења о томе како приступити решавању сукоба¹⁴⁸, те изградњи мира, кренућемо одатле; тим пре што су речени концепти ушли у свакодневни језик планера и доносилаца одлука.¹⁴⁹

¹⁴⁷ Isenberg, str. 5

¹⁴⁸ Под решавањем сукоба разумемо ситуацију – напор – суочавања, рада на и превазилажења “дубоких” узрока једног сукоба. Стање решеног сукоба значи да се променила структура конфликта; да актери више нису склони насилном понашању; а да њихови ставови више нису непријатељски.

¹⁴⁹ Oliver Ramsbotham, Tom Woodhouse and Hugh Miall, 2011, *Contemporary Conflict Resolution: the Prevention, Management and Transformation of Deadly Conflicts*, London: Polity, стр. 5

2.1 Генеза изградње мира: приступи решавању и превазилажењу сукоба

Превазилажење конфликта – сада и у будућности – зависиће најпре од способности миротвораца да разумеју њихову динамику. У разматрању генезе изградње мира полазимо од Ремсботам, Вудхауса и Мијала који разликују три доминантна оквира за разумевање конфликта. На првом месту је онај који је један од оснивача студија мира, Јохан Галтунг, скицирао у свом раду “Насиље, мир и истраживање мира”, повезавши чиниоце превазилажења конфликта у “троуглове”.¹⁵⁰ Овде је од посебног значаја разлика коју је Галтунг успоставио између директног, структуралног и културолошког насиља¹⁵¹, где се прво превазилази променом у понашању; друго, променом структуре која подстиче антагонизме и генерише неправде; а треће најтежом променом од свих – променом става. Галтунг најзад уводи и добро познату дистинкцију између негативног мира (престанак директних непријатељстава) и позитивног (који подразумева и превазилажење структуралног и културолошког насиља).¹⁵²

Следи оквир где се ескалација, односно де-ескалација једног сукоба посматра у фазама, од изворних разлика, које воде настанку ”оригиналне контрадикције”; која даље изазива ”поларизацију” и тако све до директног насиља, односно рата. По истом принципу, фазе у смеру превазилажења конфликта су: прекид непријатељстава – споразум између страна у сукобу – нормализација – помирење. Модели ескалације су популарни код аутора који настоје да утврде објективна мерила раста (или опадања) конфликтног потенцијала једног друштва. Један од првих примера налазимо код Фридриха Гласла, који је у свом моделу из 1982. одредио девет фаза ескалације конфликта.¹⁵³

Трећи оквир понудили су сами Ремсботам, Вудхаус и Мијал, назвавши га моделом ”пешчаног сата”.¹⁵⁴ Они су, наиме, објединили Галтунгове

¹⁵⁰ Johan Galtung, 1969, “Violence, Peace and Peace Research”, *Journal of Peace Research*, 6 (3), стр. 167-191

¹⁵¹ Ibid, str. 177-183

¹⁵² Ramsbotham, Woodhouse and Miall 2011, стр. 11

¹⁵³ Сажет приказ Гласловог модела припремио је Томас Џордан; доступан је на линку <http://www.mediate.com/articles/jordan.cfm> (приступљено 25. маја 2016.)

¹⁵⁴ Термин уведе у првом издању књиге "Contemporary Conflict Resolution" 1999. године.

идеје и учење о фазама (де)ескалације. Како конфликт ескалира, тако се простор за политички договор сужава и обратно, са де-ескалацијом конфликта овај простор се шири. Фазе решавања сукоба које се у овом оквиру препознају су ограничење (директног насиља тј. рата), договор уз посредовање (коме претходи прекид ватре) и трансформација (која укључује нормализацију и помирење). Наведене фазе нису строго одељене; аутори истичу како је у приступу који називају ”дубоко миротворство” неопходно од почетка размишљати и истовремено радити на свим фазама, укључујући трансформацију конфликта. За наш предмет рада су од посебног значаја фазе ограничења и трансформације конфликта, зато што у великој мери одговарају пракси савремених ОПМ.

Према томе колико је једној, односно другој страни ”стало” до одређене вредности, тројица аутора су извели и типологију приступа конфликту. Што је ”заинтересованост” већа, ближи смо компромису, односно, истинској трансформацији конфликта. Свакој од фаза одговара одређени ”стратешки одговор”, који се састоји из тактичких решења¹⁵⁵; а ПВБК се, додаћемо, неминовно јављају као један од актера који ће их спровести у пракси. Узмимо, на пример, фазу ”контрадикције”. Стратешки одговор на њу аутори називају ”структуралном изградњом мира”, где изградња институција представља једно од тактичких решења. Могуће је замислити јавни позив (каквог донатора, или међународне организације којој је поверен мандат операције) за подршку изградњи институција сектора безбедности у земљи пријема, на који ће се јавити управо ”приватници”; а затим и спровести њиме предвиђене активности.¹⁵⁶

Код наведених приступа, на посреднике у решавању конфликта традиционално гледало се као на (релативно) слабе актере, који сукобљеним странама нуде добре услуге и надају се да ће оне поступити разумно. Међутим, у земљама којима смо посветили највише пажње у нашем раду – Ираку и Авганистану – САД (и Велика Британија) нису, међутим, наступиле као посредници, већ пре врховни арбитри: они су најпре, у саставу свог глобалног

¹⁵⁵ Ramsbotham, Woodhouse and Miall 2011, стр. 14

¹⁵⁶ Пре су, међутим, фазе директнијег сукоба – поларизације и насиља, ако не и рата – оне у којима ће ПВБК у будућности видети своју ”нишу”. Код низа тактичких решења која тројица аутора наводе – упућивања специјалних изасланика (које треба обезбедити ”на терену”), превентивног размештања снага (у које ”приватници” могу бити укључени) те наметања мира, слање ПВБК се може показати као исплативије, односно мање ризично.

”рата против тероризма” иницирали смену режима; неспретном и погрешно вођеном изградњом државе изазвали сложене унутрашње конфликте; да би потом поново покушали да наметну мир, упућујући још војника и материјала. Притом, доносиоци одлука из ове земље решавању сукоба приступали су грубо, уз претњу – ”уради што ја желим или ћу ти ја урадити нешто што ти не желиш”.¹⁵⁷

Исто тако, код речених приступа се узима да су стране у сукобу приближно једнаке. Међутим, ступањем на сцену САД (и других чланица ”коалиције вољних”) конфликти у Ираку и Авганистану постали су асиметрични. Притом, деценијама, они то нису били: Садам Хусеин је водио два конвенционална, ”симетрична” сукоба (Иран и Кувајт), да би се затим посветио сузбијању опозиције; док је Авганистан од краја седамдесетих у перманентном грађанском рату, који је водило више фракција приближно једнаке снаге. Асиметрични конфликти ситуацију у којој ”сви добијају” (енг. *win-win*) чине немогућом, зато што онај ко наступа са позиције силе не може ништа да добије. Зато ће против америчког режима, најпре у Ираку (2004.) а затим и у Авганистану (2005.) избити побуна, са циљем да се држава која је изграђена ”размонтира”, окупатори отерају и тако (заувек) промене друштвене улоге и односи. Улога посредника, када и ако би се он појавио, била би да помогне у убеђивању ”јаче” стране да је позиција коју је заузела по њу погубна. Међутим, нема изгледа да се такав посредник појави у Ираку и Авганистану.

Код новијих приступа разумевању конфликта, тежи се миру који је (само)одржив; односно, успостављању таквих структура (или друштвеног поретка) које ће омогућити ”добар живот” и уједно спречити повратак на стање насиља.¹⁵⁸ У њима аутори прате сазнање о промени природе сукоба; односно, у којој мери конфликт сада извире из одређене друштвене промене којом конкретне, махом маргинализоване групе нису задовољне.¹⁵⁹ Напори миротвораца су зато усмерени на укључивање ”тихе већине” (грађана) за коју се претпоставља да не жели наставак сукоба. Ово има смисла: у односу на елите, обични грађани

¹⁵⁷ Kenneth Boulding, 1989, *Three Faces of Power*, Newbury Park, California: Sage Publications

¹⁵⁸ Thania Paffenholz, 2010, ”Civil Society and Peacebuilding”, у: *Civil Society and Peacebuilding: A Critical Assesment*, Boulder, CO: Lynne Rienner, стр. 47-49

¹⁵⁹ Ramsbotham, Woodhouse and Miall 2011, стр. 23

су далеко више погођени сиромаштвом и небезбедношћу.¹⁶⁰ Управо на овом трагу је Ледерахов ”одоздо-нагоре” (енг. *bottom-up*) приступ, у коме се полази од рада са локалним лидерима и претпоставља да постоји ”средњи ниво” (”актери средњег опсега”, како их он назива) који може представљати везу ка елити.¹⁶¹ Међу бројним особеностима његовог приступа издвајамо инсистирање на усаглашености макро- и микро-стратегиија; односно, да и онда када се обраћамо проблемима који су непосредно присутни, морамо имати пред собом једну ”ширу слику”, тј. мисију. Све време је неопходно јачати везе између страна које су до јуче биле у сукобу и заговарати једну визију заједничке будућности у којој је суживот могућ. У фокусу Ледераховог учења је појединац, а не структура изградње мира.¹⁶²

Насупрот оваквим, холистичким виђењима мира и решавања сукоба, стоје поједностављена тумачења великог броја аутора који верују како је мир могуће постићи само применом ”праве формуле”¹⁶³; односно, да је довољно следити логику према којој примена одређене мере води претпостављеном (жељеном) исходу. Идеја да се брзом успоставом демократије могу решити проблеми који су изазвани постојањем плурализма, разлика или конкретног конфликта у једном друштву темељи се управо на овом размишљању.¹⁶⁴ На њему

¹⁶⁰ Oliver P. Richmond, 2014, *Failed Statebuilding: Intervention, the State, and the Dynamics of Peace Formation*, New Haven, CT: Yale University Press, стр. ix

¹⁶¹ John Paul Lederach, 1997, *Building Peace: Sustainable Reconciliation in Divided Societies*, Washington, D.C.: United States Institute for Peace. Дobar пример активности која има за циљ превазилажење конфликта, а одговара приступу где се уважава улога ових ”актера средњег опсега” био би, рецимо, повезивање предузетника који су различитог етничког и верског опредељења: шта год мислили једни о другима, њима је у непосредном интересу да сарађују.

¹⁶² Ibid, стр. 22-24. Приступ који је инспирисао Ледераха осмислио је Адам Курл – још један оснивач студија мира чије учење разматрамо. Он је велику пажњу посветио односу моћи у друштву, верујући да је извор сукоба у њеној неравнотежи. У превазилажењу конфликта, Курл се усредсређује на: односе међу актерима, сматрајући како се они морају изменити до тачке где постаје могућ развој; предубеђења актера, верујући како је конфликт увек и само ”у глави појединца”. Зато су за њега вештине медијатора – занимања са којим се и сам идентификовао – изузетно значајне. Видети: Adam Curle, 1971, *Making Peace*, London: Tavistock Publications, стр. 15; наведено према Tom Woodhouse, 2010, “Adam Curle: Radical Peacemaker and Pioneer of Conflict Studies”, *Journal of Conflictology*, 1 (1), стр. 3

¹⁶³ Charles Webel and Jorgen Johansen, 2012, *Peace and Conflict Studies: a Reader*, London: Routledge, стр. 41

¹⁶⁴ Audra Mitchell, 2010, “Peace beyond Process?”, *Millenium-Journal of International Studies*, 38 (3), стр. 646

почива и учење које је одлучујуће утицало на праксу изградње мира и државе у протеклих четврт века: тзв. либерални приступ.

2.2 Либерална изградња мира и изградња државе

Елке Краман истиче како разлоге и импликације приватизације безбедности не можемо у потпуности сагледати уколико претходно не утврдимо теоријски и идеолошки основ односа у коме стоје држава, грађанин и појединац. Она сматра како су два тумачења овог односа резултирала двема школама мишљења: првом, коју назива „републиканском“ и другом, „либералном“.¹⁶⁵ Разлика између ове две школе је у начину на који држава третира способност грађана да се „уједине“ и заштите своју безбедност. „Републиканци“ – чији је рани идеолог још Џејмс Медисон, један од „очева оснивача“ САД – полазе од става да су људска бића суштински међузависна и да стога своје потребе могу остварити једино чланством у друштвеној и политичкој заједници. Мада репрезентативна демократија слаби директну везу грађана и заједнице, бољи поредак не постоји. Забринут због могућности злоупотребе силе, идентификовао је три ”бране” – репрезентативну демократију, вредност коју је назвао „грађанском врлином“ и активну војну службу, отелотворену у народним милицијама. Идеал „републиканаца“ је дакле, грађанин-војник, а идеални актер – народна милиција, налик оној која је поразила британску војску у америчком Рату за независност.

Архетип либералног идеала понудио је Џон Стјуарт Мил. Он је сматрао како је демократску контролу над државом и оружаним снагама могуће постићи најпре тако што ће се њихове моћи ограничити. У основи је Милово виђење грађана као аутономних јединки¹⁶⁶ и његова забринутост за слободу појединца, те права која из те слободе логично произилазе, попут слободе избора.

¹⁶⁵ Краманова признаје да је тешко успоставити јасну разлику између ова два тумачења и да она то чини како би боље сагледала односе државе и друштва, односно цивилно-војне односе. Притом се ослања на Снајдера, који сматра да се либерално тумачење усредсређује на појединца, а републиканско на прилично неодређен појам активног грађанства. R. Claire Snyder, 2003, „The Citizen-Soldier Tradition and Gender Integration of the U.S. Military“, *Armed Forces and Society*, 29 (2), стр. 186; наведено према Krahmman, стр. 27

¹⁶⁶ John Stewart Mill, 1989 (издање), *On Liberty*, ур. S. Collini, Cambridge: Cambridge University Press, стр. 9; наведено према Krahmman, стр. 30

Грађанин може изабрати да не буде војник, односно да се не бори. Али, у репрезентативној демократији, која се може претворити у – како је Мил веровао – „тиранију већине“, неоправдана потреба за још моћи представља сталну претњу. Зато је веровао како држава употребу силе мора ограничити на њену једину функцију која је легитимна – да се права и слободе једних грађана заштите од других.¹⁶⁷ Мил се противио ангажовању плаћеника, верујући како их деспотска власт може употребити против својих грађана. Сматрао је како би, будући лојални пре свега ономе ко их плаћа, плаћеници „покосили (грађане) без скрупула (...) не постављајући питања“ и да су војске попут њихових биле „егзекутори слободе“ кроз читаву модерну историју.¹⁶⁸

Краманова сматра како су се републикански и либерални идеал мало променили током времена, те да се основни принципи које су Медисон и Мил изложили могу наћи и код бројних савремених аутора. Она, међутим, истиче како је век иза нас пре свега обележила ревизија – и обнова – либерализма и то у виду неолиберализма, чији су заступници предложили нови модел „цивилно-војне контроле“.¹⁶⁹ И заиста – од 1985. до 2005. године, током две деценије експанзије уступања јавних послова, у два земљама које су највећи „извозници безбедности“, САД и Великој Британији, на власти су били политичари који су у спољној политици наступали или са позиција либералног интервенционизма, или неоконзервативизма. У оба приступа – из различитих разлога додуше – пуно се полаже на право да се моћ пројектује, да се у другим земљама интервенише, у савезима или независно од њих. Таква спољна политика поговарала је глобалној индустрији безбедности, која је у растућим захтевима ангажовања снага САД и Велике Британије у Ираку и Авганистану пронашла дугорочни извор зараде.

Све ово време изградња мира је остала заснована на либералном образцу који смо поменули у првом поглављу. Овај образац са собом доноси две идеје: према првој, безбедност и развој су нераскидиво повезани појмови („једно не може без другог“); док друга почива на премиси да је у демократизацији ратом

¹⁶⁷ John Stewart Mill, 1991 (издање), „Considerations on Representative Government“, у: *On Liberty and Other Essays*, ур. J. Gray, Oxford: Oxford University Press, стр. 421; наведено према Krahnmann, стр. 31

¹⁶⁸ Mill 1991, Ibid, стр. 429; наведено према Krahnmann, стр. 33

¹⁶⁹ Krahnmann, стр. 34

разорених друштава начин постизања трајног мира и стабилног поретка.¹⁷⁰ Док је прва идеја названа „везом безбедности и развоја“, друга је постала позната као „теза о либералном миру“ и утицала је на целу једну генерацију теоретичара и практичара изградње мира. Како истиче Андерсен, предност либералног обрасца је у томе да „заједници посвећеној изградњи мира, која је иначе фрагментирана“ нуди заједнички наратив, у коме су безбедност и развој два повезана, а не удаљена појма.¹⁷¹ У једном од радова посвећених тези о либералном миру, Мајкл Дојл објашњава како се ради о уверењу да је стабилан међународни поредак могуће успоставити тако што ће се државе које у њему учествују „поправити“; што ће се опет десити ако оне усвоје либералне вредности демократије, људских права, владавине права и добре управе. Овде је посреди интелектуално наслеђе Имануела Канта, који је поставио често оспоравану тезу да су демократски режими мирољубивији од свих других зато што не улазе у сукоб са другим либералним демократијама¹⁷²; а затим, развијају механизме за мирољубиво разрешење спорова. „Либерални мир“, притом, „надилази традиционалну превенцију конфликта, у том смислу што нуди више од ’негативног мира’ (Галтунг)“¹⁷³. Оно што „либерални мир“ нуди је заправо „увоз“ (из перспективе земље пријема) различитих концепата, попут „добре управе“, демократских избора, (поштовања) људских права, владавине права итд. који, након примене у локалном контексту воде одрживом пост-конфликтном друштву. Дакле, закључује свој преглед Дојл, либерални поредак унутар држава води „демократском миру“ у (њиховим) међународним односима.

Називан како “либералним интервенционизмом” тако и “либералним интернационализмом”, либерални мир представља доминантну форму међународно подржаног миротворства. Мир који присталице овог

¹⁷⁰ Louise Riis Andersen, 2011, „Security Sector Reform and the Dilemmas of Liberal Peacebuilding“, DIIS Working Paper 2011:31, стр. 5

¹⁷¹ Ibid.

¹⁷² Уједно, Дојл је, пролазећи кроз више емпиријских студија показао како су демократије итекако биле спремне да уђу у сукоб са недемократским режимима. Michael Doyle, 1986, „Liberalism and World Politics“, *The American Political Science Review*, 80(4): с. 1151-1169; наведено према Andersen, стр. 5

¹⁷³ Oliver P. Richmond, 2008, *Peace in International Relations*, London: Routledge; наведено према David Chandler, 2010, „The Uncritical Critique of ‘Liberal Peace’“, *Review of International Studies* 36 (Supplement S1), стр. 137

приступа покушавају успоставити заговара се вредностима либерализма – отуда и назив. Заговорници махом, ако не и искључиво, долазе са тзв. глобалног Севера. На њиховој “агенди” први су приоритети изградња државе и постигнуће безбедности¹⁷⁴ а у оквиру изградње државе подразумева се и низ вредности које припадају тзв. либералном канону. Као доминантна форма међународне интервенције либерални интервенционизам је “оставио трага” на низу друштава у пост-хладноратовском периоду.¹⁷⁵

Који су то постулати и вредности које чине поменути либерални канон? Пре свега, вера у појединца као основну јединицу друштва и сувереног политичког актера. Затим, вредности толеранције, различитости и једнакости прилика. Потом, уверење како је потреба за слободом појединца универзална и да је зато треба промовисати. На четвртном месту, оптимизам, изражен у ставу да се све може реформисати, унапредити, па тако и институције (структуре). Отуда није необично да се реформски захвати засновани на либералном моделу “маскирају” као модернизацијски. Пето, либерали верују у рационалност појединца, његову урођену способност да донесе разуман избор. И шесто, неприкосновеност приватне својине и владавине закона.¹⁷⁶

Нови наратив су у својим стратешким документима пре свих промовисале међународне организације. У „Агенди за мир“ УН се каже како су узроци модерних конфликта сиромаштво, неједнакост и репресија; те да веза између безбедности и развоја води томе да се богате нације не могу изоловати од ефеката сиромаштва, неједнакости и конфликта у сиромашнијим земљама. Како би осигурале безбедност код куће, владе Запада морају подржавати развој у иностранству.¹⁷⁷ УНДП ће на поменутој вези формирати концепте „људског развоја“ и „људске безбедности“, у којима се полази од благостања, сигурности и

¹⁷⁴ Roger Mac Ginty, 2011, *International Peacebuilding and Local Resistance: Hybrid Forms of Peace*, London: Palgrave Macmillan Ibid, стр. 20

¹⁷⁵ Ibid, стр. 5

¹⁷⁶ Ibid, стр. 25

¹⁷⁷ United Nations Secretary General, 31. јануар 1992, „An Agenda for Peace: Report to the Summit Meeting of the Security Council“, UN document no. A/47/277 S/24111, New York: United Nations, стр.

слободе појединаца, пре него држава.¹⁷⁸ Најзад, Светска банка ће у свом виђењу овог односа рећи како је насилан конфликт заправо „развој уназад“.¹⁷⁹

У спољној политици оне земље која је својим поступањем највише „погурала“ ПВБК у подручје ОПМ – Сједињених Држава – либерални наратив је прерастао у „добро познату стратегију либералне хегемоније, коју су (САД) следиле од краја Хладног рата. У овом погледу на свет, САД се сматрају ’незамењивим’; не постоји међународни проблем који Вашингтон није у стању да ’поправи’; редовно се заборавља да и друге земље имају интересе (...) и да нису увек задовољне када САД крену да се ’мешају’.“¹⁸⁰ И заиста, почетком 90-их развој догађаја ишао је на руку либералима који су се залагали за интервенционизам: „Сједињене Државе су биле у добрим односима са свим силама, ал-Каида није представљала фактор, мировни процес се одвијао на Блиском Истоку, док је Америка уживала у свом ’униполарном тренутку’. Политика заснована на сили је наводно остала у прошлости, док је човечанство било превише заузето богаћењем у глобализованом свету забринутим за проблеме напретка, демократије и људских права. Либералне вредности су се имале проширити у сваки кутак света, а уколико се процес није довољно брзо одвијао, ту је била америчка моћ да га ’погура’“.¹⁸¹ За Сједињене Државе, сам завршетак Хладног рата и све што је уследило деловало је као потврда вере у неизбежност демократске револуције. Први корак на путу либералне интервенције за њих је био у проглашавању појединих режима за “одметнуте” од међународног поретка, због чега неповредивост суверенитета за њих неће важити. Либерали су ти који ће интервенисати – зато што су, подсетимо се канона, уверени у супериорност

¹⁷⁸ UNDP, 1994, „Human Development Report: New Dimensions of Human Security“, New York: United Nations Development Programme, стр. 15

¹⁷⁹ World Bank, 2003, *Breaking the Conflict Trap: Civil War and Development Policy*, New York: Oxford University Press, стр. 9

¹⁸⁰ Stephen M. Walt, 2. фебруар 2016, „The Big 5 and the Sad State of Foreign Policy in 2016“, <http://foreignpolicy.com/2016/02/02/the-big-5-and-the-sad-state-of-foreign-policy-in-2016-sanders-clinton-trump-cruz-rubio> (приступљено 3. фебруара 2016.)

¹⁸¹ Stephen M. Walt, 8. јануар 2016, „What Would a Realist World Have Looked Like?“, <http://foreignpolicy.com/2016/01/08/what-would-a-realist-world-have-looked-like-iraq-syria-iran-obama-bush-clinton/> (приступљено 3. фебруара 2016.)

модела који заговарају и верују да је све могуће поправити, па и државе.¹⁸² „Либерали-интервенционисти“ су почели веровати да је међународни поредак заснован на праву надхват руке.¹⁸³

Три димензије у којима се испољава приступ либералног мира идентификовао је Роџер Мек Гинти. Прва је спремност на насиље, односно неку врсту принуде. Према Кристоферу Лејну, либерализам “не трпи конкурентне идеологије, како код куће, тако и у другим земљама. Ауторитарни режими самим својим постојањем угрожавају безбедност САД (...) и зато је најбоље, у складу са Вилсоновим (некадашњег председника САД, Вудроа Вилсона, прим. аут.) начелима допринети промени тих режима.”¹⁸⁴ У нестабилним регионима широм света, желео се успоставити и проширити међународни систем који почива на неолибералној држави.¹⁸⁵

Друга димензија је веза са економским учењем неолиберализма, која је за нас веома важна због логике која је водила уступању послова ПWBK. Неолиберална агенда почива на два “стуба”: већој конкуренцији, која се постиже дерегулацијом и “отварањем” домаћих тржишта страним компанијама; и мањој улози државе, коју је могуће постићи кроз приватизацију и ограничење способности влада да се задужују (вођењем тзв. фискално конзервативне политике).¹⁸⁶ Како је током 80-их превагу однело виђење према коме је држава та која спутава тржиште да се развија, почиње се усвајати низ неолибералних мера: смањује се регулаторна улога државе, приватизују се ресурси у државном

¹⁸² У овом смислу је индикативан пример који наводи Ендрју Вилијамс. Он бележи како су у једном разговору вођеном уочи инвазије 2003, високо рангирани службеници америчког безбедносног апарата исказали уверење да је све што Ираку треба заправо нови Маршалов план, као да је ситуација у тој земљи била идентична оној затеченој у Немачкој 1945. године. Andrew John Williams, 2006, *Liberalism and War: the Victors and the Vanquished*, London: Routledge, стр. 1-2

¹⁸³ Henry A. Kissinger, 4. фебруар 2016, „Kissinger’s Vision for U.S.-Russia Relations“, <http://nationalinterest.org/feature/kissingers-vision-us-russia-relations-15111> (10. фебруар 2016.)

¹⁸⁴ Christopher Layne, 2006, *The Peace of Illusions: American Grand Strategy from 1940 to the Present*, Ithaca, NY: Cornell University Press, стр. 121-122; наведено према Mac Ginty 2011, стр. 29

¹⁸⁵ Richmond 2014, стр. 2

¹⁸⁶ Jonathan D. Ostry, Prakash Loungani, and Davide Furceri, 2016, “Neoliberalism: Oversold?“, *Finance & Development*, June 2016, 53 (2), стр. 38; доступно на <http://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/2016/06/ostry.htm> (приступљено 1. јуна 2016.)

власништву, а послови уступају приватном сектору.¹⁸⁷ У подручју интервенције, неолиберално учење зато је исходило тзв. “шок терапијама”, односно инсистирањем на брзом укључењу у светске економске токове, али и – брзој приватизацији, односно распродаји државних ресурса. Мада су последице овакве политике биле катастрофалне¹⁸⁸, неолиберализам је постао “хегемомом међу дискурсима”¹⁸⁹; који је, чак и у економским околностима глобалне рецесије, свеprisутан¹⁹⁰.

Најзад, трећа димензија јесте вера у универзалну примењивост либералног модела. И заиста, неке од наведених принципа било је, макар на концептуалном нивоу, могуће преbacити у контекст изградње мира. Узмимо савремену, хибридную ОПМ: у њеном подручју налазимо мноштво актера, државних (оружане снаге; полицијске снаге; службе безбедности; цивилна министарства), међународних (мисије које коегзистирају, а којима руководе различите међународне организације; затим – специјализовани програми), недржавних (међународне фондације, невладине организације; те корпорације, укључујући ПВБК). Како је мандат савремене операције која укључује и компоненту изградње мира неминовно широко постављен, „места“ начелно има за све.

Привлачност либералног обрасца овде се показала, како истиче Стамнес, универзалном. „Либерална изградња мира не сматра се (више) само једним од начина успостављања мира и стабилности – већ јединим начином“.¹⁹¹

¹⁸⁷ Stephen Eric Bronner, 2004, *Reclaiming the Enlightenment: Toward a Politics of Radical Engagement*, New York: Columbia University Press, стр. 156; наведено према Mac Ginty 2011, Ibid

¹⁸⁸ John Gray, 2003, *Two Faces of Liberalism*, London: Polity, стр. 115; наведено према Mac Ginty 2011, стр. 30

¹⁸⁹ David Harvey, 2005, *A Brief History of Neoliberalism*, Oxford: Oxford University Press, стр. 5; доступно на <http://www.sok.bz/web/media/video/ABriefHistoryNeoliberalism.pdf> (приступљено 29. маја 2016.)

¹⁹⁰ Видети Bill Grantham and Toby Miller, 2010, “The End of Neoliberalism”, *Popular Communication* 8 (3), str. 174-177; доступно на <http://tobymiller.org/images/Cultural%20Studies/endofneoliberalism.pdf> (приступљено 29. маја 2016.)

¹⁹¹ Eli Stammers, 2010, „Values, Context and Hybridity: How can the insights from the liberal peace critique literature be brought to bear on the practices of the UN Peacebuilding Architecture?“, Oslo: NUPI and Ottawa: CIPS, <http://brage.bibsys.no/xmlui/bitstream/handle/11250/278024/Web-Stammers-WP-PBC+Workshop.pdf?sequence=3> (приступљено 14. фебруара 2016.), стр. 8

2.3. Критика либералне изградње мира

Ипак, то што је либерални модел, или образац у једном тренутку био широко (ако не и универзално) прихваћен, никако не значи да се свуда разумео на исти начин. Андерсен сматра како актери у подручју ОПМ нити деле заједничко разумевање појма изградња мира, нити односа у коме овај термин стоји са другим: изградње државе, стабилизације и пост-конфликтне реконструкције.¹⁹² „На терену“ ово неразумеваче изазива бројне проблеме и отуда имамо честе позиве истраживача и доносилаца одлука на „интегрисан“, „свеобухватан“ или „целовит“ приступ, како би интервенције постале „ефективније, ефикасније и одрживије“. Међутим, да би тако нешто било могуће, актери пре свега морају веровати у исту теорију промене.¹⁹³ У противном, све се своди на „монотono“ понављање тврдње „развој захтева безбедност, а нема безбедности без развоја“.¹⁹⁴

Неуспех ОПМ вођених током 90-их водио је томе да у теорији, критика либералног модела постане у једном тренутку доминантан правац разумевања изградње мира. Аутори су своје неслагање изражавали наступајући са позиција марксизма; реализма; критике пост-колонијализма. Сходно томе, оспоравали су (или истицали) значај норми и структура; интереса; и културе у изградњи мира.

Основни проблем код либералног модела изградње мира јесте у занемаривању ставова и потреба локалног становништва због кога је ОПМ и предузета. Дејвид Чендлер и Роланд Парис овакав приступ, простог копирања једног, либералног модела у потпуно другачији контекст, преко „тренутне“ либерализације и „брзе“ демократизације и успостављања слободног тржишта сматрају крајње нереалним.¹⁹⁵ Анализирајући више праваца критике либералног модела, Чендлер полази од проблема моћи хегемона који покреће операцију, те

¹⁹² Andersen, стр. 7

¹⁹³ Cedric de Coning and Karsten Friis, 2011, „Coherence and Coordination: the Limits of the Comprehensive Approach“, *Journal of International Peacekeeping*, 15 (1-2), стр. 248

¹⁹⁴ Mark Duffield, 2007, *Development, Security and Unending War: Governing the World of Peoples*, Cambridge: Polity, стр. 1

¹⁹⁵ Paris 2004, стр. 235

његових интереса; односно, претпоставке да када се одреде за интервенцију, државе развијеног Запада пре свега настоје да задовоље сопствене политичке, економске и геостратешке потребе.¹⁹⁶

Прва критика коју Чендлер разматра долази са позиција левице. Проблем је, сматрају аутори попут Пјуа¹⁹⁷, најпре у структури која се „копира“. Настала применом постулата неолиберализма, она има за циљ да „отвори“ тржиште земље пријема операције. У њој се понављају хијерархијски односи моћи који неминовно носе клицу будућих сукоба. Заговорници либералног модела, међутим, структуру која се „уводи“ посматрају као готово, „брзо решење“ (енг. *quick fix*), лишено идеолошке садржине.¹⁹⁸

Ако се први правац критике тичао структуре, други пажњу посвећује интересима који стоје иза ње, и који, према Чендлеру, „перпетуирају потребе (...) либералног, неолибералног (...) капитализма Запада“.¹⁹⁹ Марк Дафилд, чији рад „Глобално управљање и нови ратови“ Чендлер узима за пример овог правца критике либералног модела, полази од опажања како је фокус у другој половини 90-их, након неуспеха операција у Сомалији и Босни, са „просте“ хуманитарне помоћи преусмерен на „инвестирање у развојне алате и иницијативе (...) које поседују трансформативну моћ која ће (...) умањити могућност избијања насилног конфликта. Мада се ове иницијативе схватају као покушај одговора на конкретне потребе (...) *либерални мир је политички пројекат* (курзив аут.)“.²⁰⁰ Решавање сукоба овде долази као део „пакета“; а заправо је, верује он, „инструмент пацификације“ који који постојеће структуре моћи користе како би наставиле да контролишу глобални систем. Овај пројекат спроводе „комплекси“ актера (више пута поменути у контексту савремених, хибридних ОПМ), који су „милитаризовани“, наступају на „границама глобалног управљања“ (практично

¹⁹⁶ Chandler 2010, стр. 139

¹⁹⁷ Видети: Michael Pugh, 2005, „The Political Economy of Peacebuilding: A Critical Theory Perspective“, *International Journal of Peace Studies*, 10 (2), стр. 23-42; наведено према Chandler 2010, стр. 139-140

¹⁹⁸ Robert W. Cox, 1981, „Social Forces, States and World Order“, *Millenium-Journal of International Studies*, Vol. 10, No. 2, https://www.uni-erfurt.de/fileadmin/public-docs/Internationale_Beziehungen/cox.pdf (приступљено 15. фебруара 2016.) стр. 128-129

¹⁹⁹ Chandler 2010, стр. 140

²⁰⁰ Duffield, стр. 11

свим земљама у којима се ОПМ данас одвијају, прим. аут.), где се сукобљавају са „онима“ чије су нормативне структуре драстично различите од њихових.²⁰¹ „Радикална развојна агенда друштвене трансформације“ заправо је средство којим се либерални мир жели постићи.²⁰²

Неомарксиста, попут поменутог Дафилда, одбацују “наивну веру” да је могуће (и пожељно) помирити иначе непомирљиве стране; као да су оне, неким чудом, случајно ушетале у конфликт, тј. да их на то не гоне јаки разлози. Очекивано, они критикују и пропуштање да се размотре тензије које произилазе из неједнакости. Ремсботам, Вудхаус и Мијал на то одговарају како насиље није неизбежно; и истичу да савремени приступи решавању сукоба одбацују детерминизам сваке врсте, узимајући насиље као последицу човековог свесног избора, које се самим тим може и избећи.

Трећи правац садржан је у раду Дејвида Ширера. Ширер је у својој анализи конфликта у Сијера Леонеу²⁰³ навео како је у ситуацијама где су стране у сукобу мотивисане “похлепом”, а не “незадовољством”, тешко веровати у приступ који почива на непристрасној медијацији и преговорима са циљем налажења консензуса. Ако сукобљене елите зарађују на пролонгирању конфликта – тргујући хуманитарном помоћи, рецимо – оне природно неће бити заинтересоване за мир. Ремсботам, Вудхаус и Мијал тумачења попут Ширеровог сматрају за потекла из “традиционалног реализма”, у коме се на међународне односе гледа као нужно антагонистичке; где је сила једина “валута” која се признаје а приступи решавању сукоба који почивају на “мекој моћи” сматрају непожељним и чак опасним.²⁰⁴

Следи низ критичара који основни проблем либералног мира не виде у структури или интересима, већ основним претпоставкама од којих се кренуло, а које творе ”културу” изградње мира: „да су међународни мир и

²⁰¹ Michael Dillon and Julian Reid, 2000, „Global Governance, Liberal Peace and Complex Emergency“, *Alternatives: Global, Local, Political*, 25 (1), стр. 117-143; наведено према Duffield, стр. 12

²⁰² Duffield, Ibid.

²⁰³ David Shearer, 1997, “Exploring the Limits of Consent: Conflict Resolution in Sierra Leone”, *Millenium - Journal of International Studies*, Issue 26, стр. 845-860

²⁰⁴ Ramsbotham, Woodhouse and Miall 2011, стр. 6

безбедност сами по себи морално добро; да насилни конфликт представља слом нормалних друштвених односа; да велика већина људи преферира мир у односу на рат и да им само треба показати пут ка миру; да је веза између глобалног мира и 'добре управе' на локалу директна; да је 'добра управа' заправо једнака збиру вредности државности, демократизације, неолибералне тржишне економије и активног цивилног друштва на начин на који се оне доживљавају на Западу.²⁰⁵ Ове претпоставке – вредности заправо – не морају нужно делити становници земаља у којима се ОПМ одвија.

Речено учење Беламија следи више аутора, попут Снајдера, Закарије или Киохана, који верују да либерални модел подразумева пројекцију западних идеала у контекст који је све само не одговарајући.²⁰⁶ Тако Киохан, рецимо, доводи у питање суверенитет као једну од подразумеваних вредности са којима либерали-интервенционисти улазе у подручје операције. Он је веровао како је сам концепт „(суверене) државе као политичке јединице која је способна да одржи унутрашњи поредак, док се (на другој страни) укључује у међународну сарадњу“ потребно поново промислити.²⁰⁷ Аутор је до овог закључка дошао посматрајући реалност у подручју савремених ОПМ, где ретко постоји један носилац суверене власти. Фарид Закарија либералним идеалима претпоставља снажне институције и истиче како у друштвима која не припадају развијеном Западу, поступање у духу либерализма не мора нужно водити демократији.²⁰⁸ Најзад, Оливер Ричмонд каже да из перспективе једне земље у којој се одвија интервенција, изградња мира и изградња државе мора подсећати на колонијализам прошлих времена.²⁰⁹

Роланд Парис, поборник либералног интернационализма, али и један од његових најконзистентнијих критичара, на више места је у радовима

²⁰⁵ Alex Bellamy, 2008, „The 'Next Stage' in Peace Operations Theory“, u: Alex Bellamy and Paul Williams, 2008, *Peace Operations and Global Order*, London: Routledge, стр. 19

²⁰⁶ Chandler 2010, стр. 141

²⁰⁷ Robert Keohane, 2003, „Political Authority After Intervention: Gradations in Sovereignty“, у: J. L. Holzgrefe and Keohane (ур.) *Humanitarian Intervention: Ethical, Legal and Political Dilemmas*, Cambridge: Cambridge University Press, стр. 277; наведено према Chandler, стр. 141

²⁰⁸ Fareed Zakaria, 2003, *The Future of Freedom: Illiberal Democracy at Home and Abroad*, New York City: W. W. Norton and Company, стр. 98-99; наведено према Chandler, стр. 142.

²⁰⁹ Richmond 2014, стр. viii

објављеним 2009-10. упозорио како је либерални модел, услед „разочаравајућих резултата“, на прекретници.²¹⁰ Претходно се, попут Закарије заложио за „институционализацију пре либерализације“, сматрајући како се не сме кренути у „отварање“ друштва пријема ОПМ пре него ли буде изграђен регулаторни оквир.²¹¹ Овакав став је био у духу промене парадигме од изградње мира ка изградњи државе. Изградња државе ће подразумевати увођење института (и институција) изборног процеса, контроле извршне власти, сузбијања сиве економије.²¹² Јакe институције биле су притом неопходне како би се операција изборила са бројним унутрашњим противуречностима. Концепти „увезени“ из иностранства по правилу ће бити имплементирани „одозго-надоле“; зато је сазрело схватање да над свима њима мора постојати и „локално власништво“ како операција не би изгубила на легитимности.²¹³ Такође, морало се водити рачуна о стварним узроцима сукоба, који се у контексту напора усмерених на реконструкцију и стабилизацију често губе из вида.²¹⁴ То је опет значило суочавање са догађајима из блиске прошлости, које свој први израз има у процесуирању осумњичених за злочине против мира (и човечности); затим уклањању дискриминаторних одредби из законодавства; све до осигурања основних услуга у доменима здравства, образовања, инфраструктуре.²¹⁵ Мисије ће зато постати дуже („нема више излаза без стратегије“, како је насловљен један од докумената УН из 2001. године)²¹⁶ а мандати захтевнији.

Напоменули смо како низ аутора резултате ОПМ покренутих током 90-их сматра незадовољавајућим. Парис је свакако међу њима, али и истиче

²¹⁰ Видети: Roland Paris, 2010, „Saving Liberal Peacebuilding“, *Review of International Studies* 2010:36, стр. 337

²¹¹ Paris 2004, стр. 179-180

²¹² Roland Paris and Timothy D. Sisk, 2009, „Understanding the contradictions of post-war statebuilding“, у: Roland Paris and Timothy D. Sisk (ur.) *The Dilemmas of Statebuilding: Confronting the Contradictions of Postwar Peace Operations*, London: Routledge, стр. 2

²¹³ Ibid, стр. 3

²¹⁴ Edward Newton, Roland Paris and Oliver P. Richmond, 2009, „Introduction“, у: Edward Newton, Roland Paris and Oliver P. Richmond (yp.), *New Perspectives on Liberal Peacebuilding*, Tokio, New York, Paris: United Nations University Press, стр. 4

²¹⁵ Ibid, стр. 8-9

²¹⁶ United Nations, 20. април 2001, „No Exit without Strategy: Security Council Decision-Making and the Closure or Transition of United Nations Peacekeeping Operations,” Report of the Secretary General, UN document S/2001/394; наведено према Paris and Sisk 2009, стр. 7

како је критика често била претерана. Нарочито одбацује изједначавање свих операција које почивају на премисама либералног модела са онима вођеним у контексту „рата против тероризма“. Најзад, тврди како се од ОПМ не сме одустати и то из најмање два разлога: без обзира на све грешке, донеле су више доброг него лошег; ако се од њих одустане, милиони ће бити препуштени „безакоњу, отимању, болести и страху“.²¹⁷ „Спасити изградњу мира“ биће могуће само ако се настави са преиспитивањем постојећих пракси, на начин који је научно заснован.

Парис и Чендлер, дакле, не позивају на напуштање либералног модела. Они указују на парадокс да његови најжешћи критичари и сами полазе са либералних позиција. Нарочито је занимљиво да ово важи и за њих двојицу. Тако – на пример – као једну од могућих „алтернатива“ либералном моделу Парис наводи могућност да локалне власти одбију да изврше одлуку представника међународне заједнице. Тако нешто не би било могуће да носиоци мандата операције не наступају у либералном духу.²¹⁸ Парис (и Сиск), према Чендлеру, истовремено нападају на једном месту либерални модел зато што је превише у духу класичног *laissez faire* либерализма; а затим на другом, зато што је превише интервенционистички. А опет, сам Чендлер, у књизи посвећеној Босни, критикује „широка“ овлашћења којима располажу међународни званичници, зато што „подривају босанске институције и стварају однос зависности“²¹⁹ и износи тезу како посредни није никаква демократизација, већ „споља контролисани институционални инжењеринг“.²²⁰ Ово примећује нико други до сам Парис! Ако су интервенције покренуте одмах по завршетку Хладног рата довођене у питање зато што су њихови носиоци гледали да што пре напусте подручје операције, наредна генерација ОПМ, попут оних у Босни и на Косову одбацивана је због претеране самоуверености у надмоћ либералних норми²²¹, по принципу –

²¹⁷ Paris 2010, стр. 338

²¹⁸ Ibid, стр. 339

²¹⁹ David Chandler, 1999, *Bosnia: Faking Democracy after Dayton*, London: Pluto Press, стр. 3

²²⁰ Florian Bieber, Book Review: Bosnia – Faking Democracy after Dayton“, <http://www.policy.hu/bieber/Publications/chandlet.pdf> (pristupljeno 16. februara 2016.)

²²¹ Chandler 2010, стр. 143

„примените норме, изградите институције и све ће бити у реду“. Либерални модел, дакле, трпи све.

2.4 Алтернативни приступи изградњи мира

Има аутора који сматрају да треба одустати не само од либералног модела, већ комплетног концепта изградње мира (и самим тим ОПМ). Џефри Хербст предлаже да се „државе пусте да пропадну“²²² – зато што ће, након периода насиља, неминовно доћи до периода сарадње, кроз коју ће настати нов политички ауторитет који одговара локалном односу снага и ширем контексту. Као државе у којима се „реконструкција“ одвијала независно од интервенције и баш због тога постигла боље резултате, Енглеберт и Тул наводе Уганду и Сомалиленд.²²³ Едвард Лутвак, *enfant terrible* савремених студија међународних односа указује на једну „врлину“ коју рат поседује: способност да реши политички конфликт и тако води ка миру – под условом да су све стране исцрпљене, или је једна остварила одлучујућу победу. Тек када прође фаза „кулминације конфликта“, може се разговарати о политичком решењу. Зато Лутвак критикује „преурањено миротворство“, како га назива.²²⁴

Проблем међутим јесте у „правој мери“ интервенције у политички процес државе пријема ОПМ. Изградња државе захтева да се планира, преговара, донира, да службеници буду упућени на рад у новоформиране институције, што све представља дугорочну обавезу. Новонастали актери дугују своје постојање спољним умешачима и потребно је да прође доста времена пре него што се осете одговорним становништву за чији бољитак раде. На другој страни, опредељење да се не меша превише у унутрашња питања државе пријема носи са собом ризик да ствари крену у погрешном смеру. Немоћ међународне

²²² Jeffrey Herbst, 2004, „Let Them Fail: State Failure in Theory and Practice: Implications for Policy“, у: Robert I. Rotberg (ур.), *When States Fail: Causes and Consequences*, Princeton: Princeton University Press, стр. 302-318.

²²³ Pierre Englebert and Denis M. Tull, 2008 „Postconflict Resolution in Africa: Flawed Ideas about Failed States“, *International Security*, 32 (4), стр. 111 i 135; наведено према Paris 2008, стр. 344

²²⁴ Edward N. Luttwak, 1999, „Give War a Chance“, *Foreign Policy* July/August 1999, <https://www.foreignaffairs.com/articles/1999-07-01/give-war-chance> (приступљено 17. фебруара 2016.)

заједнице да утиче на реформу оквира успостављеног Дејтонским споразумом „зацементирало“ је етничке поделе и учинило Босну и Херцеговину (трајно?) дисфункционалном државом.

У приступу који назива ”хбридним миром”, Мек Гинти полази од синтезе наведених критика либералног модела. Најпре, ако је конфликт и заустављен, није и економско осиромашење локалног становништва. Укључивање у међународне економске токове текло је споро и само допринело расту неједнакости. Ричмонд на ово додаје како је оно праћено и “тамном страном”, у виду корупције, трговине оружјем, насиља и експлоатације.²²⁵ Ту је, затим и криза поверења, где чак и они који су били међу првим заговорницима овог модела почињу да сумњају у његову исправност, суочени са резултатима “на терену”. Потом следи проблем чијој су ескалацији ПВБК значајно допринеле. Реч је о одбијању локалне популације да прихвати интервенцију и методе либералног мира. Негде је била реч о незнању, а негде отвореном противљењу; чему су се носиоци интервенције различито прилагођавали. Најзад, четврти је проблем у појави нелибералних модела – Кина, Русија и Израел су на својим границама “укинуле” стање конфликта не обазујући се на људска права становништва у подручју интервенције.²²⁶

Још један проблем, односно нерешена дилема која је у основи либералног приступа јесте у одлуци које вредности заштитити. Ватрени заговорник приступа либералног мира би у Ираку или Авганистану, рецимо, инсистирао на универзалности бирачког права. Његову ”наивну веру”, да парафразирамо Дафилда, исмејао би сваки реалиста; за припаднике оружаних снага САД или Велике Британије кудикамо је важнија подршка вођа локалних племена, који, опет, неће хтети ни да чују за право жена да гласају. Овоме треба додати изразито нормативну природу модела либералног мира: канон се, наиме, преводи у велики број норми, које се затим морају применити. Та “прескриптивна” природа модела носи са собом нове тензије.²²⁷ Притом, наставља Мек Гинти, заговорници либералног модела би са пуним правом могли бити

²²⁵ Richmond 2014, стр. xi

²²⁶ Mac Ginty 2011, стр. 6-7

²²⁷ Ibid, стр. 27

критиковани за лицемерје. Ако је један од првих потеза снага САД и Велике Британије по окончању офанзивних операција био осигурање нафтних бушотина, њихова руководства се тешко могу одбранити од критике да “воде идеолошке ратове за природне ресурсе”.²²⁸

Идеју у основи друге уврежене представе либералног мира – да демократије не ратују – Мек Гинти назива “обичним смећем”. Пре ће бити да, како истиче Дојл, оне уживају својеврсни “сепаратни мир”²²⁹ (тј. не ратују међусобно) док истовремено ратују са режимима које сматрају ауторитарним-неслободним.

Оно што превазилажење савремених конфликта чини тако тешким јесте њихова хибридна природа.²³⁰ Ремсботам, Вудхаус и Мијал узимају Кашмир као пример и кажу како је реч о конфликту који јесте међународни (између Индије и Пакистана) али и етнички, односно религијски и идентитетски (дакле друштвени сукоб). На њега се покушавало утицати како споља, тако и изнутра. Споља, деловале су УН, друге међународне и регионалне организације и владе заинтересованих земаља. Оне су по правилу покушавале да утичу на лидере. Изнутра, деловало се на два “колосека”. Хуманитарне организације, цркве и представници пословне заједнице покушавали су допрети до средњег нивоа одлучивања; док су се упоредо одвијале иницијативе “на локалу”. Класична дипломатија доминира на нивоу високе политике, где се предлажу преговори и арбитража; односно, претње (присилу) када се појави хегемон. На “средњем” нивоу или колосеку, посредници се опредељују за “чисту” медијацију, или приступе који се фокусирају на решавање непосредних, практичних проблема. Најзад, “на локалу” се могу појавити иницијативе којима се, рецимо, у оквиру једне заједнице успоставља “острво мира” зато што грађани желе да покажу како је суживот могућ.²³¹

²²⁸ Richmond 2014, стр. xi

²²⁹ Видети: Michael W. Doyle, 2004, “Liberal Internationalism: Peace, War and Democracy”, http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/themes/peace/doyle/ (приступљено 28. маја 2016.)

²³⁰ Више о овоме у наставку текста, где ћемо представити Мек Гинтијево учење о хибридном миру (као одговор на хибридну природу савременог конфликта).

²³¹ Ramsbotham, Woodhouse and Miall, стр. 26

Актере који су приступ заснован на либералном миру применили у пракси Мек Гинти види као “структуру” либералног интервенционизма.²³² Посреди су најмоћније државе развијеног Запада – САД и Велика Британија пре свих – који су своје војне и економске ресурсе ставили у службу наоко либералних циљева. У низу војних операција које су вођене од 1995. наовамо (БИХ; Савезна Република Југославија; Авганистан; Ирак) САД су биле те које су осмишљавале тактику и бирале циљеве. Када су запале у непремостиве тешкоће, операције које су у фокусу нашег рада Сједињене Државе су фактички спасиле упућивањем још већег броја војника и материјала. У подручју наведених ОПМ, њих прати низ мање моћних држава (Аустралија, Канада, Немачка, Норвешка, Француска, Холандија) које чине део међународне коалиције. УН су ту да пруже легитимитет операцији, али се мало питају како ће друштво у коме се интервенише изгледати. Тиме што су присутне у Савету безбедности, наведене земље могу усмерити дебату у правцу који њима одговара. Структуру комплетном чине различити развојни програми (попут УНДП) те мноштво међународних организација. Овој слици додајемо и ПВБК, које ће се од краја 90-их у подручју ОПМ наћи у мноштву различитих улога.

Начине превазилажења недостатака описаних модела понудили су како Мек Гинти са концептом хибридног мира тако и Ричмонд, учењем о формацији (стварању) мира (енг. *пис формејин*). Хибридно (мира) Мек Гинти види као сталну интеракцију различитих група, школа мишљења, виђења окружења. Сматра је неминовном у друштвима која пролазе кроз искуство међународне интервенције, односно ОПМ. Четири су фактора која је творе: “захтев носилаца (либералне) интервенције постављен пред све актере, да се сагласе са свиме што интервенција садржи; способност носилаца интервенције да подстакну ову сагласност, односно придобију актере у подручју ОПМ; те, на другој страни, способност локалних актера да се одупру, да игноришу, или се прилагоде интервенцији и најзад, способност локалних актера (мрежа, структура) да понуде алтернативне облике миротворства (енг. *реасетинг*).²³³ Други значајан термин који Мек Гинти уводи јесте дисторзија, која означава меру у којој

²³² Mac Ginty, стр. 33-34

²³³ Ibid, стр. 8-9

су – у контакту са другим школама мишљења, виђењима окружења – стратегије и планиране акције одређених актера промењене. Дисторзија може имати конкретне последице у различитим политикама, што је аутор кроз пет студија случаја у свом делу и показао. Мек Гинтијева намера је била да докаже како се не може либералном интервенционизму, као и моделу либералне изградње мира, прилазити као да је реч о експерименту који се одвија у идеалним, лабораторијским условима. “Хибридизација” тече непрестано – њом су већ обликовани носиоци интервенције који улазе у подручје ОПМ, али и локални актери.²³⁴

Предност хибридног модела је у томе што се њиме не испушта нити један важан актер, односно бројне друштвене групе које, опет, “измичу” елитистичким приступима концентрисаним на “доносиоце одлука”, било да је реч о носиоцима интервенције (“миротворцима”) или локалним елитама (носиоци политичких функција, заповедници оружаних формација). Нема, верује Мек Гинти, ничег линеарног у начину на који једна политика или одлука бива пренета од УН, Светске банке или каквог другог међународног актера локалним елитама, па од њих локалним актерима на нижим нивоима одлучивања, закључно са најмањом општином. Ситуација је “на терену” далеко хаотичнија, а утиче се у оба смера.²³⁵

Слично размишља и Ричмонд. На основу искуства стеченог на Кипру, где је истраживао тамошњи вишедеценијски конфликт, сматра како “аутономија, локално власништво и легитимност, везани друштвеним уговором за демократију, поштовање људских права, владавину права” уз динамично цивилно друштво, творе мир на начин који је неопходно разумети.²³⁶ Зато је важно препознати ”сигнале”, како их он назива, који указују на то да у одређеном друштву постоје актери који можда не припадају елитама, али стреме миру и штавише, у стању су да га изграде. Посреди су актери којих се елите – како

²³⁴ Ibid, стр. 10

²³⁵ Ibid, стр. 11

²³⁶ Richmond 2014, стр. xiv

аутентичне, тако и оне наметнуте споља – плаше, зато што представљају структуру моћи у зачетку која их сутра може заменити.²³⁷

Колико год иновативни, тешко да се ови модели могу “чисто” применити на контекст Ирака и Авганистана. Наиме, годинама су САД биле у тој мери војно и економски надмоћне, да су по потреби могле суспендовати власти државе ”у изградњи”. Од првих избора одржаних по окончању режима војне окупације, оне су заузимале страну у локалним споровима, подржавале своје “фаворите” и покушавале утицати да баш они буду постављени на важна места у администрацији земље пријема ОПМ. Притом су – упркос настојању да интервенције прикажу као ширу иницијативу више земаља – инсистирале на аутономији у деловању, поступајући независно од својих савезника. Затим су се, пре свега у Ираку, “чистком” свих који су били у служби пораженог режима, одрекли низа професионалаца, који су у приступу који заговарају Ремсботам, Вудхаус и Мијал могли одиграти важну улогу. Велики број факултетски образованих ће, у хаосу грађанског рата који је уследио, напустити Ирак. У таквом једном контексту, контакт са тзв. “средњим нивоом” је било јако тешко остварити. Што се тиче иницијатива “на локалу”, које заговара Мек Гинти, оне су за оне који су их намеравали покренути биле скопчане са огромним ризицима. Секташко насиље, заједнице постављене по племенском принципу, изразито конзервативне; склоност боље образованих ка пресељењу у градове, те њихова “зависност” од рада за “странце”, било оружане снаге, било многобројне цивилне институције, учинила је лидере “на локалу” ретким и изолованим. Онај део међународне заједнице који је интервенисао у Ираку и Авганистану, не само да није успео да “изгради” државу која је легитимна, односно широко прихватљива; већ је посредно подрио и легитимитет локалних заједница. Све време, интервенције су производиле насиље; прецизније, доприносиле су испољавању различитих облика структуралног насиља: неједнакости, исцрпљивању ресурса, губитку заједнице.²³⁸

²³⁷ Oliver P. Richmond, 25. јануар 2015, ”Failed Statebuilding vs. Peace Formation: The Consequences and Implications over the Last 25 Years”, <http://www.worldfinancialreview.com/?p=3491> (приступљено 23. јуна 2016.)

²³⁸ Richmond 2014, стр. xi

Све ово не значи да треба одустати од хибридног модела, напротив. У условима Ирака и Авганистана са њим се није ни покушало. На сваком кораку где су могле направити тај ”заокрет ка локалу”, тј. локалним актерима (Мек Гинти), силе које су интервенисале су пропуштале да то учине. Уместо тога, оптирале су да наставе са применом либералног обрасца, ослоњене на корумпиране елите. У неким другим околностима – где ће носилац мандата бити земља, или група земаља које у ОПМ не улазе са ”скривеном агендом”, већ дубоким и свеобухватним разумевањем узрока и чинилаца сукоба – можда ће структуру либералног интервенционизма заменити она која твори одржив мир.

2.5 Неолиберализам као идеологија приватизације безбедности

Навели смо како је веза, односно тражење окоснице у економском учењу неолиберализма једна од димензија либералног модела изградње мира. Отуда је неопходно детаљније изложити и разумети његове поставке.

Седамдесете године 20. века представљале су време велике кризе привреда са наглашеном регулаторном улогом државе. У наредне две деценије, развијене државе Запада (Европе и Северне Америке) примениле су низ политика и мера којима је ова улога смањена: приватизовале су јавна предузећа, престале да контролишу трговину капиталом, дерегулисале тржишта, и најзад, смањиле социјална давања. Истовремено, значајан број, ако не и већина земаља у развоју Азије, Африке и Јужне Америке напустило је командну економију и отворило своје границе за неометан увоз капитала и добара; како својевољно, тако и под диктатом Светске банке и ММФ-а.²³⁹ Тако су све ове државе постале део глобализованог, светског тржишта.

Оквир који је на овај начин успостављен назван је “неолиберализмом” – како зато што је посредни био “нови економски поредак” заснован на принципу првенства тржишта; тако и због тога што је уистину био “нов”, другачији од класичног либерализма 19. века. Другачијим га је чинило

²³⁹ Peter Evans and William H. Sewell, Jr. (draft), 2013, “The Neoliberal Era: Ideology, Policy and Social Effects”, у: Peter Hall and Michael Lamont (eds.), *Social Resilience in the Neoliberal Era*, Cambridge: Cambridge University Press, стр. 1-2

мноштво нових актера, пре свега мултинационалних компанија; али и карактер саме државе, чије је уређење било ближе демократском.²⁴⁰ Успон неолиберализма није био одређен некаквим недокучивим силама, већ општим прихватањем идеја ове школе мишљења међу друштвеним и пре свега политичким елитама.

У сржи економске теорије неолиберализма стоји вера да слободна размена добара (роба, услуга, капитала) погодује акумулацији богатства. Отуда и мере (политике) попут нижих пореских стопа, слабљења улоге синдиката, или смањења јавних давања. Оснивачи неолиберализма формирали су своје учење супротстављајући се растућој улози државе, која је, полазећи са различитих идеолошких основа, представљала одговор на велику депресију 30-их година 20. века. У политикама америчког “њу дила”, шведске социјалдемократије, али и фашистичких режима, Фридрих (фон) Хајек је антиципирао промене које ће задесити и саму колевку либерализма – Велику Британију – након Другог светског рата.²⁴¹ Тада су државном интервенцијом грађани заштићени од непредвидљивости кретања на тржишту, док је значајним социјалним давањима осигурано све за шта тржиште није било заинтересовано – становање, здравствена заштита, пензије, осигурање незапослених лица. Тржиште више није “само себе регулисало” већ је “приведено” држави и њеним приоритетима.²⁴² Овако успостављена стабилност погодвала је како унутардруштвеним, тако и међународним односима.

Нафтна криза 1973. означила је крај периода који је Хобсбаум назвао “златним добом” капитализма.²⁴³ Феномен “стагфлације” – комбинације економске стагнације, високих стопа незапослености и високе инфлације – остао је присутан у земљама Запада све време током 70-их. Слични проблеми испољили су се и у друштвима која су остала иза “гвоздене завесе”, где је централно планирање гушило иновативност и тиме водило недовољној конкурентности. На Западу, разочарани чином гушења ”Прашког пролећа”, до јуче убеђени марксисти

²⁴⁰ Ibid, стр. 2-3

²⁴¹ Bruce Caldwell, 2007, “Introduction”, у: F.A. Hayek, 2007, *The Road to Serfdom*, Chicago, IL: University of Chicago Press, стр. 39-40

²⁴² Karl Polanyi, 1944 (2001), *The Great Transformation: the Political and Economic Origins of our Time*, 2nd Beacon Paperback edition.

²⁴³ Eric Hobsbawm, 1994, *The Age of Extremes: the Short Twentieth Century, 1914-1991*, London: Michael Joseph.

и социјалисти дали су се у потрагу за новим идеалом. Тако је створен простор за “велики повратак” либералних идеја.²⁴⁴

Први импулс развијених држава Запада суочених са стагфлацијом био је да подстакну потрошњу; и управо ће неуспех ових политика избацити у први план идеје неолиберала. Пре свега, они су и сами позивали на активну улогу државе; али такву где је њен основни задатак да обезбеди слободну конкуренцију под окриљем владавине права.²⁴⁵ Затим, за разлику од својих идеолошких претходника, нису видели опасност у огромним (мултинационалним) корпорацијама (некада трастовима или картелима). Од политике државе је зависило хоће ли оне прерасти у монополе или не.

Основна брига и постулат класичног либерализма била је слобода грађанина-појединца. Ту слободу најпре угрожава држава, чија се моћ зато мора ограничити. Представничка демократија често кроз историју није била дорасла овом тешком задатку. Уместо да се моћ државе ограничава, Милтон Фридман је сматрао да је потребно понудити тржишну алтернативу. У конкуренцији коју доноси тржиште, Фридман види „излаз“ по питању успостављања ефективне контроле над поступањем владе.²⁴⁶ На пример, ако постоји незадовољство степеном борбене готовости, држава увек може наступити на тржишту и унајмити још људи. Фридман је зато био противник регрутације у мирнодопско доба, сматрајући је крајње непрактичном: „постојећи аранжман није правичан (...) ограничава слободу младих људи да обликују своје животе онако како они то желе и вероватно је скупљи од тржишне алтернативе.“²⁴⁷

Фридманово учење могуће је проширити на друге аспекте безбедности. Узмимо само уступање различитих послова оружаних снага, описано у претходном тексту: оно свакако одговара Фридмановом идеалу поделе власништва над начинима принуде између јавних и приватних актера.²⁴⁸ Мада

²⁴⁴ Evans and Sewell, стр. 13-15

²⁴⁵ Hayek 2007 (1944), стр. 85-87

²⁴⁶ Krahnann, стр. 34

²⁴⁷ Milton Friedman, 1962, *Capitalism and Freedom*, Chicago: The University of Chicago Press, стр. 36; наведено према Krahnann, стр. 35

²⁴⁸ Ibid, стр. 36

није наводио примере, основано је претпоставити да би данас међу приватне актере уврстио и ПВБК.

Додела Нобелове награде Милтону Фридману 1976. означила је улазак неолибералних идеја у интелектуални ”мејнстрим”. Утицајни истраживачки центри (енг. *think-tanks*) инспирисаће целу једну генерацију десно оријентисаних политичара, који ће до краја деценије преузети контролу над Републиканском партијом у САД, односно Конзервативном странком у Великој Британији. У мање од годину дана, Маргарет Тачер је постала премијерка, а Роналд Реган председник; под њиховом контролом наша су се два најмоћнија светска финансијска центра на свету, а они применили такве (неолибералне) моделе, да се и данас политике проистекле из њихове “епохе” у литератури називају реганомиком; односно тачеризмом.²⁴⁹

Најзад, у међународном контексту, неолиберализам је најпотпуније изражен тзв. “Вашингтонским консензусом” касних 80-их и раних 90-их, сетом политика које су поменуте институције предлагале економијама у развоју као “најбоље праксе” предузете са циљем раста привреде. Тако ће дерегулацију, приватизацију, споразуме о слободној трговини у Европи промовисати и Европска унија, која је, будући супранационална творевина, била слободна од суда јавности. Прави “мисионари” (Штиглиц) неолиберализма били су, међутим, ММФ и Светска банка. Суочене са банкротом услед раста каматних стопа, њима ће се обратити низ земаља у развоју.²⁵⁰ Услови под којима су добијале нове зајмове у сврху рефинансирања старих били су драстични. Инфлација је морала бити сузбијена; тржишта дерегулисана и отворена; а буџетска давања, чак и на тако развојне ставке попут образовања, смањена не би ли се постигла поменута дисциплина. Ефекти примене ових мера у бројним земљама Латинске Америке и Африке су такви да 80-те многи аутори називају “изгубљеном деценијом”.

Либерали верују како ће се боље управљати уколико се функције, ресурси, путеви доношења одлука и спровођења политика „поделе“ између

²⁴⁹ Џозеф Штиглиц користи израз ”тржишни фундаментализам”. Наведено према: Evans and Sewell Jr. 2013, стр. 4

²⁵⁰ Evans and Sewell, стр. 19

државе и тржишта.²⁵¹ Након поделе, додаће на то неолиберали, наступа конкуренција, која ће допринети већој пријемчивости доносилаца одлука за различите потребе грађана. Код идеалног типа овакве, фрагментираних управе све функције безбедности распоредиће се између различитих владиних агенција, односно „отворити“ приватним актерима.²⁵² Оваквом развоју догађаја додатно је погодвала глобализација.²⁵³ Држава више није власник многих индустрија, а безбедносне политике се спроводе из више центара, уместо једног. Она чак више ни не надзире политике – односно јавне послове – које је уступила; све су чешће ситуације да приватни актери сами себи, добровољно намећу правила поступања.

Није међутим, за све “крив” неолиберализам. Поједине политике – а ту Еванс и Сјуел наводе и “уступање послова глобалних размера” – одиграле су се услед разлога на које идеолози неолиберализма нису имали утицај, као што су, рецимо, промене у начину транспорта добара или размени услуга. Пренесено, није нужно идеологија неолиберализма убедила планера у хуманитарној организацији базираној у Лондону да обезбеђење повери авганистанској ПВБК; већ логика ниже цене понуђених услуга.

²⁵¹ Krahmann, стр. 39

²⁵² Један од првих и до данас најутицајнијих приказа феномена фрагментације управе дао је Ђандоменико Мајоне у свом раду „Од позитивне ка регулаторној држави“. Мајоне верује у „ограничену управу“ која управља преко „посредника“ и која административну и економску ефикасност поставља на прво место. Ниво анализе Мајонеа је Европска унија, а процес који посматра растућа регулаторна улога Брисела у контексту опорезивања и буџетирања. Видети David Levi-Faur, 2011, „The Odyssey of the Regulatory State: Episode One – the Rescue of the Welfare State“, Jerusalem Forum on Regulation and Governance Working Paper No. 39, November 2011, <http://regulation.huji.ac.il/papers/jp39.pdf> (приступљено 14. фебруара 2016.), стр. 7-8

²⁵³ Mark Duffield, 2001, *Global Governance and the New Wars*, London and New York: Zed Books, стр.

2.6 Логика и носиоци приватизације безбедности

Од момента планирања операција против режима талибана у Авганистану, односно Садама Хусеина у Ираку, рачунало се са ангажовањем ПВБК. Компаније попут поменуте КБР преузеле су скоро па комплетну логистику – од кантине до транспорта горива и муниције. Док је раних 90-их фокус био на остварењу политичке и економске слободе као кључног фактора безбедности и развоја, сада је на капацитетима и потреби за успостављањем ефективних јавних институција. Заговорници либералног модела нису више првенствено забринути за отклањање сиромаштва и неједнакости, већ може ли ратом разорена држава да испуни своје основне функције.²⁵⁴ И овде су ПВБК брзо нашле своју „нишу“, градећи капацитете (најчешће) новоформираних оружаних или полицијских снага, насталих након што су формације „упрљане“ учешћем у конфликту укинута. За ПВБК се тако „отворило“ лукративно тржиште, најпре кроз пружање обуке снагама војске и полиције, које ће – у складу са доктрином „деталибанизације“, односно „дебатификације“ (од ”Ба'ат” партије Садама Хусеина у Ираку) – бити изграђене „од нуле“. „У 2003. и 2004. години новац је био практично бесплатан (слободан да се узме)“, казао је својевремено Енди Берпарк, генерални директор Британске асоцијације приватних безбедносних компанија. „Милиони су ‘упумпани’ у индустрију, која је на основу уговора закључених у Ираку ‘експлодирала’“. ²⁵⁵ Компаније присутне од 80-их, попут Армор груп-а и Контрол риск-а искористиле су прилику да прошире своје пословање; док је уједно настао велики број нових, укључујући више пута поменути Блеквотер.

Логика уступања послова у домену безбедности полази од две начелне, и више ситуационих претпоставки. Начелно, политике (програми) које води држава сматрају се неефикасним и подложним корупцији; док њима управљају појединци који се оцењују некомпетентним. Решење је у приватној иницијативи, иза које стоји предузимљиви појединац чији је мотив најчистији могућ – максимализација профита.²⁵⁶

²⁵⁴ Andersen, стр. 6

²⁵⁵ Edwin Lane, „The Rise of UK’s Private Security Companies“

²⁵⁶ Evans and Sewell, стр. 5-6

Прва ситуациона претпоставка јесте у жељи да се избегне политички ризик који наступа када се доносиоци одлука договоре да упуте војнике у високо ризичну мисију. Овај ризик је већи у оној мери у којој је мандат и трајање операције мање јасно дефинисано. Притом, САД су преузеле улогу „светског полицајца“ управо у тренутку када америчка јавност више није била спремна да беспоговорно подржи растуће издатке глобалног ангажовања. Тзв. Абрамска доктрина²⁵⁷, коју је америчка војска усвојила 70-их година 20. века, предвиђала је да се у случају већег оружаног сукоба у потпуности мобилише Национална гарда (НГ), активна резерва²⁵⁸ америчких оружаних снага. Да је то учинила, администрација председника Буша би у окупацију Ирака ушла са два пута више војника. Међутим, пуна мобилизација НГ сматрана је превеликим политичким ризиком у изборној години.²⁵⁹ Уместо тога, предложено је најпре да се терет подели са другим чланицама НАТО – или чак УН – које су претходно учествовале у мисијама упућеним у Босну и на Косово. Ово би међутим подразумевало тешке компромисе, пре свега у погледу командовања, али и стално присутну могућност одлагања операције услед неслагања између земаља учесница.

Тако нешто је за људе најближе председнику САД – пре свих Дика Чејнија, Доналда Рамсфелда и Пола Волфовица – било неприхватљиво.²⁶⁰ Сам Волфовиц је више пута јавно изјавио како ће „ово бити рат који ће сам себе исплатити“²⁶¹, алудирајући на ирачке резерве нафте. Зато се од момента

²⁵⁷ Названа по генералу Клејтону Абрамсу, начелнику Генералштаба Оружаних снага САД од 1972-74. године.

²⁵⁸ Концепт активне резерве подразумева: немали број расположивих добровољаца, који су спремни да сваке године учествујући у војним вежбама одрже ниво борбене готовости; значајна финансијска улагања, како опрема којом располажу не сме заостајати за оном коју користи редовни састав; договор са приватним сектором, односно послодавцима, који не смеју стајати на путу својим запосленима уколико оне и они одлуче да се ангажују. Концепт активне резерве постепено се имплементира и у Србији од 2010. године, с том разликом да Војска Србије ове људе неће увести у некакву посебну војну формацију, већ редован састав.

²⁵⁹ Peter W. Singer, 2007, „The Dark Truth about Blackwater“, <http://www.brookings.edu/research/articles/2007/10/02militarycontractors> (приступљено 8. децембра 2015.)

²⁶⁰ О одлучујућем утицају који су ови политичари имали на америчког председника по питању низа мера које су уназадиле америчку демократију и престиж у свету написан је велики број радова, књига, те снимљено више доку-драма.

²⁶¹ Ова изјава, део излагања Волфовица пред америчким Конгресом 27. марта 2003. године, доступна је на линку <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/articles/A52375-2005Mar20.html>

отпочињања окупације, обављајући послове од критичног значаја за мисију у Ираку и могло наћи чак 15,000 „приватника“; што је више од било које земље осим САД. Сингер пише како није била реч о некаквој „коалицији вољних“ већ заправо „коалицији оних који плаћају“.²⁶²

Друга ситуациона претпоставка тиче се сагласности идеологија – економске и оне која се тичала управљања међународним односима. Како смо показали, идеолошки основ уступању послова безбедности пронађен је у неолиберализму, који је 60-тих година настао у кругу мислилаца који су били незадовољни ефикасношћу америчке државе, након тридесет година укрупњавања и централизације. Идеје поменутог Милтона Фридмена значајно ће утицати на економске саветнике америчког председника Роналда Регана.²⁶³ Током 80-их, управо је Реганова администрација начинила прве кораке у правцу уступања јавних послова САД приватном сектору. Мада су председник Буш и његови најближи сарадници припадали кругу доносилаца одлука који су делили тзв. неоконзервативна уверења, у једном свом делу – где заговара глобалну промоцију демократије – и неоконзервативизам је савршено одговарао растућим апетитима ПВБК.²⁶⁴

(приступљено 19. децембра 2015.) Гостујући недавно у емисији „ГПС“ познатог америчког новинара и аутора Фарида Закарије, Волфовиц је покушао да је „спинује“ речима „мислио сам...након завршетка конфликта“. Видео доступан на линку <http://crooksandliars.com/heather/wolfowitz-spins-his-iraq-can-pay-its-own-r> (приступљено 19. децембра 2015.) Најзад, сличан апологетски наступ забележио је још један од „идеолога“ рата у Ираку, дугогодишњи Бушов саветник и заменик шефа кабинета Карл Роу: <http://mediamatters.org/research/2010/03/14/karl-rove-brings-his-misinformation-tour-to-mee/161610>

(приступљено 19. децембра 2015.)

²⁶² Peter W. Singer, „Warriors for Hire in Iraq“

²⁶³ Krahmann, стр. 34

²⁶⁴ Један од првих свеобухватних и данас утицајних приказа овог нео-кон веровања може се наћи код Стефана Халпера и Џонатана Кларка. У монографији „Америка сама: неоконзервативци и глобални поредак“ двојица аутора наводе како су доносиоци одлука, иако уверени у исправност промене режима у низу земаља Блиског Истока, свесно одлучили да не наступе отворено и затраже подршку од америчких грађана. Уместо тога, тражили су изговор („разлог“) да крену у насилну трансформацију Ирака (и у каснијој фази, Сирије, Ирана и Саудијске Арабије). Терористички напад 11. септембра идеално је послужио у ту сврху: „у бурним данима који су уследили (...) неоконзервативци су били спремни, са детаљним планом (...) није их бринуло то што је план био припреман дуже од деценије, против другачијих противника и за другачији контекст (...) било је важно само осигурати његово усвајање“. Stefan Halper and Jonathan Clarke, 2004,

Трећу претпоставку је сумирао конгресмен Хенри Ваксман, отварајући саслушање председника „Блеквотера“ Ерика Принса, након инцидента на тргу Нисур у Багдаду приликом кога су запослени ове компаније убили 17 ирачких цивила.²⁶⁵ „Током претходних 25 година, водила се софистицирана кампања са циљем да се *приватизују услуге Владе* (курзив аут). У теорији, корпорације нам могу пружити исте услуге јефтиније и боље него што то може Влада. У последњих шест година (од 2001. до 2007. – напомена аут.) та је теорија примењена у пракси. Резултат је експлозија приватизације. (...) 2000. године, Блеквотер је на име уговора склопљених са америчком владом примио 204,000 долара; од тог тренутка, више од једне милијарде.“²⁶⁶ Након избијања глобалне финансијске кризе, захтеви за смањењем трошкова одбране постали су још гласнији. Уговарача је једноставније запослити; стећи (брзо и на кратак рок, прим. аут.) одређену способност; и затим, када потреба престане, отпустити.“²⁶⁷

Један од наших саговорника је истакао да „Министарство одбране (САД) склапа уговоре (...) тамо где војне снаге нису расположиве, нису одговарајуће“.²⁶⁸ ПВБК су дакле постале та „резерва“ која је недостајала америчким (и британским) снагама. Међутим, отклонивши један ризик, доносиоци одлука су створили друге. Прво, у однос са приватним сектором се ушло, како је сведочио државни секретар за копнену војску САД Томас Вајт, „без увида у трошкове који могу настати, као и то које су мисије које ПВБК могу подржати“.²⁶⁹ Друго, претеран ослонац на „приватнике“ у подручју операције умањио је шансе за успех тзв. противпобуњеничких операција које су оружане снаге САД водиле (и воде и даље) у Ираку.²⁷⁰ Према речима Питера Сингера, оне више нису биле у стању да победе у рату.²⁷¹ Треће, постало је лакше поступати једнострано, без претходне консултације са партнерима што се у условима

America Alone: The Neo-Conservatives and the Global Order, Cambridge, United Kingdom: Cambridge University Press, стр. 202

²⁶⁵ Инцидент смо анализирали у случају бр. 5. у трећем поглављу.

²⁶⁶ Jeremy Scahill, 2011, *Blackwater: the Rise of the World's Most Powerful Mercenary Army*, London: Profile Books, стр. 20

²⁶⁷ Edwin Lane, „The Rise of UK's Private Security Companies“

²⁶⁸ Разговор са запосленим Министарства одбране САД, 25. јануар 2016.

²⁶⁹ Ibid.

²⁷⁰ Ibid, стр. 23

²⁷¹ Singer 2007, Ibid

мултидимензионалних, хибридних мисија које смо описали може показати погубним. Најзад, институције и државе које су „изграђене“ остају дугорочно зависне од услуга „приватника“ – управо зато што процес није био успешан. Одговарајући на упад тзв. Исламске државе (ИД) ирачке власти су се у значајној мери ослониле управо на савете и ангажман ПВБК²⁷² – пуних десет година након трансфера овлашћења првој привременој влади Ејада Алавија.

Да један од мотива за уступање јавних послова треба тражити у претпоставци уштеде слаже се и више наших саговорника, раније ангажованих у ПВБК. Држава новац штеди пре свега на страни доприноса за припаднике оружаних снага, те њихове обуке. Постоје, међутим, и скривени трошкови којих је мало ко свестан, а који се не могу јавити код ПВБК. На пример, оружане снаге САД представљају огромну организацију у којој су трошкови одржавања (опреме), обуке и упућивања у операцију равномерно распоређени унутар система. Међутим, када на једној страни дође до прекорачења трошкова, то значи да ће неко други (јединица, операција) бити ускраћен за та средства.²⁷³ Овај проблем се код ПВБК не јавља. Додатни трошак који је наступио у Ираку неће се одразити на њено пословање у Авганистану. За сваку од операција у којима се ангажују, ПВБК су везане уговорима у којима је, а) означен извор и обим финансирања; б) наведени пенали које послодавац може наплатити у случају да услуга не буде пружена.

Затим, не би ли оствариле мисије које су им поверене, оружане снаге једне земље се као организација морају у потпуности посветити војнику. Цена упућивања војника у операцију која за циљ има изградњу мира изузетно је висока. На пример, војска се мора старати о здравственом осигурању војника; осигурању живота; пензији; његовим основним потребама када је у операцији и када је код куће (укључујући, у одређеној мери, потребе његове/њене породице). Ово је, према речима једног од наших саговорника, само „врх леденог брега“: војник има право да од свог послодавца захтева тзв. „потпуно одржавање“²⁷⁴,

²⁷² Russia Today, 4. фебруар 2014, „Contractors flood into Iraq to give Al-Qaeda a run for the money“, <https://www.rt.com/news/american-military-contractors-iraq-621/> (приступљено 20. децембра 2015.)

²⁷³ Разговор са бившим запосленим ПВБК, 11. јануар 2016.

²⁷⁴ Ibid.

чиме се различити доприноси и давања шире у сваки аспект живота – друштвени, образовни, финансијски. На другој страни, мада и запослени ПВБК уживају бенефиције које нису занемарљиве, оне нису ни принети онима које су на располагању војницима редовног састава. Уговори о запослењу тако не укључују животну осигурање, или здравствено осигурање за чланове породице. Здравствено осигурање се „приватнику“ обезбеђује само када је у подручју операције и не може се пренети на чланове његове породице.²⁷⁵

Упућивање јединице на задатак који ће укључити – рецимо – заштиту званичника (видети треће поглавље) захтева да се војник обучи „од нуле“, што је скупо – и дуготрајно.²⁷⁶ „Војници су обучени за борбу: да пронађу и униште непријатеља (...) заштите људе, имовину (...) што захтева другачије вештине (...) овде је пре реч о нечему што ради полиција“.²⁷⁷ Могу ли се војници онда обучити да буду добри и у полицијским пословима? Одговор је да могу, али и да „то ствара конфузију у погледу поступања“.²⁷⁸ Аргумент заговорника уступања јавних послова је и да се на тај начин штеде капацитети који су годинама грађени. Значајан број америчких војника у Ираку и Авганистану чинили су припадници јединица специјалне намене (маринци, ренцери, падобранци) чија обука траје и до 12 година. Питање које је наш саговорник поставио гласи – „да ли сте сигурни да их желите у улози стражара?“²⁷⁹

ПВБК су у међувремену кориговале свој пословни модел. У подручју операције све чешће ангажују локално становништво, нарочито ако је реч о пословима који су мање комплексни. Према извештају комисије Сената САД који ћемо више пута цитирати у трећем поглављу, „локалци“ коштају мање: у Авганистану је 2010. године месечна плата стражара авганистанске националности износила свега 250 долара.²⁸⁰ У међувремену, велика конкуренција и дуго трајање конфликта у Ираку и Авганистану учинило је да

²⁷⁵ Ibid.

²⁷⁶ Ibid.

²⁷⁷ Разговор са запосленим Министарства одбране САД, 25. јануар 2016.

²⁷⁸ Ibid.

²⁷⁹ Ibid.

²⁸⁰ Suzanne Kelly, 27 December 2011, “Confessions of a private security contractor”, <http://security.blogs.cnn.com/2011/12/27/confessions-of-a-private-security-contractor/> (приступљено 30. јануара 2016.)

цена рада падне и када је реч о „приватницима“ потеклим из земаља Западне Европе и Северне Америке. По дану, запослени ПВБК који располаже посебним вештинама и великим искуством (инструктор специјалних снага, рецимо) може очекивати највише 300 долара, док се просек за „приватнике“ пристигле из поменутих земаља усталио на 150 долара по дану, односно 4,500 долара месечно.²⁸¹ Та су примања сада незнатно већа од оних која добијају војници редовног састава.

Кључни носиоци уступања послова приватном сектору у контексту ОПМ су доносиоци одлука – политичари који руководе министарствима силе, али и високорангирани официри који такве мере препоручују. Њихове амбиције – умањење политичког ризика код првих, испуњење мандата операције код других – су у тој мери узајамно условљене да уступање послова постаје заједнички интерес. ПВБК су првобитно упошљавала министарства одбране и спољних послова. У Ираку, Министарство одбране САД је директно одобрило – или сугерисало – склапање 87% свих уговора.²⁸² Одмах за њима то су почеле чинити агенције (њих 16!) које су део безбедносно-обавештајног система ове земље, све до министарства унутрашњих послова.²⁸³ У пракси Велике Британије, главни носилац процеса уступања јавних послова је Министарство спољних послова. Само у 2009. години је на уговоре о пружању услуге физичког обезбеђења у Авганистану (додељене Армор груп/Г4С), односно Ираку (Контрол ризик) ово министарство потрошило 51 милион фунти.²⁸⁴

Ту су, најзад, и сами запослени у ПВБК. У већини случајева, ради се о особама које су у неком тренутку биле припадници оружаних снага или полиције неке земље, а често учествовале у истој тој операцији у оквиру које је ангажован њихов нови послодавац.²⁸⁵ Даље, на вишим позицијама одлучивања и у

²⁸¹ Разговор са бившим запосленим ПВБК 2, 5. фебруар 2016.

²⁸² Judicial Watch blog, 20. март 2013, „At Least \$8 Bil in Iraq Rehab Funds Lost to Waste, Fraud“, <http://www.judicialwatch.org/blog/2013/03/at-least-8-bil-in-iraq-rehab-funds-lost-to-waste-fraud/> (приступљено 27. децембра 2015.)

²⁸³ Isenberg 2009, стр. 7

²⁸⁴ Edwin Lane, „The Rise of UK’s Private Security Companies“

²⁸⁵ Њихови мотиви за прелазак у приватни сектор су новац и жеља за променом каријере. „У овом послу могу зарадити пуно новца (...) не гони ме алтруизам или жеља да урадим нешто добро за човечанство. Само желим да зарађујем новац и да доживим промену каријере.“ Kateri Carmola, 2010, „Private Security Contractors and New Wars: Risk, Law and Ethics“, London: Routledge, стр. 114

управним одборима налазе се пензионисани високорангирани официри. Узмимо пример генерала Грејема Бинса, који је 2003. командовао британским трупама које су извршиле инвазију јужног дела Ирака, 2007. надгледао уступање контроле над градом Басра ирачкој страни, да би јуна 2010. – одмах по одласку у пензију – био именован за извршног директора компаније ”Едис дифенс сервисес” са седиштем у Лондону.²⁸⁶ Или генерала Ентонија Зинија, некадашњег команданта тзв. Централне команде (под чијом је ингеренцијом Ирак и Авганистан) оружаних снага САД, који је по одласку у пензију именован у одбор Динкорпа, да би затим постао председник управног одбора компаније БАЕ системи.²⁸⁷ Дакле, као у индустрији одбране и овде делује добро познат феномен „рото врата“.²⁸⁸ У САД и Великој Британији њиховим ангажманом – како је била реч о одликованим официрима, познатим у јавности – јачао је притисак на доносиоце одлука да ангажују ПВБК. Када би се на челу анкетних одбора (попут оних чији је циљ да утврде правце развоја оружаних снага, или даљег поступања у датој операцији) нашле њихове дојучерашње колеге, притисак да се посао уступи је јачао.

Како избору понуђача не претходи јавна, компетитивна процедура, остају непознати и садржај понуде и услови уговора. Вероватно највећи уговор у историји оружаних снага САД додељен је директном погодбом. „Приватници“ више нису могли бити сматрани „продуженом руком државног апарата“; они су постали тај апарат. На састанцима у Пентагону који су служили како би се, поред осталог, договорили механизми реконструкције Ирака и Авганистана све чешће се дешавало да већину присутних чине представници различитих ПВБК.²⁸⁹

У САД, раст ове индустрије ношен је истим ентузијазмом са којим је дерегулисано тржиште електричне енергије, (мобилне) телефоније или авио транспорта.²⁹⁰ У глобалној трансформацији од владе ка управљању, где су у

²⁸⁶ Lane, Ibid.

²⁸⁷ Carmola, Ibid.

²⁸⁸ Мало ко је са таквом прецизношћу описао где завршавају пензионисани официри војске САД као што је то учинио Кен Силверстајн у својој књизи „Приватни ратници“. Ken Silverstein, 2000, *Private Warriors*, New York: Verso.

²⁸⁹ Guttman, „The shadow Pentagon“

²⁹⁰ Isenberg, стр. 19

јавне послове постепено укључивани недржавни актери, улога САД била је пионирска.²⁹¹ Први конкретан корак који је Администрација учинила у овом смеру било је усвајање тзв. Логкеп (програма цивилне подршке логистици, енг. *Logistics Civil Augmentation Program*) 1985. године. Овим је дефинисан оквир за све помоћне, или пратеће послове – од прања веша до изградње читавих база.²⁹² Логику уступања послова здушно су подржали и председници Клинтон и Буш. Десет година након Логкепа, потпредседник САД Ал Гор излази са иницијативом „поново осмислити Владу“ у којој се полазило од претпоставке да је смањењем плата у државном сектору и истовременим ангажовањем приватних уговарача могуће повећати продуктивност. Затим 1998. године Конгрес усваја тзв. ФАИР закон, којим су одређени послови препознати као „комерцијални“ (дакле подложни уступању) а други остављени „изворно владиним“.²⁹³ Сличну препоруку већег ослонца САД на приватне компаније садржала су још два значајна документа: финални извештај Комисије о улогама и мисијама (чији је задатак био да се избегне дуплирање капацитета у оружаним снагама САД)²⁹⁴ и извештај Одбора за науку одбране у коме се тврдило како је могуће уштедети чак 12 милијарди долара годишње, ако би се уступиле све активности система одбране изузев самог ратовања.²⁹⁵ Председник Клинтон је ову препоруку дословце имплементирао, ослањајући се на „приватнике“ чак и када је договарао услове споразума о неширењу нуклеарног наоружања са Русијом.²⁹⁶

Његов наследник, Џорџ Буш је уступање јавних послова дефинисао као један од приоритета реформе администрације.²⁹⁷ Из године у

²⁹¹ Dan Guttman, 2004, „Governance by Contract: Constitutional Visions; Time of Reflection and Choice”, The George Washington University Law School, Public Law and Legal Theory Working Paper No. 87, стр. 2. Гутман чак наводи да САД никада не би реализовале пројекте попут „Менхетна“ (развој атомске бомбе) или „Апола“ (свемирски програм којим је, поред осталог, омогућен човеков пут и слетање на месец) без укључења недржавних актера.

²⁹² Базу „Бондстил“ на Косову управо је изградио поменути КБР.

²⁹³ Guttman, „The shadow Pentagon“

²⁹⁴ Видети: „Directions for Defense: Report of the Commission on Roles and Missions of the Armed Forces“, доступно на линку: http://www.dod.gov/pubs/foi/reading_room/734.pdf (приступљено 23. децембра 2015.)

²⁹⁵ Isenberg, Ibid

²⁹⁶ Guttman, „Governance by Contract“, стр. 18

²⁹⁷ Office of Management and Budget, 2001, „The President's Management Agenda: Fiscal Year 2002“, стр. 17-18; наведено према Minnow 2005, стр. 1001

годину, Конгрес је усвајао ограничења максималног броја запослених у државној администрацији, али не и уговарача. На овај начин се од јавности крила стварна величина државног апарата. Како је у тексту из 2002. године приметио Пол Лајт, на тај начин је до 1999. године „потрошена“ половина „мировне дивиденде“.²⁹⁸ Државни апарат САД је 2002. године чинило милион људи више него што је био случај 1990, и то упркос отпуштању скоро два милиона људи из Министарства одбране, Министарства енергетике, те НАСА-е у периоду од 1990-1999. Задаци су дакле „уступани“, али су трошкови њиховог спровођења и даље остајали „на буџету“. Не може нам промаћи симболика да је секретар одбране Доналд Рамсфелд само дан пре напада 11. септембра 2001. најавио „почетак свеобухватне кампање да се ресурси Пентагона из канцеларија пребаце на бојиште“, те да се „приватницима“ уступи обављање свих послова који нису „суштински“. Том приликом је рекао и како је Министарство одбране намерно „да искористи стручност приватног сектора у управљању, технологији и бизнису“.²⁹⁹ Са њим би се свакако сложио раније поменути генерал Бинс: „у свету бизниса, пензионисани официри (...) имају пуно тога да понуде“.³⁰⁰ У стварности, оружане снаге нису ни имале избора. „Војска нам се смањила. Када останете без војника и више не располагете потребном експертизом, један од начина да добијете тај капацитет на бојном пољу јесте уговарање.“³⁰¹

У Великој Британији, „отац и мајка“ уступања јавних послова била је премијерка Маргарет Тачер, која је од 1981. до 1990. спровела приватизацију великих предузећа у власништву државе. Тачерова је “ударила” на државу благостања, одбацујући у јавном говору “државу дадиљу” и инсистирајући на раду, самопоуздању и спремности да се предузимају ризици.³⁰² Логика уступања послова приватном сектору била је слична оној у САД.

²⁹⁸ Paul C. Light, 2003, “Fact sheet on the New True Size of Government”, <https://wagner.nyu.edu/files/faculty/publications/lightFactTrueSize.pdf> (приступљено 29. децембра 2015.), стр. 3

²⁹⁹ Donald H. Rumsfeld, 10. септембар 2001, „DOD Acquisition and Logistics Excellence Week Kickoff—Bureaucracy to Battlefield“, наведено према Minnow 2005, стр. 1002

³⁰⁰ Edwin Lane, Ibid.

³⁰¹ David Washburn and Bruce V. Bigelow, 7. мај 2004, „Debate on Military Contractors Heats Up“, <http://legacy.utsandiego.com/news/military/20040507-9999-1n7contract.html> (приступљено 30. децембра 2015.)

³⁰² Evans and Sewell 2013, стр. 18

Истицано је како су политичари лоши менаџери, који о инвестицијама размишљају краткорочно и скоро искључиво у контексту наредних избора. Чинило се да приватизација носи са собом обећање зараде и изласка из економске стагнације 70-их. Веровало се да ће и акционари бити задовољни зато што су руководства приватних компанија више концентрисана на профит. Најзад, приватизација је ишла руку под руку са дерегулацијом – опет у „кључу“ неолиберализма – у складу са убеђењем како ће „јача“ конкуренција такође допринети ефикасности.³⁰³ Редом су приватизоване компаније које би се у данашњем разумевању могле подвести под тзв. критичне инфраструктуре: Бритиш Петролеум (1979-87.), Бритоил (1982-85.), Бритиш телеком (1981-84.), Бритиш гес (1986-), Вотер ауторити (1989-). Први пут у историји отворена је и могућност приватизације притворских и затворских јединица.

Саветници у читавом процесу, коју су искуство стицали у лондонском Ситију, убеђивали су доносиоце одлука како вредност деоница некадашњих јавних предузећа никада неће достићи високе износе; да би се у недељама након приватизације дешавало да она скочи и три, или четири пута. Притисак за већом ефикасношћу јавног сектора изнедрио је специфичне – ако не и јединствене – компаније, попут ”Капите”, која је основана 1984. као предузеће са неколико запослених, да би 2012. забележила годишњи приход од 2,7 милијарди фунти. У контексту политика Тачерове, фирме попут ове нашле су своју нишу у селекцији запослених и оцени (ревизији) учинка јавних установа, да би затим преузеле старање о платама и пензијама. Данас је међу најлукративнијим пословима Капите вођење осетљивих база података (о кривичној одговорности) за Службу откривања и забране, кључну адресу за послодавце у Енглеској који желе да изврше претходну проверу потенцијалних запослених.³⁰⁴

Закључно са 1997. годином, у Великој Британији је приватизовано приближно 150 предузећа у власништву државе. Зарађено је око 90

³⁰³ Alien in the Attic (blog), „Shrinking the state: Privatisation in the UK“, <http://www.aviewfromtheattic.com/author/alienintheattic/> (приступљено 11. јануара 2016.)

³⁰⁴ Danny Bradbury, „Capita: the story of where UK public sector outsourcing began“, <http://www.computerweekly.com/feature/Capita-the-story-of-where-UK-public-sector-outsourcing-began> (приступљено 12. јануара 2016.)

милијарди фунти, не више од половине реалне вредности ових компанија.³⁰⁵ Лабуристи, за 13 година колико су провели на власти у Великој Британији, нису ни покушали да оспоре ову праксу. Оснивач и дугогодишњи директор поменуте Капите Род Алриц је 2006. био приморан да поднесе оставку када се сазнало да је уочи избора 2001. године донирао милион фунти лабуристима.³⁰⁶ Промоцијом модела јавно-приватног партнерства перјанице ове партије су допринеле да уступање јавних послова постане део културе управљања. У контексту глобалне рецесије, привлачност краткорочних уштеда које је нови модел обећавао била је напосто превелика.

Прва влада Дејвида Камерона (2010-2015.) је наставила са уступањем послова. Како је сам Камерон, представљајући студију „Отворене јавне услуге“ 2011. рекао, „не би требало да буде важно да ли су извршиоци услуга потекли из јавног или приватног сектора, или су волонтери – све док је услуга коју пружају одлична. Стари, уско схваћени монопол државе је мртав.“³⁰⁷ Студијом је практично отворена могућност да сваки квалификован понуђач обавља било који јавни посао – процес који је новинарка листа „Гардијан“ Поли Тојнби назвала „демонтирањем државе“. Притом, премијер је администрацији јасно ставио до знања да неће трпети било какво одуговлачење: „ако будем морао да доведем те људе (мислио је на државне службенике, прим. аут.) у своју канцеларију како би их убедио да пусте бизнисмене да раде свој посао, верујте ми, хоћу“.³⁰⁸ Приликом представљања поменуте студије, британски премијер је од процеса „отварања јавних услуга“ изузео „националну безбедност и правосуђе“.³⁰⁹ Међутим, неки од најunosнијих уговора који су закључени тicali су се управо услуга безбедности. Пројекат електронског означавања (енг. *tagging*)

³⁰⁵ Dominic Hobson, 1999, *The National Wealth: Who Gets What in Britain*, London: Harper Collins Business, стр. 402-407

³⁰⁶ BBC, 23. март 2006, „Capita boss quits over Blair loan“, http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/politics/4836024.stm (приступљено 12. јануара 2006.)

³⁰⁷ Rachel Wilcox, 1. мај 2015, „Opportunity costs: who wins from the outsourcing revolution?“, <http://www.publicfinance.co.uk/feature/2015/05/opportunity-costs-who-wins-outsourcing-revolution> (приступљено 12. јануара 2016.)

³⁰⁸ Poly Toynbee, Guardian, 16. јул 2012, „After G4S, who still thinks that outsourcing works?“, <http://www.theguardian.com/commentisfree/2012/jul/16/who-thinks-outsourcing-works?newsfeed=true> (приступљено 12. јануара 2016.)

³⁰⁹ Ibid.

преступника, који су за рачун Министарства правде спроводили Г4С и Серко водио је значајном прекорачењу уговорених трошкова.³¹⁰ О пропустима Г4С који су умало онемогућили одржавање Олимпијских игара у Лондону 2012. нашироко је писано.³¹¹ Најзад, прошлог лета је откривено како су запослени ове компаније, у поправном дому за малолетнике који јој је поверен на управљање починили низ озбиљних дисциплинских и кривичних прекршаја. Затим су свом некадашњем консултанту платили да напише позитивно интониран извештај, који је британској јавности представљен као „независтан“.³¹²

Готово тридесет година касније, нова генерација политичара прихватила је уступање јавних послова као норму пословања. Постављамо питање, да ли је могуће замислити такав модел уступања јавних послова (и приватизације безбедности) који ће бити одржив.

2.7 Ка одрживом моделу приватизације безбедности?

У САД је пре десетак година уступање послова почело пролазити кроз сопствену малу револуцију. Френк Казале, извршни директор Аутсорсинг института назвао је овај процес „уступање јавних послова 2.0“. Кључна реч постала је ”сарадња” и то између онога који уступа посао и онога који га преузима. У пракси је ситуација другачија: када сарађују, актери то чине помало невољно, љубоморно чувајући оно што виде као своју специфичност, или предност на тржишту. Притом, наслеђена и уврежена пословна култура, која одређује како ће одређени актер поступати у пословном односу може представљати проблем. Како су нам поједини саговорници објаснили, у подручју ОПМ, припадници редовног састава оружаних снага и данас са неповерењем

³¹⁰ Wilcox, Ibid.

³¹¹ Г4С је ангажован како би пружио услугу физичког обезбеђења на Играма у Лондону. Због неспособности компаније да пронађе и запосли довољан број људи (3,500 од планираних 13,500!), у последњи час је морала да се укључи војска. 17,500 високо специјализованих британских војника је ангажовано да обезбеђује Игре, уместо да, рецимо, буде у Авганистану. Видети Adam Taylor, 18. јул 2012, „How the Plan to Privatize London’s Olympic Security Turned Into a Disaster“, <http://www.businessinsider.com/g4s-olympic-security-disaster-2012-7> (приступљено 12. јануара 2016.)

³¹² Eric Allison and Simon Hattenstone, Guardian, 5. август 2015, „G4S paid author of ‘independent’ youth prison report as a consultant“, <http://www.theguardian.com/society/2015/aug/05/g4s-paid-martin-narey-independent-youth-prison-report-consultant> (приступљено 12. јануара 2016.)

гледају на запослене ПВБК. Разлози су различити, и крећу се од бољих примања и услова рада, не тако строге дисциплине, до (раније, сада све ређе) припадности одвојеном ланцу команде.³¹³ Ово неповерење се са личног односа ипак не рефлектује на однос између државе и компанија, све док руководећи принцип – смањење трошкова за једне, осигурање профита за друге – није угрожен. Међутим, аутори Виташек, Ледјард и Манрот сматрају како овакав приступ није одржив, зато што „када један оствари профит, то је често на уштрб другог“.³¹⁴ Зато се они залажу за такво уступање послова које је „потпуно и безусловно“ (енг. *vested*) и подразумева: одустајање од свих активности које не доносе додатну вредност; заједнички рад (онога ко посао уступа и оног који га преузима) на оптималном решењу; стремљење идентичном циљу и спремност да се „иде до краја“ („свих девет јарди“ како гласи колоквијализам преведен са енглеског³¹⁵); најзад, однос који иде у прилог обема странама, односно води *вин-вин* ситуацији.³¹⁶ Преведено у контекст Ирака или Авганистана, ово би значило да нема дуплирања посла између чланова контингента упућеног у ОПМ и запослених ПВБК; да се дели свест о значају циља и увереност у исправност приступа који је изабран; да нема суревњивости и да се информације деле (на време).

Револуција кроз коју је прошло уступање послова тиче се, с једне стране, демократизације целог процеса³¹⁷, чему је погодовао развој услуга базираних на Интернету. Као предводници, показале су се компаније покренуте у сектору информационих технологија. Пројекти су се почели реализовати „на даљину“ – идеја је могла бити осмишљена у САД, да би затим израда техничког решења и сама имплементација била „пребачена“ високо стручним лицима у земљама широм света.³¹⁸ Поједине услуге у домену безбедности и одбране –

³¹³ Разговор са припадником оружаног састава САД, 10. фебруар 2016.

³¹⁴ Vitasek, Ledyard and Manrodt, *Vested Outsourcing...* стр. 15

³¹⁵ Не постоји сагласност око порекла овог израза, осим да је из неформалног говора ушао у новинске репортаже па у друштвене науке.

³¹⁶ *Vested Outsourcing...* стр. 16

³¹⁷ Vivek Wadhwa, 20. децембар 2013, *The Wall Street Journal*, “Crowdsourcing is Overtaking Outsourcing”, <http://blogs.wsj.com/accelerators/2013/12/20/weekend-read-crowdsourcing-is-overtaking-outsourcing/> (приступљено 20. фебруара 2016.)

³¹⁸ Allelli Aspili, 24. јануар 2014, *Business 2 Community*, “2 Outsourcing Success Stories You Probably Haven’t Heard Of”, <http://www.business2community.com/strategy/2-outsourcing-success-stories-probably-havent-heard-0755566#jZEshEudt3PyCD84.97> (приступљено 20. фебруара 2016.)

анализа ризика, рецимо – увелико се уступа приватном сектору. Компанија Викистрат пружа консултантске услуге владама и свим заинтересованим актерима на темељу методе краудсорсинга³¹⁹, односно, чињенице да у сваком моменту располаже са више од 2,000 специјализованих аналитичара који су доступни путем Интернета и спремни да учествују и допринесу (било) каквом сложеном истраживању.³²⁰ Ова метода значи да „свако може однети било који посао, било коме, било где“.³²¹ Тако је Викистратов тим аналитичара, док је цео свет са пажњом посматрао Зимске олимпијске игре у Сочију, предвидео да ће Русија, након ескалације политичке кризе у Украјини, извршити анексију Крима.³²² Шокирани да једна, у основи ИТ компанија може боље предвидети развој ситуације од њихових безбедносно-обавештајних апарата, безбедносни актери су пожурили да унајме њене услуге. НАТО је, на пример, тражио пројекцију како ће његова улога и утицај изгледати 2030. године. Зато што располаже огромном мрежом сарадника, Викистрат је у симулацију која је трајала три недеље могао „инвестирати“ две године радних сати.³²³ На другој страни, међу бројним другим, изведене су и симулације упада Исламске државе у Јордан, односно, околности под којим би Велика Британија могла напустити ЕУ.³²⁴

Предности уступања послова оваквим, „најновијим“ – да тако кажемо – актерима, најбоље је сажео представник НАТО који се одлучио на овај корак, Дик Бедфорд, на челу Одељења за стратешко управљање Савезничке команде за трансформацију. Толико добро, заправо, да се руководство Викистрата определило да следећу изјаву постави на насловну страницу свог веб-сајта: „(људи у Викистрату, прим. аут.) су нам помогли да видимо сопствене предрасуде

³¹⁹ Треба додуше рећи да је модел Викистрата заправо “затворен краудсорсинг”, обзиром да овде није реч о појединцима којима је просто дата слобода приступа, већ пажљиво бирањем експертима, чији квалитет није само чињеница да се налазе “на лицу места” или довољно близу, већ и да располажу аналитичким алатом потребним да се информације сместе у прави контекст и покушају извући (далекосежни) закључци.

³²⁰ Видети <http://www.wikistrat.com/> (приступљено 20. фебруара 2016.)

³²¹ Wadhwa, Ibid.

³²² Aaron Stanley, 3. септембар 2014, Financial Times, “With Wikistrat, Crowdsourcing gets Geopolitical”, <http://www.ft.com/cms/s/0/f3eb8908-2f9c-11e4-83e4-00144feabdc0.html#axzz40i3mArry> (приступљено 20. фебруара 2016.)

³²³ Ibid.

³²⁴ Изузетно интригантна листа текућих симулација доступна је на <http://www.wikistrat.com/analysis/future-simulations/> (приступљено 20. фебруара 2016.)

(...) НАТО се, попут сваке друге безбедносне организације, суочава са истим проблемом. Ми смо мушкарци који су каријеру градили у војсци и оног тренутка када се нађемо на позицијама одлучивања поступамо слично“. Суштина је, дакле, у моделу промишљања одређених процеса, или безбедносних изазова на начин који елиминише типичне грешке које проистичу из групног размишљања. Друга предност је у фаворизовању оригиналности - највише хонораре добијају они аналитичари који покажу највише, односно, изађу са најбољим идејама.³²⁵ Трећу предност овог модела истакао је Марк Галеоти, један од цитиранијих аутора у САД који пише о спољној политици Русије. Модел „затвореног краудсорсинга“ представља освежење, јер „већина аналитичара наступа са позиција које су укорењене у постојећим наративима (...) где су могућа три исхода: ствари иду добро, ствари иду лоше или ствари остају исте“.³²⁶

Кључно ограничење код оваквог уступања јавних послова, који одговара „2.0“ парадигми о којој смо говорили раније, јесте у примењивости. Анализу ризика можете радити из удобности свог дома, али не и заштиту (војних и цивилних) инсталација, људи, или обуку снага безбедности. Закључујемо дакле како ће модел уступања јавних послова у домену безбедности и одбране остати у великој мери непромењен, осим када је реч о анализи потреба, ризика или сценарија на основу којих ће носиоци будућих ОПМ доносити одлуке.

³²⁵ Ibid.

³²⁶ Додуше, тешко да се Галеоти може сматрати непристрасним када ово каже, будући да и сам ради за Викистрат као виши аналитичар. Видети <http://www.wikistrat.com/the-next-russian-military-intervention-new-report-release-by-wikistrat/> (приступљено 20. фебруара 2016.)

Део 3. Критичан недостатак одговорности: Приватне војне и безбедносне компаније у операцијама подршке миру у Ираку и Авганистану

*„Не само да је рат у Ираку представљао највеће ангажовање снага САД у нашој генерацији, већ је чинио и највеће тржиште у краткој историји приватизоване војне индустрије. У Ираку, улога ове индустрије је била кључна на начин који није виђен још од времена Наполеона и успона (...) националних армија“.*³²⁷

Највећу експанзију глобална индустрија безбедности је прошла у контексту режима окупације, те изградње државе у Авганистану и Ираку. Основна премиса од које је (уводећи ПВБК) америчка администрација полазила била је да ће се смањити трошкови и повећати ефикасност. Десило се супротно: док су органи власти постајали зависни од услуге коју су пружали уговарачи, администрација се није могла даље смањивати, делом и зато што је морала да опслужује саме ПВБК.³²⁸ Истовремено, идеја приватизације, односно уступања одређених послова у пракси се претворила у трајно ослањање на недржавне актере.³²⁹ Тако се у Авганистану, упркос огромним улагањима у изградњу безбедносних институција, већ десет година ангажује између 25 и 30 хиљада људи као подршка операцији³³⁰ и нема назнака да ће се тај тренд зауставити.

ПВБК су у ширем региону Блиског Истока присутне четврт века, још од интервенције у Кувајту. Обучавале су војску Саудијске Арабије (компанија Винел); обезбеђивале лица у појасу Газе (Динкорп); градиле

³²⁷ Peter W. Singer, „Warriors for Hire in Iraq“. Додајемо: и Авганистану, мада је број ангажованих уговарача био и до шест пута мањи од оног у Ираку.

³²⁸ Singer, „Corporate Warriors“, стр. 66-70

³²⁹ Martha Minnow, 2003, „Public and Private Partnerships: Accounting for the New Religion“, *Harvard Law Review* Issue 116 (2003), стр. 1230-32

³³⁰ United States Department of Defense, October 2015, “Contractor support of US operations in the USCENTCOM area of responsibility”, http://www.acq.osd.mil/log/ps/CENTCOM_reports.html/5A_October2015_Final.pdf (приступљено 31. децембра 2015.), стр. 1

инсталације за потребе америчке војске (Комбат супорт).³³¹ У припреми инвазије Ирака 2003, уговарачи су функционално третирани као део коалиције. Њихова подршка није се тичала само логистике, већ су по потреби учествовали и у војним вежбама. Тако су, уосталом, пале и прве жртве у њиховим редовима. Све је то, истиче Сингер, било у супротности са владајућом доктрином снага САД, да се цивилима не поверавају задаци који су од виталног значаја за успех операције.

У првом поглављу смо, објашњавајући како су се ПВБК нашле у ОПМ, навели да је заштита војних инсталација један од првих „мање важних“ послова који су уступљени приватном сектору. Међутим, посао који ће ПВБК више од свих других довести у средиште пажње медија је услуга наоружане пратње. У комуникацији са потенцијалним клијентима, „приватници“ су гарантовали да нити једно штићено лице које се нађе у њиховом возилу неће настрадати. Зато и не чуди да су званичници САД, којима је у периоду по успостављању режима окупације поверено да управљају Ираком, односно Авганистаном, имали само речи хвале за услуге које су пружале ПВБК попут Блеквотера. Овде мишљење локалног становништва није било важно. „Наша мисија је да по сваку цену заштитимо лице које превозимо. Ако то значи наљутити Ирачане, штета.“³³² Пристанак локалног становништва, подсећамо, један је од кључних фактора успеха савремене, сложене ОПМ. Игнорисање његових фундаменталних потреба и разлога за незадовољство чинио је први корак на путу ка критичном недостатку одговорности.

У марту 2004. године, надомак Фалуце, четворица запослених компаније Блеквотер затекли су се у пратњи више камиона којима је транспортована храна и кухињска опрема за потребе америчке војске. Очигледно несвесни ситуације на терену, одлучили су да прођу кроз сам град како би стигли до свог одредишта. Како су се кретали у неоклопљеним возилима, били су „лака мета“ за побуњенике, који су их напали, погубили, а затим њихова оскрнављена тела обесили о мост. Пре него што су мучне сцене са улица овог ирачког града

³³¹ Singer, „Warriors for Hire in Iraq“

³³² У једној другој ситуацији, високо рангирани чиновник САД у Ираку је одбио да казни запосленог у компанији Блеквотер речима „то ће се негативно одразити на морал ових других који нас чувају“. Scahill 2011, стр. 16.

емитоване, шира јавност није била свесна растућег значаја ПВБК. Видео снимци и фотографије обишли су свет, ПВБК су се нашле у центру пажње, а у оквиру саме индустрије, инцидент у Фалуци се почео посматрати као преломан тренутак. Како је све превише подсећало на Сомалију 1993, администрација у Вашингтону се осетила примораном да реагује. Послати су маринци и уследила је тзв. прва битка у Фалуци.³³³

Између настрадалих у Фалуци и корисника услуге коју су пружали стајао је читав низ уговорних аранжмана: од појединачног уговора о раду, који је сваки „приватник“ потписао са Блеквотером; преко уговора који је Блеквотер у својству подуговарача склопио са другом компанијом (ЕЦЦ супорт ворлдвајд); уговора ЕЦЦ са (више пута поменути) КБР; да би тек КБР, подружница Халибартона, заправо била компанија ангажована од оружаних снага САД.³³⁴ Намећу се два закључка. Први је тај да велике компаније послове договорене са владама уступају малим, тј. да имамо (најмање) двоструко уступање послова. Други, да је мрежа пружалаца услуга коју сви заједно чине – тзв. глобална индустрија безбедности³³⁵ – изузетно комплексна. Ово је опет значило лоше изгледе по успостављање линије одговорности.

Како ћемо у наставку рада показати, глобална индустрија безбедности биће критикована због: неразвијених (и неуједначених) стандарда и процедура, недовољне бриге за запослене, склоности коруптивним праксама; али и претеране блискости доносиоцима одлука, како у државама учесницама у ОПМ, тако и „неуспелој држави“ у којој се операција одвија. Ове критике, међутим, дуго није пратила конкретна акција, било државе, било саме индустрије у погледу јачања одговорности. Сами уговарачи су настојали да избегну клаузуле у уговорима које су за циљ имале оцену учинка; или су лобирали код доносилаца одлука да се примене такве методе избора понуђача које су рестриктивне, не би

³³³ Ова битка је значајна и зато што се сматра једном од преломних – ако не и преломном – тачком у ескалацији побуне у Ираку.

³³⁴ Mateo Taussig-Rubbo, 2009, „Outsourcing Sacrifice: The Labor of Private Military Contractors“, *Yale Journal of Law & Humanities*, 2 (1), стр. 125-126

³³⁵ James Cockayne and Emily Spears Mears, 2009, „Private Military and Security Companies: A Framework for Regulation“, Washington, DC: United States Institute for Peace (USIP), стр. 8

ли се елиминисала конкуренција.³³⁶ У ОПМ у Ираку и Авганистану, уговарачи су предуго деловали у својеврсном провизоријуму, на „танким“ уговорним основама у којима је премало простора било посвећено надзору и контроли. Тако се одиграо следећи парадокс: док су – нарочито у контексту изградње мира – били све гласнији захтеви за поштовањем људских права и јачањем демократског надзора у подручју ОПМ; у државама које су повеле ове операције, нарастала је интересна група спремна да делује изван оквира закона.³³⁷

3.1 Правни основ за ангажовање приватних војних и безбедносних компанија у операцијама подршке миру

Правних основа ангажовања ПВБК у подручју ОПМ је више: „приватнике“ за своје потребе могу ангажовати државе – и у том погледу је пракса САД и Велике Британије најразвијенија. Даље, ангажују их како оружане снаге, односно њима претпостављена министарства одбране, тако и министарства спољних послова за различите потребе како физичког, тако и техничког обезбеђења људства, конвоја и објеката. Потом, под одређеним околностима, њиховим услугама могу прибећи и међународне организације, попут УН и НАТО, али и међународно присутне фондације (хуманитарне организације). Најзад, руководства држава пријема ОПМ, које су и саме ”у изградњи“ могу се определити да недостатак сопствених капацитета надоместе ангажујући ПВБК.

Поред у другом поглављу поменутог Логкепа, доминантни основ ангажовања ПВБК у пракси САД представљао је тзв. Глобални уговор за заштиту особља. Бироу за дипломатску заштиту Министарства спољних послова (МСП) САД Глобални уговор (ГУ) служи како би унајмио ПВБК било где у свету. Услуга коју Министарство потражује заправо је комбинација личног физичког обезбеђења (телохранитељи), статичког (чувари инсталација и контролних пунктова), и брзог одговора на кризну ситуацију (нпр. обезбеђења места напада и евакуације повређених). То је – врло вероватно – најскупљи програм ове врсте на

³³⁶ Guttman, „Governance by Contract”, стр. 23-24

³³⁷ Martha Minnow, 2005, „Outsourcing Power: How Privatizing Military Efforts Challenges Accountability, Professionalism, And Democracy“, *Boston College Law Review*, 46 (5), стр. 995

свету, где је само у 2010. години од Конгреса затражено 1,65 милијарди долара за ангажовање 1,898 лица.³³⁸

Зато што садржи до детаља приказане послове за које се ПВБК ангажују, од великог значаја је пресек трошкова који се садржи у захтеву које МСП упућује Конгресу на одобрење. Тако је, рецимо, 2010. године највише средстава (1,36 млрд. долара) тражено на име „наставка постојећих активности безбедности“ под које спадају послови – заштите (физичке безбедности), техничког обезбеђења (подршке у коришћењу безбедносних технологија), трансфера штићених лица блиндираним возилима, сајбер безбедности и транспорта дипломатске поште. Следе, са значајно мањим издацима, послови – подизања капацитета у домену криминалистичких истрага како би се спречила, између осталог, могућност да америчка виза буде издата особама осумњиченим за тероризам и организовани криминал; унапређење инфраструктуре у објектима МСП у иностранству; обука запослених МСП за поступање у кризним ситуацијама; безбедност информација; анализа ризика, итд.³³⁹

ПВБК су морале задовољити више предуслова како би се пријавиле за учешће у конкурс. Пре свега, морале су имати макар две године искуства у спровођењу сличних уговора, у износу не мањем од 15 милиона долара годишње; и располагати са не мање од 50 запослених. На МСП САД је било да утврди, да ли су располагале потребним финансијама; да ли ће у датом периоду бити у стању да обаве поверене им задатке, улазећи у оцену њихових капацитета – организацијских и материјалних пре свега; и – да ли су у прошлости поштовале начела интегритета и пословне етике. Најзад, једна негативна референца, ако је потицала из поузданог извора, била је – наводно – довољна да се дата ПВБК не ангажује.³⁴⁰

³³⁸ Defense Industry Daily, 6. oktobar 2010, „US State Department’s 5-Year, \$10.0B WPS Security Contract“, <http://www.defenseindustrydaily.com/US-State-Departments-5-Year-100B-WPS-Security-Contract-06594/> (приступљено 22. децембра 2015.)

³³⁹ US Department of State, 2010, “FY 2010 WPS budget request details and justification”, <http://www.state.gov/documents/organization/123557.pdf> (приступљено 22. децембра 2015.) стр. 67-70

³⁴⁰ Defense Industry Daily, Ibid

Уговори које са ПВБК закључује МО САД су тајни.³⁴¹ Међутим, представници ове институције истичу како су у њима прецизирали критеријуме на основу којих “на терену” официри оружаних снага могу извршити контролу.³⁴² У уговорима је описано како треба да изгледа ланац команде, како се и када може користити оружје, односно сила; као и то у којим околностима уговарач може остати без дозволе за рад. Добар извор за разумевање праксе МО САД јесте “Приручник” за “наоружане приватне уговараоче безбедности” који је 2010. издала Здружена команда оружаних снага. Важност правилног уговарања наглашена је у уводу, где се будућим официрима скреће пажња како једино ослонцем на уговор могу контролисати поступање запослених ПВБК на терену; штавише, то може једино официр који је склопио уговор, или његов представник.³⁴³

Даље се каже како ће уговор садржати одредбе којима се прецизира: увоз оружја у земљу пријема операције; закон САД који ће се примењивати у случају инцидента или спора; затим, “евидентирање (...) те чување података о запосленима ПВБК који се налазе у подручју операције; (формат) дозволе за ношење, евидентирање личног наоружања запослених ПВБК; регистрација и идентификација (означавање) возила која ПВБК користе; пријава инцидента; како треба да изгледа независна истрага инцидента; обука и претходна провера запослених; познавање правила ангажовања; и најзад, како формулисати специфичне одредбе уговора којима се све претходно наведено уважава.³⁴⁴

Масакр на тргу Нисур (видети случај 5.) натераће кључне актере на страни САД на брже делање. Убрзо, 2008. године, Законом САД којим се одобравају активности у домену одбране МО, МСП и УСАИД прописана је обавеза усаглашавања посебног Меморандума о разумевању (скр. МоР) којим ће

³⁴¹ Sie-Cheou Kang Center, University of Denver, “Private Security Monitor: Department of Defense Regulations and Instructions, http://psm.du.edu/national_regulation/united_states/laws_regulations/defense.html (приступљено 21. маја 2016.)

³⁴² Ibid.

³⁴³ United States Joint Forces Command, 2010, “Handbook for Armed Private Security Contractors in Contingency Operations”, http://psm.du.edu/media/documents/us_regulations/dod/handbooks/us_dod_handbook_for_armed_private_security_contractors_in_contingency_ops.pdf (приступљено 21. маја 2016.), стр. I-1 и I-2

³⁴⁴ Ibid, стр. I-5 и II-1

усагласити све процедуре у вези уговарања услуге приватне безбедности. Наведена три актера су то и учинила у јулу 2008.³⁴⁵

На трагу ових докумената Централна команда (ЦЕНТКОМ) оружаних снага САД прописаће и правила употребе силе у Ираку. Међу бројним одредбама, издвајамо следеће, које су несумњиво писане у реакцији на раније преступе “приватника”: да (запослени ПВБК) неће наступати у офанзивним операцијама заједно са војницима САД; да ће поштовати и заустављати се на контролним пунктовима ирачких снага безбедности, те да у припаднике ових снага неће усмеравати своје оружје; да ће прибегавати сили – укључујући смртоносну силу – најпре у самоодбрани, затим штитећи лица и објекте договорене уговором, потом како би заштитили цивиле, и најзад имовину снага Коалиције (опет, ако је тако предвиђено уговором).³⁴⁶ Запосленима ПВБК је дозвољено да зауставе и претресу цивиле, али су дужни да то чине “хумано” и са тим у вези, цивиле које су задржали што је могуће пре пребаце под надзор ирачких снага безбедности.

У пракси Велике Британије било је далеко теже пронаћи јасан уговорни основ за активности компанија у подручју операције. Разлог је – како ћемо касније у тексту видети – у приступу за који се званични Лондон определио, да домаће прописе не намеће у иностранству.³⁴⁷ Тако је дуго пропуштана прилика да се “уговорима подигну стандарди (приватне безбедносне, прим. аут.) индустрије”.³⁴⁸ Уместо тога, од ПВБК се очекивало да у духу саморегулације, крену приступати различитим међународним иницијативама – како владиним, тако и оним потеклим из света бизниса (детаљније у четвртом поглављу). Занимљиво је да од свих могућих актера у овој земљи управо Министарство саобраћаја тренутно развија праксу у погледу ауторизације (самим тим, и

³⁴⁵ Ibid.

³⁴⁶ Ibid, стр. II-5

³⁴⁷ Sie-Cheou Kang Center, University of Denver, “Private Security Monitor: National regulations – United Kingdom”, http://psm.du.edu/national_regulation/united_kingdom (приступљено 21. маја 2016.)

³⁴⁸ Rebecca DeWinter-Schmitt (ur.), 2013, “Montreux Five Years On: An Analysis of State Efforts to Implement Montreux Document Legal Obligations and Good Practices”, стр. 8

закључивања уговора) потребних да би ПВБК деловале у иностранству; и то на трговачким бродовима, чије би посаде и товари штитиле од пиратерије.³⁴⁹

Најзад, ни Немачка, чије су оружане снаге годинама играле важну улогу у Авганистану, није успоставила правни основ за закључивање уговора са ПВБК, упркос томе што су све важније политичке фракције у Бундестагу (демохришћани, социјалдемократе, левица, “зелени”) у неком тренутку изашле са сопственим предлогом. Важећа Уредба о пословима приватне безбедности (последња итерација из 2009.) садржи одредбе које се тичу само регистрације и лиценцирања компанија које намеравају пружати ове услуге на немачкој територији.³⁵⁰ Оправдање за овакав став званични Берлин је тражио у чињеници да је мали број ПВБК које послују у ОПМ регистрован у Немачкој. Истовремено је инсистирало како се ПВБК неће уступати “изворно владине функције”³⁵¹, што је – опет, како ћемо видети у четвртом поглављу – једна од кључних тачака спора између компанија и оних који настоје да њихов рад регулишу.

3.2 Прекорачење уговорених трошкова и лош квалитет услуге приватних војних и безбедносних компанија

У тренутку инвазије „коалиције вољних“ испреплетаност интереса две стране постала је толика да су склапани уговори у којима се није водило рачуна о заштити интереса како државе носиоца ОПМ, тако и државе њеног пријема. Уговорима је компанијама попут Халибартона дато право да наплате *све своје трошкове* (курзив аут.), под претпоставком да ће се у раду водити начелом ефикасности. Ово је, међутим, водило „надувавању“ трошкова. Пред једном од првих анкетних комисија америчког Конгреса посвећених поступању тзв. привремених власти коалиције (енг. *Coalition Provisional Authority*, КПА) у Ираку, Халибартон је оптужен да је, у оквиру 10 млрд. долара „тешког“

³⁴⁹ “Private Security Monitor: National regulations – United Kingdom”

³⁵⁰ Transparency International, 2016, “Capacity Gained - Accountability Lost? Establishing a Better Political and Regulatory Framework”, for discussion at the 52nd Munich Security Conference, стр. 10

³⁵¹ Elke Krahnemann, 2015, “Chance für eine Neuausrichtung: Die Bundesregierung und private Sicherheits- und Militärdienste”, u: Janet Kursawe et al. (ur.): *Friedensgutachten 2015*, Berlin: LIT, стр. 100–111. наведено према: Ibid

уговора са МО САД, наплатио – у вредности од 61 милион – гориво које никада није наточено у резервоаре; односно – у вредности од 186 милиона – оброке који никада нису подељени америчким војницима.³⁵² Затим је, у извештају Канцеларије за одговорност Владе (енг. *Government Accountability Office*, ГАО), констатовано како је истој компанији омогућено да оброке наплаћује по цени два долара вишој од оне која је била договорена са претходним уговарачем. Халибартон је затим сáм претходном уговарачу посао уступио по старој цени, а задржао разлику.³⁵³ Примера расипничког поступања је безброј: запослени у поменутој подружници, КБР-у, једну обичну ролну самолепљиве траке наплаћивали су 60 долара; пријављивали 12-часовне, уместо нормалних 8-часовних радних дана; отуђивали делове са нових возила, итд.³⁵⁴ Само у Ираку од 2003. до 2006. Халибартон је инкасирао невероватних 20 милијарди долара, што је три пута више од укупне цене ангажмана америчких снага у првом Заливском рату 1991. године.³⁵⁵

Истовремено, јавност је упозната са чињеницом да Пентагон заправо и не зна тачан број запослених ПВБК које је ангажовао. „Приближан“ број са којим се изашло пред Конгрес у априлу 2004. кретао се између 124,000 и 605,000 (!) лица.³⁵⁶ Оружане снаге САД су се зато нашле пред снажним притиском јавности да „преброје“ и дефинишу потребе за „приватницима“ који су већ били у радном односу, што су до октобра те године и учиниле. Тада је оглашено скоро 200,000 позиција (послова) који нису сматрани „виталним“.³⁵⁷ Затим, у јуну 2005, Конгрес ће ући у сукоб са МО, које је одбијало да открије стварну природу појединих трошкова које је Халибартон претходно исказао. Конгресмене је занимало зашто је Пентагон покушао да сакрије налазе властитих истражитеља,

³⁵² Наведено према: Минноу, str. 990

³⁵³ „GAO: Millions wasted in Iraq“, United Press International, <http://www.washingtontimes.com/upi-breaking/20040615-082100-3407r.htm> (приступљено 28. децембра 2015.)

³⁵⁴ Robert O'Harrow Jr, Washington Post, 22. јул 2004, „Panel to Hear of Halliburton Waste“, <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/articles/A4051-2004Jul21.html> (приступљено 27. децембра 2015.)

³⁵⁵ У сленгу „приватника“ појавиће се чак и израз „гориво за једрилицу“, како би се описало колико је овај трошак непотребан. Singer, „The Dark Truth about Blackwater“.

³⁵⁶ Dan Guttman, „The shadow Pentagon“

³⁵⁷ Ibid. Заиста, број ангажованих у ПВБК у Ираку и Авганистану кретао се крајем 2010. око ове бројке (приближно 165,000 у Ираку и 25,000 у Авганистану).

који су, испитујући пословање ове компаније, оспорили фактуре вредне преко 200 милиона долара.³⁵⁸ Одговор никада нису добили.

Случај 4. „Највећи авио трансфер кеша у историји“ настао у приватним џеповима

Како по свргавању режима Садама Хусеина Ирак није располагао функционалним системом финансија, нити чврстом валутом, Администрација у Вашингтону доноси одлуку да транспортним авионима америчког ваздухопловства почне пребацивати новац у Ирак. Било је потребно 20 летова да се до маја 2004. пребаци приближно 12 милијарди, у апоенима од по стотину долара.³⁵⁹ Након што би био пребачен авионом, новац је смештан у подрум једне од Садамових председничких палата, да би одатле у џаковима био дотуран представницима кључних институција – полиције, правосуђа, итд. Седам година касније, власти две државе нису могле да кажу на шта је потрошено, односно шта се десило са чак 6,6 милијарди долара. Стјуарт Боуен, генерални инспектор за послове реконструкције Ирака оценио је како се ради о „највећој крађи средстава у историји САД“. Сам новац је представљао део тзв. развојног фонда за Ирак, који је опет настао од новца који је годинама прикупљан у саставу програма „нафта за храну“ којим је режим Садама Хусеина „задовољавао“ основне потребе свог становништва.³⁶⁰

У своју одбрану, званичници у Вашингтону и Пентагону су упорно објашњавали како је ова мера била изнуђена, односно, како је то био једини начин да се спречи потпуно урушавање ирачког друштва.³⁶¹

³⁵⁸ Erik Eckholm, The New York Times, 22. јун 2005, „The Struggle for Iraq: Capitol Hill; Lawmakers, Including Republicans, Criticize Pentagon on Disputed Billing by Halliburton“, http://www.nytimes.com/2005/06/22/washington/world/the-struggle-for-iraq-capitol-hill-lawmakers-including-republicans-criticize-pentagon-on-disputed-billing-by-halliburton.html?_r=0 (приступљено 27. децембра 2015.)

³⁵⁹ Paul Richter, 13. јун 2011, Los Angeles Times, „Missing Iraq money may have been stolen, auditors say“, <http://articles.latimes.com/2011/jun/13/world/la-fg-missing-billions-20110613> (приступљено 27. децембра 2015.)

³⁶⁰ Проневере које су од почетка пратиле овај програм излазе из оквира нашег рада.

³⁶¹ Richter, Ibid

Случајеви попут овог били су само увод у расипање епских размера. До краја 2011. године, када је последњи амерички војник (редовног састава, за борбене намене; не рачунајући саветнике) напустио Ирак, САД ће у овој земљи потрошити, редом: више од 15 млрд. за обнову инфраструктуре – водовода, путева, школа; 9 млрд. за здравствену заштиту, спровођење закона и хуманитарну помоћ. Чак 20 млрд. долара је отишло на опремање снага безбедности, односно, нове ирачке војске, док је 8 млрд. било намењено унапређењу владавине права. У више ситуација, спречаван је слом ирачке економије – на шта је укупно потрошено 5 милијарди долара.³⁶² Резултат је поражавајући. У завршном извештају поменутог генералног инспектора се каже: „Ирачани (...) у великој већини жале за изгубљеним потенцијалом огромне помоћи САД“³⁶³; а закључује: „услед лошег планирања, нејасних приоритета и изостанка консултација са ирачким властима (...) програм обнове Ирака није био успешан“³⁶⁴.

И у другој ОПМ коју смо истраживали, ангажовање ПВБК је имало сопствену динамику, која се одвијала потпуно независно од логике операције. Исте 2010. када је објављен извештај одговорне службе МО, 90% свих уговорача у Авганистану радило је за САД. У питању је било 26,000 људи.³⁶⁵ Поређења ради, елитна 101. дивизија америчке војске која је исте године, у склопу нове иницијативе председника Барака Обаме распоређена у Авганистану ни у једном тренутку није достигла тај број.³⁶⁶

Делујући по налогу Одбора за оружане снаге америчког Конгреса, инспекција МО САД је на лицу места утврдила како већина стражара,

³⁶² Judicial Watch blog.

³⁶³ Наведено према: Stuart W. Bowen, 6. mart 2013, „Learning from Iraq: Final Report from Special Inspector General for Iraq Reconstruction, March 2013“, <http://www.cfr.org/iraq/learning-iraq-final-report-special-inspector-general-iraq-reconstruction-march-2013/p30167> (приступљено 27. децембра 2015.)

³⁶⁴ Наведено према: Judicial Watch blog.

³⁶⁵ Congressional Research Service, 2010, „Inquiry into the Role and Oversight of Private Security Contractors in Afghanistan: Report together with additional views of the Committee on Armed Services“, стр. ii

³⁶⁶ Kristin M. Hall, NBC, 5. jun 2011, „Army’s 101st pays high price for Afghan surge year“, <http://www.nbcnews.com/id/43285206/t/armys-st-pays-high-price-afghan-surge-year/> (приступљено 31. децембра 2015.)

Авганистанаца по националности, не располаже са више од два метка по оквиру, што значи да је базе „обезбеђивала“ малтене ненаоружана. Иста инспекција је само могла да констатује како на бројним истуреним тачкама нема никога. На питање упућено запосленима ПВБК са којом је склопљен уговор, зашто је тако, инспектори су добијали следеће одговоре: „не знам коме да се обратим, (зато што) надређене стално смењују“; „плашио сам се отказа“; „било ми је једноставније да просто одем“.³⁶⁷ Истрага Одбора за оружане снаге Конгреса је указала и на опасне пропусте у раду, попут: стражара који нису прошли адекватну обуку; поквареног наоружања које месецима није поправљано; стражарских места на којима није било никога да стражари. Како би смањиле трошкове, поједине компаније су избегавале да запосленима плате дозволе за ношење (и коришћење) оружја, иако су их ангажовале за послове код којих је то захтевано.³⁶⁸

Непостојање поузданих евиденција, пропуштање да се утврди који подаци требају остати поверљиви, указује да је простор за зараду, али и злоупотребу ПВБК био огроман. Тренд раста трошкова америчка војска је зауставила оног тренутка када је надзор над набавкама вратила под своје окриље (будући да је чак и овај посао, супротно свакој логици, уступила приватном сектору).³⁶⁹ Уједно, најзад је као контра-меру дозволи пријављивања свих трошкова, одредила максималну вредност (сваког) наредног уговора.

Поучен овим и многим сличним примерима, један од наших саговорника је истакао како је кривица на страни државе – у овом случају САД – која је, суочена са недостатком људства, „увела“ ПВБК у подручје операције, али не и под своју команду, односно јурисдикцију. „Када све функционише како треба, ово није проблем и однос (клијента и ’приватника’, прим. аут.) је продуктиван; међутим, када наступе проблеми где је потребно да клијент интервенише због понашања ’приватника’, долази до наизглед нерешивог конфликта“.³⁷⁰

³⁶⁷ Congressional Research Service, стр. vii

³⁶⁸ Разговор са запосленим ПВБК, 1. фебруар 2016.

³⁶⁹ Singer, „The Dark Truth about Blackwater“

³⁷⁰ Разговор са бившим запосленим ПВБК, 11. јануар 2016.

3.3 Приватне војне и безбедносне компаније и нарушавање људских права лица у подручју ОПМ

Скандалозне фотографије снимљене у затвору Абу Граиб³⁷¹ „донеле су срамоту и универзалну осуду Америци“ и представљале један од догађаја који су обележили 2004. годину.³⁷² Поменули смо како су у понижавању и мучењу затвореника учествовали и запослени најмање две ПВБК. Ако је опредељење оружаних снага и политичког руководства САД било да се „приватници“ не ангажују у улогама које су од критичног значаја за успех операције, намеће се питање како је онда било могуће да им се дозволи да ислеђују заробљенике. Како ћемо показати, америчка војска је игнорисала одлуку сопственог руководства, а начин на који је ушла у аранжман са компанијама ЦАЦИ и Титан, чији запослени су се нашли међу оптуженима за злостављање заробљеника, показује у којој мери је ослонац на уговараче постао норма.

Склапање уговора између ове компаније и Владе САД (коју је представљала њена Служба за опште послове, енг. *General Service Administration*) одиграло се по аутоматизму. Наиме, у оквиру поменуте иницијативе ”поново осмислити Владу”, развијен је својеврсни каталог, доступан на Интернету, из кога је по потреби ова служба могла „повлачити“ одређене услуге. Да би његове услуге биле уврштене у каталог, потенцијални уговарач је морао да прође кроз компетитивну процедуру; али не и након тога. Претпоставка је била да се на овај начин штеди време, и када су у Министарству одбране увидели колико им људи недостаје, окренули су се управо овој методи.

У моменту инцидента у затвору Абу Граиб, обе компаније су са оружаним снагама САД имале склопљене уговоре чија је вредност у збиру

³⁷¹ Затвор Абу Граиб изграђен је за потребе режима Садама Хусеина. Након инвазије Ирака, од 2003. до 2006. године, налазио се под америчком контролом. У њему је више припадника 372. батаљона војне полиције САД, заједно са одређеним бројем запослених ПВБК, понижавало и мучило затворенике, о чему су медији у САД почели извештавати у априлу 2004. године. Сам комплекс често су нападали побуњеници, последњи пут 2013. године. Затворен је у априлу 2014, пред опасношћу да читаву провинцију Анбар (у којој се налази) освоји Исламска држава.

³⁷² Michael A. Fuoco, *Pittsburgh Post Gazette*, 21 December 2004, „Forever Stained by the Prison Abuse Scandal“, <http://www.post-gazette.com/news/nation/2004/12/21/Forever-stained-by-prison-abuse-scandal/stories/200412210179> (приступљено 28. децембра 2015.)

премашивала 1,2 милијарде долара. Од Титана је захтевано да обезбеди 4,800 преводилаца за потребе притворских јединица и затвора под контролом оружаних снага САД.³⁷³ У уговорима који су се тicali ЦАЦИ није било говора о ислеђивању; већ „услугама превода“.³⁷⁴ Притом, иако је на радним налозима уредно стајало „ислеђивање и обавештајни рад“ нити једна инстанца није реаговала. Једина контрола која је предвиђена била је накнадна – попут оне коју обављају инспекторати (одбране, унутрашњих послова). У првом извештају копнених снага САД, објављеном по извршеној истрази, констатовано је како је управо “недостатак надзора над уговарачима у затвору Абу Граиб злостављање затвореника учинио могућим”. Додато је и да “разлог изостанка надзора треба тражити у неадекватној обуци и праксама уговарања”.³⁷⁵ Један од ауторитета у овој области, Ден Гутмен чак тврди да у појединим случајевима запослени Министарства одбране нису ни проверавали да ли је одређени уговарач заиста наведен у каталогу као неко ко обавља дату функцију. Једноставно, веровали су „приватницима“ „на реч“. Зашто су тако поступали лако је објаснити. Обим посла са којим су били суочени био је огроман. Научени на ПВБК као ”део система”, односно, партнера у подручју ОПМ, поступали су по аутоматизму.

Тајни притвор и пребацивање на „необележене (непознате) локације“ (енг. *extraordinary rendition*) представља још једно грубо нарушавање људских права у које су ПВБК биле директно укључене. Неке од ових активности одиграле су се у нашем непосредном окружењу (Тузла, Босна и Херцеговина; Скопље, Република Македонија), где су „приватници“ преузимали притворенике, осумњичене за помагање тероризма и пребацивали их у државе са којима су САД имале партнерски однос (локације у Каиру, Египат; Рабату, Мароко; Букурешту, Румунија; Аману, Јордан; поменута база Гвантанамо, Куба). На њима су потом примењиване различите технике мучења, које су захваљујући раду и извештајима

³⁷³ Washburn and Bigelow, „Debate on Military Contractors Heats Up“

³⁷⁴ Guttman, „The shadow Pentagon“

³⁷⁵ Department of Defense, „Investigation of Intelligence Activities at Abu Ghraib“, 23. август 2004, <http://oai.dtic.mil/oai/oai?verb=getRecord&metadataPrefix=html&identifier=ADA429125> (приступљено 18. маја 2016.) стр. 52

Америчке уније за грађанске слободе доспеле у средиште пажње јавности.³⁷⁶ Одмах по ступању на дужност председника САД, Барак Обама је укинуо тзв. „ојачане технике ислеђивања“ (енг. *enhanced interrogation techniques*), али и одбио да судски гони запослене у Министарству одбране САД, Централној обавештајној агенцији и друге државне службенике који су били умешани, сматрајући како су деловали „у доброј вери и тешким околностима“.³⁷⁷ Након трогодишње истраге коју је спровело државно тужилаштво САД, државни тужилац Ерик Холдер ће поновити овај став. Занимљиво је, међутим, да је истрагом утврђено како се од 101 лица осумњиченог за тероризам након 11. септембра, један број никада није нашао у притвору ЦИА.³⁷⁸ Улога ПВБК ће дакле и овде морати да буде разјашњена, највероватније у неким будућим судским процесима.

Истраживачи нису пропустили да поставе питање како и коме ће запослени у овим компанијама одговорати за своје поступке. У једном од бројних изјава датим америчким медијима, Сингер је истакао да није јасно чији закони ће се примењивати на злочине које су уговарачи починили – америчких оружаних снага, САД или земље у којој се одвија операција.³⁷⁹ Убрзо је, међутим, постало јасно чији прописи сигурно неће бити примењивани. Разлог томе биле су тзв. Бремерове наредбе³⁸⁰, односно наредба бр. 17 од 27. јуна 2004. којом се гарантује имунитет од закона Ирака свим припадницима мултинационалних снага, као и уговарачима и дипломатама.³⁸¹ Њеним пажљивим читањем³⁸² постаје нам јасније

³⁷⁶ Америчка унија за грађанске слободе је у мају 2007. поднела тужбу против компаније „Депесен Дата План“, у име пет особа које је ЦИА киднаповала и мучила. ACLU Press Release, UN Report Underscores Lack of Accountability and Oversight for Military and Security Contractors, New York, 14 September 2010; наведено према: Jose Luis Gomez, Ibid.

³⁷⁷ Raf Sanchez, 12. децембар 2014, The Telegraph, „Why won't Barack Obama prosecute CIA torturers?“, <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/barackobama/11291476/Why-wont-Barack-Obama-prosecute-CIA-torturers.html> (приступљено 4. јануара 2016.)

³⁷⁸ US Department of Justice, 30. август 2012, „Statement of Attorney General Eric Holder on Closure of Investigation into the Interrogation of Certain Detainees“, <http://www.justice.gov/opa/pr/statement-attorney-general-eric-holder-closure-investigation-interrogation-certain-detainees> (приступљено 4. јануара 2016.)

³⁷⁹ Washburn and Bigelow, Ibid.

³⁸⁰ Свих стотину наређења и велики број пратећих докумената које је потписао Пол Бремер као шеф привремене власти коалиционих снага у Ираку доступно је на линку <http://www.iraqcoalition.org/regulations/index.html#Regulations> (приступљено 31. децембра 2015.)

³⁸¹ Council on Foreign Relations, 8. јул 2004, „Do the Bremer edicts limit Iraq's sovereignty?“, <http://www.cfr.org/iraq/iraq-bremer-edicts/p7639> (приступљено 31. децембра 2015.)

зашто Ирачани нису гледали са одобравањем на ПВБК. Уговарачи су сматрани слободним од ирачког законодавства у погледу радних и пословних односа, укључујући спорове са запосленима (одељак 4, ст. 2). Јединим прихватљивим доказом својства ПВБК сматрана је потврда коју је издала држава у којој је дата компанија регистрована. Ирачкој страни је било забрањено да поведе сопствену истрагу по овом питању (одељак 4, ст. 5).

Бројне су ситуације у којима су ПВБК нарушавале људска права сопствених запослених. Нарочито су у том погледу индикативне поједине одредбе уговора о раду које је са својим запосленима закључивала компанија КБР; могло би се чак рећи да су противне Уставу САД. Тако је било у случају Џејми Ли Џонс, која је 2007. оптужила више својих колега за силовање. Не само да су њени шефови покушали да је онемогуће у томе, закључавши је у контејнеру на 24 часа; већ је уговором који је потписала са КБР дозвољено саслушање „без сведока, судије, јавног записника, транскрипата“.³⁸³ Случај Џонсове ипак је доспео на суд. Мада силовање није доказано, утицао је да амерички Сенат усвоји амандман на Закон о издвајањима за одбрану за 2010. годину, којим је забрањено закључивање уговора са компанијама против којих се воде судски поступци у случајевима „силовања, напада, неоправданог заточења и дискриминације“.³⁸⁴

Најзад, слика која ће у свести многих цивила у подручју ОПМ, како у Ираку тако и у Авганистану остати везана за поступање “приватника” тиче се осиноности са којом су обезбеђивали конвоје. Својевремено су на Интернету велику пажњу привлачили снимци где су запослени ПВБК упозоравали цивиле да држе одстојање, под претњом употребе оружја. Судаћи по доступним извештајима, нешто што је испрва оправдавано као мера у случају крајње нужде,

³⁸² Coalition Provisional Authority, Order No. 17 (Revised), „Status of the Coalition Provisional Authority, MNF-Iraq, certain missions and personnel in Iraq“, http://www.iraqcoalition.org/regulations/20040627_CPAORD_17_Status_of_Coalition_Rev_with_Annex_A.pdf (приступљено 31. децембра 2015.)

³⁸³ Juan A. Lozano, 20. август 2011, „Jamie Leigh Jones Testifies in KBR Iraq Rape Case: I Was 'Scared to Death'“, http://www.huffingtonpost.com/2011/06/20/jamie-leigh-jones-kbr-iraq-rape-case_n_880594.html (приступљено 30. јануара 2016.)

³⁸⁴ Website of Al Franken, US Senator for Minnesota, „Franken Statement on Passage of Jamie Leigh Jones Amendment“, http://www.franken.senate.gov/?p=hot_topic&id=520 (приступљено 30. јануара 2016.)

на терену се претворило у општу пуцњаву. Од 2006. до 2009. године, у само једном округу у Авганистану (Мајванд), запослени ПВБК су на тај начин убили или ранили више од тридесет цивила, што је директно водило најмање једној оружаном конфронтацији локалног становништва са снагама САД.³⁸⁵ У мају 2010, у више извештаја које су припремиле америчке и локалне снаге констатовано је како припадници ПВБК “редовно и неконтролисано пуцају у села кроз која пролазе, подривајући напоре Коалиције усмерене на придобијање локалне подршке”, затим да “прво стисну обарач, па постављају питања”³⁸⁶. Мада се испоставило како су за ове инциденте одговорни “локалци” које су ангажовале ПВБК, становништво у подручју ОПМ, како ћемо видети, не прави ту разлику.

3.4 Кораци ка успостављању одговорности приватних војних и безбедносних компанија

Све и да разумемо мотиве који су стајали иза уступања јавних послова, тешко је схватити пропуст да се утврде линије одговорности, које су од кључног значаја у једној војној операцији. Рецимо, након описаног инцидента у Фалуци, ПВБК које су обезбеђивале превоз хране и других потрепштина једноставно су обуставиле рад и наредиле својим запосленима да не напуштају базе. Оружане снаге САД тако су остале без једне од кључних функција на бојном пољу. На другој страни, у Авганистану, у више наврата је констатовано како стражарима ангажованим да обезбеђују базе нису предочена правила употребе силе односно закони ратовања³⁸⁷ што је представљало несумњив ризик са становишта мандата операције. Не само да су поступци уговарача представљали тежак прекршај уговорних обавеза, већ је компромитована безбедност учесника у ОПМ.

У теорији, јавност, односно грађани, чине коначну инстанцу контроле рада државних органа. Показали смо да се у контексту Ирака и

³⁸⁵ Sean Taylor, “Trigger-Happy Security Complicates Convoys,” *Army Times*, 1. децембар 2009. <http://www.commondreams.org/news/2009/11/30/trigger-happy-security-guards-complicate-afghan-convoys> (приступљено 18. маја 2016.)

³⁸⁶ Sebastian Abbot, “Private Guards Anger U.S., Afghans,” *Associated Press*, 1. мај 2010, <http://www.foxnews.com/world/2010/04/30/reckless-behavior-private-companies-protecting-nato-convoys-angers-afghans.html> (приступљено 18. маја 2016.)

³⁸⁷ Congressional Research Service, стр. vii

Авганистана ПВБК и нису могле посматрати другачије него као саставни део напора изградње мира. Самим тим, јавности је морао бити омогућен увид у њихов рад. То се међутим није десило. Мада су у пропагандним материјалима, укључујући Интернет презентације, радо представљали своје услуге, уговарачи су – опет, у пракси САД – могли одбити да одговоре било медијима, било самом Конгресу и то под изговором заштите тајних података.³⁸⁸ Узмимо пример затвора највишег степена обезбеђења који се налази у комплексу базе америчких оружаних снага у заливу Гвантанамо (Куба). Грађани нису могли да знају да су уговарачи учествовали у свакој фази реализације овог „пројекта“ у коме су поједина лица, без кривице а под сумњом за помагање тероризма, провела више од деценије.³⁸⁹ Наиме, како информације којима ове компаније располажу не потпадају под оне од јавног значаја, њихово објављивање се и не може захтевати – изузев у случају спора на суду, а и тада је информација пре свега намењена странама у спору, не и широј јавности. Тек као крајњу меру, суд је могао наредити да се одређена информација учини јавно доступном. Било је потребно да се догоди описани инцидент у Фалуци, односно скандал у затвору Абу Граиб, да би јавно мњење, пре свега у САД и Великој Британији постало свесно присуства ПВБК у подручју ОПМ.

До момента развоја првих истински мултилатералних, глобалних аранжмана које ћемо описати у наредном поглављу, потрага за механизмима одговорности започела је унутар правних оквира земаља које су имале нарочито развијен приватни сектор безбедности и на њега се ослањале у ОПМ. Звучаће парадоксално да је први закон који је натерао уговараче на размишљање био Закон о деликтима почињеним у иностранству, који датира из 1789. и у суштини представља основ за утужење сваке америчке компаније која, обављајући послове у иностранству, поступа на начин супротан законима и Уставу САД. Управо ће се на овај закон позвати ирачки цивили који су претрпели злостављање у затвору Абу Граиб. Учестале интерпретације овог прастарог, али захваљујући америчком систему прецедентног права још увек актуелног прописа, натераће двојицу аутора да 2003. напишу анализу у којој упозоравају на „ноћну мору“ која би могла

³⁸⁸ Ken Silverstein, *Private Warriors*, стр. 145

³⁸⁹ Peter W. Singer, “Warriors for Hire in Iraq”

настати ако судови заиста крену да пресуђују у корист тужилаца. Мада их је на писање студије навела забринутост за америчке инвестиције у Кини³⁹⁰, лако је увидети да је дословна интерпретација овог закона могла имати последице и по ПВБК. Затим, поменута „Бремерова наредба“ бр. 17 је у одељку 4, ст. 6; односно, одељку 5, ст. 1-3 садржавала основ за одређење надлежности суда у неком будућем спору: „ПВБК ће носити држављанство државе упућивања“; односно, „захтеви за евентуално одрицање од имунитета упућиваће се тој држави“.³⁹¹ Дакле, ако је и искључена надлежност Ирака, није и надлежност земље у којој је компанија регистрована.

Исте године амерички Конгрес је надлежност Закона о екстратериторијалној јурисдикцији над припадницима оружаних снага (енг. скр. МЕЈА, од *Military Extraterritorial Jurisdiction Act*) проширио на све уговараче у служби Владе САД (претходно је 2000. године надлежност овог закона проширена на уговараче у служби МСП). Ово ће бити потврђено 2006, када су, најпре, запослени уговарача први пут приказани као део укупних снага САД у Ираку; а затим, када су у нацрту буџета Министарства одбране за 2007. годину подведени под јурисдикцију Војног законика САД.³⁹²

Уследиће трагичан догађај који ће одлучујуће утицати да се крене у успостављање контроле над радом уговарача. Захваљујући њему, Споразумом о статусу снага (скр. СОФА од енг. *Status of Forces Agreement*) између Ирака и Сједињених Држава, који је ступио на снагу 1. јануара 2009, снаге САД (укључујући њихову цивилну компоненту) јасно су одвојене од ПВБК и њихових запослених; а Ираку је поверена ексклузивна надлежност над „приватницима“.³⁹³

³⁹⁰ Видети код Gary Clyde Hufbauer and Nicholas K. Mitrokostas, 2003, „Awakening the Monster: the Alien Tort Statute of 1789“, Policy Analyses in International Economics No. 70, Washington, DC: Peterson Institute for International Economics, сажетак доступан на <http://bookstore.piie.com/bookstore/367.html> (приступљено 29. децембра 2015.)

³⁹¹ Coalition Provisional Authority, Ibid.

³⁹² Taussig-Rubbo, стр. 108.

³⁹³ Agreement between the United States of America and the Republic of Iraq on the Withdrawal of United States Forces from Iraq and the Organization of Their Activities during Their Temporary Presence in Iraq dated and signed 17 November 2008. Наведено према Benjamin S. Buckland and Anna Marie

Случај 5. Масакр на тргу Нисур

Обрачун или масакр на тргу Нисур одиграо се 17. септембра 2007. у Багдаду, Ирак. Том приликом су, како је више паралелних истрага (укључујући истрагу ФБИ) показало³⁹⁴, запослени Блеквотера, делујући као обезбеђење конвоја амбасаде САД без разлога отворили ватру на ирачке цивиле. Ситуација показује сву сложеност околности у којима су уговарачи деловали у Ираку. Наиме, Блеквотер је развио такву праксу где је преемптивно деловање сматрано пожељним.³⁹⁵ Пуцањ упозорења у правцу возила које се приближава, рецимо, сматран је нормалним и оправданим поступком; све због страха од аутомобила-бомбе, методе коју су побуњеници често примењивали. Сам тим који се нашао на тргу Нисур је у четири дана која су претходила инциденту био нападнут чак три пута.³⁹⁶

Инциденту је, како то често бива, претходила једна непромишљена одлука – да се, након експлозије изазване импровизованом направом евакуише више америчких дипломата који су се у том тренутку налазили на састанку у оближњој, добро утврђеној згради. Док је један тим задужен да прати конвој возила који се кретао ка „зеленој зони“ (делу Багдада под пуном контролом снага коалиције), други је добио задатак да заустави саобраћај на прометном тргу Нисур, који се налазио на рути.³⁹⁷ Организовани у четири возила, запослени Блеквотера су то и учинили. Када се у њиховом правцу –

Burdzy, 2013, „Progress and Opportunities, Five Years On: Challenges and Recommendations for Montreux Document Endorsing States“, Geneva: DCAF, стр. 44

³⁹⁴ David Johnston and John M. Broder, The New York Times, 14. новембар 2007, „F.B.I. Says Guards Killed 14 Iraqis Without Cause“, http://www.nytimes.com/2007/11/14/world/middleeast/14blackwater.html?_r=0 (приступљено 30. децембра 2015.)

³⁹⁵ Истрага коју је наложио Конгрес показала је да је само у првих девет месеци 2005. године, у 80% од 195 инцидената запослени ове компаније био тај који је први отварао ватру. CNN, 2. октобар 2007, „Blackwater most often shoots first, Congressional report shows“, <http://edition.cnn.com/2007/WORLD/meast/10/01/blackwater.report/index.html> (приступљено 30. децембра 2015.)

³⁹⁶ Jim Hanson, Washington Times, 7. јануар 2010, „The End of the Warrior Witch Hunt“, <http://www.washingtontimes.com/news/2010/jan/07/when-he-walked-into-the-operations-center-during-t/> (приступљено 30. децембра 2015.)

³⁹⁷ James Glanz and Sabrina Tavernise, The New York Times, 28. септембар 2007, „Blackwater Shooting Scene Was Chaotic“, <http://www.nytimes.com/2007/09/28/world/middleeast/28blackwater.html> (приступљено 30. децембра 2015.)

крећући се у супротном смеру – упутило путничко возило, „приватници“ су сумњајући на аутомобил-бомбу отворили ватру. Возачу аутомобила, који је, погођен, одмах издахнуо, нога је „остала“ на папучици гаса те је возило наставило да се креће.³⁹⁸ Настављајући са пуцњавом, погодили су и полицајца, за кога се данас претпоставља да је само покушавао да заустави аутомобил. Ирачке снаге безбедности су узвратиле ватру, након чега је једно од возила у конвоју онеспособљено. Тим Блеквотера је, опет следећи уобичајену процедуру, затражио подршку снага САД. Читава ситуација је била у тој мери хаотична, да је ватра обустављена тек када је један од чланова тима уперио сопствено оружје у колегу који је игнорисао усмено наређење да престане.³⁹⁹ На крају, убијено је 17 Ирачана, а 20 рањено.

Ирачани су дуго пре описаног инцидента на Блеквотер гледали као на гомилу плаћеника лаких на обарачу. Присуство ПВБК их је подсећало на то да је њихова земља окупирана (да се влада путем декрета, прим. аут.) а да су они сами – грађани другог реда.⁴⁰⁰ Ирачки политичари су захтевали да „Блеквотер“ ограничи све своје активности у Ираку на простор поменуте „зелене зоне“.⁴⁰¹ Компанија се с овом мером сагласила, али се већ 22. септембра вратила на уобичајен режим рада.⁴⁰²

„Код куће“ се, међутим, десило нешто друго. Инцидент на тргу Нисур први је случај где је ирачким цивилима било омогућено да туже ПВБК. У тексту приватне тужбе коју су породице три убијена цивила поднела пред судом у дистрикту Колумбија, наведено како се њом жели казнити Ерик Принс и

³⁹⁸ Democracy Now, 11. октобар 2007, „Exclusive: Family Members of Slain Iraqis Sue Blackwater USA for Deadly Shooting“, http://www.democracynow.org/2007/10/11/exclusive_family_members_of_slain_iraqis (приступљено 2. јануара 2016.)

³⁹⁹ Glanz and Tavernise, Ibid; видети и: Democracy Now, Ibid.

⁴⁰⁰ Robert Baer, 20. септембар 2007, Time, „Why Blackwater and More Should Leave Iraq“, <http://content.time.com/time/world/article/0,8599,1663937,00.html> (приступљено 2. јануара 2016.)

⁴⁰¹ Adam Zagorin and Brian Bennett, Time, 17. септембар 2007, „Iraq Limits Blackwater Operations“, <http://content.time.com/time/world/article/0,8599,1662586,00.html> (приступљено 30. децембра 2015.)

⁴⁰² CNN, 23. септембар 2007, „Iraq: Blackwater staff to face charges“, <http://edition.cnn.com/2007/WORLD/meast/09/23/blackwater.probe/index.html> (приступљено 30. децембра 2015.)

компанија Блеквотер за „узастопна, безосећајна убиства невиних“⁴⁰³. Већ 4. октобра Дом представника америчког Конгреса усвојио је амандман на раније поменути МЕЈА, којим је предвиђено да водећу улогу у случајевима попут трга Нисур преузме ФБИ.⁴⁰⁴ Истина, прву тужбу породице убијених пред америчким судом нису подигле ослонцем на овај пропис, већ управо раније поменути Закон о деликтима почињеним у иностранству⁴⁰⁵; али је зато са МЕЈА било одређено даље поступање америчких власти у овом случају.

Отпор администрације је учинио да процес траје седам година. Цереми Скејхил истиче како су МСП САД и Блеквотер од почетка деловали као један актер у целом случају и наводи да је први извештај овог Министарства о инциденту написао запослени Блеквотера на меморандуму компаније. Да парадокс буде већи, када је одлучено да ФБИ преузме истрагу, заштиту савезним агентима је на лицу места пружила иста компанија.⁴⁰⁶ И не само то: овом уговарачу – који је у међувремену, како би се отарасио негативне репутације, променио име у „Зи“ – уговор ће у два наврата (март 2008; фебруар 2009.) бити продужаван.⁴⁰⁷ Уједно, преко ћерке-фирме симптоматичног назива „Параван“ компанија је ангажована да обучава војску и полицију Авганистана.⁴⁰⁸

Пресудом у првом степену која је донета 2009. године, петорица оптужених су ослобођена, под изговором да су њихови искази били изнуђени. Тек након жалбе судски процес је враћен на почетак. Све ово време, једини актер на

⁴⁰³ Democracy Now, Ibid.

⁴⁰⁴ CNN, 3. октобар 2007, „Contractor bill would have intolerable effects“, <http://edition.cnn.com/2007/WORLD/meast/10/03/iraq.contractors/index.html> (приступљено 30. децембра) Цереми Скејхил је одмах изразио сумњу у исправност амандмана. Веровао је како предлог не само да није реалан, већ да је и опасан. Замисао да се у Багдад упуте тим ФБИ који ће надzirати уговараче у пракси је једнака признању да они чине део америчких снага.

⁴⁰⁵ Democracy Now, 11. октобар 2007, “Family Members of Slain Iraqis Sue Blackwater USA for Deadly Baghdad Shooting”, http://www.democracynow.org/2007/10/11/exclusive_family_members_of_slain_iraqis (приступљено 30. децембра 2015.)

⁴⁰⁶ Ibid.

⁴⁰⁷ Matthew Lee and Mike Baker, Huffington Post, 21. мај 2009, „Blackwater Continues Iraq Operations Without License“, http://www.huffingtonpost.com/2009/04/20/blackwater-continues-iraq_n_189116.html (приступљено 30. децембра 2015.) Заправо, Блеквотер је различите послове заштите конвоја и инсталација обављао до почетка августа; док је подружница ове компаније задужена да пружа подршку из ваздуха радила до почетка септембра.

⁴⁰⁸ Democracy Now, „Jeremy Scahill...“

чију су се подршку жртве могле ослонити биле су организације цивилног друштва специјализоване за пружање правне помоћи.

Напокон је априла 2015. године донета пресуда по којој је један запослени Блеквотера осуђен на доживотну казну затвора; а тројица на по 30 година.⁴⁰⁹ Ради се о важном преседану: уговарачи су, уз посредовање Министарства спољних, настојали да породицама оштећених исплате симболичне своте новца, чиме би индиректно (и никада јавно) признали „грешку“.⁴¹⁰ Сада је дакле постало могуће да за почињени злочин уговарачи буду осуђени.

До тренутка изрицања пресуде, Блеквотер, односно „Зи“, ће променити име још једном. У припремљеној изјави која је упућена медијима у САД, представници компаније „Академи“ рећи ће: „индустрија безбедности је *драматично еволуирала* након ових догађаја, док је, предвођена новим власницима, компанија Академи *пуно уложила* (курзив аут.) у програме који су усмерени на осигурање етичког поступања“.⁴¹¹

Велика Британија је регулисању рада ПВБК приступила нешто раније него што су то учиниле Сједињене Државе, услед скандала изазваног пословањем компаније Сендлајн (видети случај 1). Резултат тог рада био је тзв. „Зелена књига“ Владе из 2002. године. Према Катери Кармола, радило се о „изузетном документу“, у коме је испитивано да ли ПВБК „налазе корист у конфликту“. Нарочито је значајна следећа теза: „ако би приватне снаге (безбедности) постале присутније, јавио би се (у ОПМ, прим. аут.) ризик од појаве неразумевања, експлоатације и конфликта. Можда је сигурније понудити законски оквир за рад ПВБК док још увек представљају сразмерно мали феномен“⁴¹². Зато је у „Зеленој књизи“ понуђено више могућих путева регулације: од потпуне забране активности у иностранству, преко лиценцирања, до

⁴⁰⁹ Nicky Woolf, Guardian, 13. април 2015, „Former Blackwater guards sentenced for massacre of unarmed Iraqi civilians“, <http://www.theguardian.com/us-news/2015/apr/13/former-blackwater-guards-sentencing-baghdad-massacre> (приступљено 30. децембра 2015.)

⁴¹⁰ Democracy Now, Ibid.

⁴¹¹ Ibid.

⁴¹² Kateri Carmola, 2010, “Private Security Contractors and New Wars: Risk, Law and Ethics“, London: Routledge, стр. 112-113

саморегулације пристанком на одређена правила поступања.⁴¹³ Ову „агресивну саморегулацију“ у оквиру глобалне индустрије безбедности доста убедљиво су заговарали поменута британска асоцијација и њен председник Берпарк, убрајајући међу могуће мере и успостављање функције омбудсмана коме би се оштећени могли обратити, који би затим могао истражити цео случај и одредити санкцију (датој компанији).⁴¹⁴ Саморегулација је важна зато што ће постати један од два правца глобалног регулисања рада ПВБК.

У првом поглављу смо показали како је дошло до тога да највећи део људства прве савремене ПВБК – ЕА – буде Јужна Африка (ЈА). У међувремену, ова је земља наставила да “извози” плаћенике, међу којима су многи у шестој деценији живота; али су, будући високо обучени специјалисти са искуством учешћа у неконвенционалним сукобима, “тражена роба” на тржишту. Тако се – према процени изнетој у листу “Гардијан” – скоро три стотине њих 2015. године налазило у Нигерији, где су били ангажовани као инструктори тамошњих снага безбедности, у покушају да се стане на пут групи Боко Харам.⁴¹⁵

Суочене са искуством преосталим из времена апартхејда, где се током година ангажовања на тлу Анголе (1975-1989.) режим ослонио (и) на плаћенике из те земље и суседне Намибије, али и појавом компанија попут ЕО на ратиштима Африке, власти у Преторији усвајају 1998. Закон о регулисању међународне војне помоћи. Њихов приступ проблему био је поступан: најпре су покушале да уреде извоз производа (иначе развијене) јужноафричке индустрије наоружања и војне опреме, како би се спречила могућност да их користе ПВБК. Међутим, након међународног скандала какав је представљао покушај пуча у Екваторијалној Гвинеји, у који су директно били уплетени бивши запослени ове компаније; те значајног ангажовања пензионисаних припадника јединица

⁴¹³ Ibid, стр. 113

⁴¹⁴ Andrew Bearpark and Sabine Schulz, 2007, „Future of the Market“, у: Simon Chesterman and Chia Lenhardt, 2007, „From Mercenaries to Market: the Rise and Regulation of Private Security Industry“, стр. 239-250.

⁴¹⁵ David Smith, the Guardian, 14. април 2015, “South Africa's ageing white mercenaries who helped turn tide on Boko Haram”, <http://www.theguardian.com/world/2015/apr/14/south-africas-ageing-white-mercenaries-who-helped-turn-tide-on-boko-haram> (приступљено 17. маја 2016.)

озлоглашених у време апартхејда на простору Ирака⁴¹⁶ пажња доносилаца одлука усмерена је на сам феномен плаћеништва. Осам година касније (2006.) закон је био поштрен: заузет је став да су запослени у ПВБК “обични грађани” који у ратној зони раде за приватне компаније; као такви, налик су плаћеницима и самим тим је њихов рад нелегалан. Појединци који се оглуше о закон и ипак упуте у земље у којима бесни сукоб подлежу кривичној одговорности. Судаћи по следећој изјави министарке одбране Јужне Африке, посреди је став који се неће мењати: “они (поменути држављани ЈА ангажовани у Нигерији) су плаћеници, било да обучавају снаге одбране Нигерије, или извиђају за њих (...) немају шта да траже тамо”.⁴¹⁷

Реч је о приступу који се потпуно разликује од, рецимо, британског, где се на “приватнике” гледа као на “уступљене” официре, који користе вештине идентичне или приближне оним стеченим у оружаним снагама; или пак америчког, где је запослени у ПВБК попримио профил “међународно признатог стручњака”. Овако различите културе, закључује Катери Кармола, неминовно су водиле различитим и некомплетним регулаторним оквирима.⁴¹⁸ Како ћемо показати у четвртом поглављу, ситуација се почела мењати набоље тек крајем прошле деценије.

⁴¹⁶ Andy Clarno and Salim Vally, 6. март 2005, “Iraq: the South African Connection”, <http://www.corpwatch.org/article.php> (приступљено 17. маја 2016.)

⁴¹⁷ David Smith, “South Africa's ageing white mercenaries”, Ibid.

⁴¹⁸ Carmola 2010, стр. 115

3.5 Ефекти поступања приватних војних и безбедносних компанија по мандат и циљеве операција подршке миру – изгледи за будућност

Противпобуњеничке операције могу се посматрати као својеврсно “надметање за легитимност”. Ако једна влада дозволи наступ уговарачима у подручју операције, а претходно не утврди механизме одговорности, у свести локалног становништва сама неће бити сматрана легитимним актером.⁴¹⁹ Истакли смо како су власти Ирака и Авганистана покушале отказати гостопримство ПВБК, са чим су се начелно сложиле и америчке оружане снаге. Председник Авганистана Хамид Карзаи, у изјави датој непосредно након што је започео свој други мандат, позвао је ПВБК да обуставе све активности у Авганистану у року од две године.⁴²⁰ Карзаи је као главни разлог овоме навео „подривање ауторитета снага безбедности Владе (Авганистана)“, односно „стварање паралелне структуре безбедности“.⁴²¹ Није ауторитет једини био подриван, већ и састав, односно бројно стање: плата коју је компанија Армор груп нудила стражарима била је четири пута већа од оне коју је примао војник у авганистанској војсци.⁴²² У појединим ситуацијама, ПВБК су ангажовале локалне полицајце, делујући у потпуности изван правног поретка⁴²³; неретко тако што су плаћале (подмићивале) њихове шефове.

За дипломате је заштита коју су уговарачи пружали можда и представљала разлику између живота и смрти, али је за грађане била само понижавајући подсетник на режим окупације у коме су живели. Образац поступања који су компаније попут Блеквотера усвојиле – где је сваки Ирачанин потенцијална безбедносна претња („Ирак је такав рат где се прво пуца, па онда

⁴¹⁹ Moshe Schwartz, 2011, “The Department of Defense’s Use of Private Security Contractors in Afghanistan and Iraq: Background, Analysis, and Options for Congress”, Washington, D.C: Congressional Research Service, стр. 15

⁴²⁰ Joshua Partlow, Washington Post, 20. новембар 2009, „Afghan President Hamid Karzai sworn in for second term“, <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2009/11/19/AR2009111900455.html> (приступљено 30. децембра 2015.)

⁴²¹ Heidi Vogt and Rahim Faiez, CNS News, 16. август 2010, „Afghan Gov’t Giving Private Security Companies Four Months to Disband“, <http://cnsnews.com/news/article/afghan-govt-giving-private-security-companies-four-months-disband> (приступљено 30. децембра 2015.)

⁴²² Congressional Research Service, стр. viii

⁴²³ Ibid.

постављају питања⁴²⁴) – учинио је идеју придобијања локалног становништва немогућом; а управо је та подршка један од предуслова успеха операције. Поменута пракса којој су „приватници“ у Ираку прибегавали, испаливање пуцња или рафала упозорења како би се заштитили конвоји, често се претварала у „вожње задовољства“, које би потом, на опште згражавање, освануле на Интернету.⁴²⁵ Након година трпљења оваквог понашања, Ирачани више нису правили разлику између Блекводера и других ПВБК: “за њих су сви они Американци”.⁴²⁶ Затим, укључивањем ПВБК ризиковано је кварење односа са партнерима у подручју операције, било властима државе пријема, било другим актерима – државама, међународним организацијама, организацијама цивилног друштва.

Аљкавост и брзоплетост ПВБК се негативно одражавала на изгледе за успех ОПМ. Видели смо да је полазни проблем био у провери запослених који су регрутовани из локалног становништва. Она је напросто изостала. Тако један уговарач, ангажован за потребе обезбеђења базе, није знао ко све за њега ради. Командант друге базе је уговарачу наредио да отпусти све стражаре, схватајући да ови дотурају информације талибанима. Сам власник компаније је затим притворен због сумње да је, ни мање ни више, члан терористичке организације.⁴²⁷ Када се све ово узме у обзир, не чуде речи главнокомандујућег снага САД, те НАТО (операције ИСАФ) у Авганистану, генерала Стенлија Меккриснала, да уговарачи „нису добри за земљу која настоји успоставити ред и закон“.⁴²⁸

Егзекуцијом цивила, учешћем у мучењу, али и „пумпањем“ цена са циљем максимализације профита, ПВБК су тешко компромитовале ОПМ у контексту којих су ангажоване. На ове оптужбе уговарачи су одговарали како су њихове услуге, пре свега, регулисане логиком тржишта. Када би се понашали

⁴²⁴ Robert Baer, Ibid.

⁴²⁵ Разговор са бившим запосленим ПВБК 2, 5. фебруар 2016.

⁴²⁶ Steve Fainaru, “Where Military Rules Don’t Apply; Blackwater’s Security Force in Iraq Given Wide Latitude by State Department,” Washington Post, 20. септембар 2007, <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2007/09/19/AR2007091902503.html>

(приступљено 16. маја 2016.)

⁴²⁷ Congressional Research Service, стр. vi

⁴²⁸ Ibid, стр. i

разуздано, владе их једноставно не би ангажовале. Видели смо, међутим, да компаније могу да промене власничку структуру, седиште, име и на тај начин избегну (кривичну) одговорност, настављајући своје активности. На овај начин, истиче Арјун Сети, за страну која ангажује ПВБК рат постаје налик пословној трансакцији.⁴²⁹ Самим тим, највећа брана избијању сукоба – страх од високе политичке цене која ће морати да буде плаћена – нестаје.

Присетимо се студије берлинског ЦИФ-а чије смо закључке навели у првом случају. Истакли смо како у контексту једног од сценарија даљег развоја ОПМ, ПВБК постају војска коју државе по потреби могу унајмити. Незадовољне спремношћу сопствених оружаних снага, власти УАЕ позваће више пута поменутог Ерика Принса, односно његову нову компанију ”Рефлекс респонсес” (стилизовано Р2) да успостави, обучи и опреми цео један батаљон састављен искључиво од „приватника“. Од ове (пара)војне формације, очигледно замишљене да буде елитна, очекивано је да спроводи специјалне операције у земљи *и ван ње*, штити инфраструктуру попут нафтовода и облакодера од могућности терористичких напада и на крају, *сузбија протесте усмерене против власти* (курзив аут.) Тако су „уступили критичан део своје одбране плаћеницима“, чиме је, према оцени Марка Мазетија и Емили Хејгер, новинара „Њујорк тајмса“ који су открили причу, „почела нова ера у уговарању послова са приватним сектором безбедности“.⁴³⁰

⁴²⁹ Arjun Sethi, Ibid.

⁴³⁰ Mark Mazzetti and Emily B. Hager, The New York Times, 14. мај 2011, „Secret Desert Force Set Up By Blackwater’s Founder”, http://www.nytimes.com/2011/05/15/world/middleeast/15prince.html?pagewanted=all&_r=1 (приступљено 3. јануара 2016.)

Случај 6. Од једног принца за другог⁴³¹: батаљон „приватника“ за конфликте будућности⁴³²

У уговору постписаном између УАЕ и компаније Р2 очекивања послодавца су јасно исказана. Предуслов ангажовања сваког појединца биле су две године војног искуства (члан 2, тачка 1). Затим, вероватно свесни репутације свог пословног партнера, УАЕ траже ексклузивност, односно обећање да формација (названа Група за подршку безбедности, скр. ССГ) неће бити припремана за друге намене осим оних прецизираних уговором (члан 2, тачка 3-5).

Активности и дужности Р2 у сваком тренутку ће бити подложни супервизији и ревизији УАЕ (члан 2, тачка 3-6). Предвиђено је да формацијски, ССГ буде подређена војнообавештајној управи оружаних снага Емирата (анекс Г уговора). Као „кључни задаци“ ССГ наведени су: спровођење безбедносних операција; спровођење операција стабилизације и подршке; одбрана; потрага (за лицима); подршка интерагенцијским и здруженим снагама. Нарочито су занимљиве три тзв. опције уговора – према којима, уколико се уговорне стране сагласе, ССГ треба да укључи и елемент ваздушне подршке (А); снајперисте, стручњаке за деминирање и извиђаче (Б); подршку на мору – нарочито у погледу пресретања пловила и обезбеђења нафтних платформи (Ц).

Чини се невероватним – обзиром на астрономски износ уговора – да „опрема (...) логистика и свака подршка потребна да се програм спроведе“ пада на терет Емирата (чл. 4, тачка 1). Зато су детаљно разрађени тзв. пенали, односно казнене одредбе и поступање УАЕ у случају да Р2 не испоштује захтевану динамику (чл. 7). Уговор у чл. 10 садржи антикоруптивну одредбу (у суштини, да Р2 неће подмићивати званичнике и официре УАЕ); док чл. 15 садржи забрану даљег уступања послова без изричите дозволе власти Емирата.

Најзад, долазимо до одговорности према лицима у подручју операције, почевши од ангажованих „приватника“. Одредбом која се садржи у чл.

⁴³¹ Игра речи: шеик Мохамед бин-Зајед ал-Нахлан је принц престолонаследник емирата Абу Даби.

⁴³² Интегрални текст уговора доступан је на линку: <http://graphics8.nytimes.com/packages/pdf/CONTRACT.pdf> (приступљено 3. јануара 2016.)

14, P2 је себе ослободио одговорности за „повреду или смрт“ било ког запосленог, осим у случају њиховог „немара“, без даљег прецизирања. Када је реч о поштовању закона земље домаћина, посебан акценат је стављен на конзумирање супстанци (претпостављамо да се овде мисли на алкохол и друге опијате); док се од P2 очекује да развије „систем одговорности“ и прецизира које дисциплинске мере ће примењивати у случају прекршаја.

Проблем са овим аранжманом је на првом месту у пословању компанија које је Принс претходно водио. Мада САД својим држављанима бране да обучавају војске других земаља уколико претходно од Министарства спољних послова не прибаве потребну дозволу, оснивач „Блеквотера“ је био спреман да плати астрономске своте новца (42 милиона долара у казнама) како би са том праксом наставио.⁴³³ Друго, састав будућег батаљона је ангажован преко посредника, компаније „Тор“; при чему није била предвиђена (безбедносна) провера њиховог претходног ангажовања.⁴³⁴ Треће, да није било истраживачког напора новинара угледног листа, уговор никада не би био предочен јавности (члан 20. уговора садржао је одредбу о поверљивости). Четврто, сам Принс – иако особа од централног значаја за успех подухвата – нити је поменут у уговору, нити је један од потписника.⁴³⁵ Најзад, власничка структура компаније P2 крајње је нејасна, будући да: укључује барем још два ентитета као партнере; подаци о пословању компаније нису доступни у Абу Дабију; док је канцеларија коју је компанија користила убележена као седиште треће, невезане фирме.⁴³⁶

Мање са становишта разматрања појма одговорности, који је овде у потпуно другом плану, овај уговор је значајан и зато што показује у ком правцу

⁴³³ Mazzetti and Hager, Ibid.

⁴³⁴ Тор је махом ангажовао грађане Колумбије. Занимљиво је да је својевремено у Ираку Блеквотер такође запослио велики број Колумбијаца, који су били међу најслабије плаћеним припадницима ПВБК. Када су се побунили, наводи Скејхил, надређени су им запретили одузимањем пасоша. Наведено према: Democracy Now, 18. мај 2011, „Jeremy Scahill on Blackwater Founder Erik Prince’s Private Army of Christian Crusaders in the UAE“, http://www.democracynow.org/2011/5/18/jeremy_scahill_on_blackwater_founder_erik (приступљено 3. јануара 2016.)

⁴³⁵ Ibid.

⁴³⁶ Mark Mazzetti and Emily B. Hager, 6. јун 2011, The New York Times, „Head of Private Military Firm Denies Affiliation with Ex-Blackwater Chief“, <http://www.nytimes.com/2011/06/07/world/middleeast/07prince.html> (приступљено 3. јануара 2016.)

ће се даље кретати пословање ПВБК. За очекивати је, дакле, да се ресурсима богате државе у нестабилним регионима (попут Заливског), окрену „приватницима“ у жељи да војно ојачају; или отклоне какву непосредну претњу. Томе у времену пред нама погодује више фактора: урушавање Сирије и успон Исламске државе, који је више држава увео, поред грађанског, и у етнички и верски сукоб где су сунити на једној а шиити (и бројне исламске секте) на другој страни; те оклевање САД да улазе у нове војне аранжмане са заливским земљама, делом због страха од пренапрезања, а делом због критике ових, махом аутократских режима у самом Вашингтону. Тако идеја која дуго опседа Ерика Принса, да створи „приватну војску“ која ће се борити на удаљеним ратиштима ефикасније и јефтиније од конвенционалних оружаних снага, није далеко од реализације.⁴³⁷

Неодговорно поступање може бити предупређено једино постојањем таквог оквира који је истински глобалан, легитиман, односно прихватљив за све кључне актере и подржан одговарајућом правном снагом. Два слична подухвата, која ћемо до детаља описати у наредном поглављу, покренута су са тим циљем.

⁴³⁷ Цереми Скејхил је притом истакао како је Принс хришћански фундаменталиста, који сматра да је Ирак „прилика за освету за 11. септембар“ и не дозвољава да лица муслиманске вероисповести раде за његове компаније: Democracy Now, „Jeremy Scahill...“

4. Глобално регулисање рада приватних војних и безбедносних компанија

„Приватизација конфликта више није тренд; већ норма.“

Arjun Sethi, „Military contracting: our new era of corporate mercenaries“⁴³⁸

У претходном поглављу смо најпре приказали како глобалну експанзију ПВБК није пратило одговарајуће уређење њиховог рада, што је за последицу имало бројне случајеве кршења међународног хуманитарног права (МХП), људских права лица у подручју ОПМ, радног права и стандарда корпоративне одговорности. Затим смо утврдили како су прве кораке у правцу уређења рада ПВБК предузеле управо оне државе које су прве и развиле праксу уступања послова безбедности. Уређењу рада ПВБК државе су приступиле на различите начине: од озбиљних рестрикција у Јужној Африци, преко компликованог система лиценцирања у САД, до поменуте саморегулације у Великој Британији.⁴³⁹ У другој половини прошле деценије, саморегулацији ће се окренути и професионална удружења која окупљају „приватнике“.

Било би погрешно претпоставити да је проблем уређења рада могуће решити искључиво ослонцем на једног чиниоца, било да је реч о „невидљивој руци“⁴⁴⁰ тржишта или одређеној држави и њеном законодавству. Пре свега, захват законодавства једне државе није довољан, како суштински, тако и

⁴³⁸ Arjun Sethi, „Military contracting: our new era of corporate mercenaries“, <http://www.theguardian.com/commentisfree/2013/jan/23/military-contracting-corporate-mercenaries> (приступљено 3. јануара 2016.)

⁴³⁹ Nigel D. White, 2011, „The Privatisation of Military and Security Functions and Human Rights: Comments on the UN Working Group’s Draft Convention“, *Human Rights Law Review* 11:1 (2011), стр. 133-134

⁴⁴⁰ James Cockayne and Emily Spears Mears, 2009, „Private Military and Security Companies: A Framework for Regulation“, Washington, DC: United States Institute for Peace (USIP). http://www.ipinst.org/wp-content/uploads/2009/07/pdfs_pmssc_epub.pdf (приступљено 12. децембра 2015.), стр. 8

географски. Недостају одговарајући инструменти, поступак и санкције. Најзад, ако изостане и подршка цивилног друштва, поступак губи на легитимности.⁴⁴¹

У протеклих десет година, ове чињенице су уважене у оквиру више иницијатива, што је за резултат имало напредак у смислу међународног регулисања рада ПВБК. Конкретни резултати постигнути су у оквиру два подухвата, који су, заправо део једне те исте „швајцарске иницијативе“: Документ из Монреа (2008.), који потписују владе заинтересованих држава и Међународни кодекс поступања (Кодекс), коме приступају саме ПВБК (али то могу учинити и владе, односно организације цивилног друштва). Њима су, истиче Дебра Авант, „створене такве везе између кључних актера широм света (...) које су, будући релативно отворене, водиле креативним решењима која су привлачила нове потписнице и чланице”.⁴⁴²

Постоје и два процеса која нису настала као део ”швајцарске иницијативе”, али јесу релевантна за предмет нашег рада. Први, започет у оквиру УН, резултирао је „Нацртом конвенције о приватним војним и безбедносним компанијама“ (Нацрт конвенције); док је други резултат заједничког рада ПВБК и организација цивилног друштва окупљених у Међународну асоцијацију за мировне операције. Статус у коме се ова два процеса налазе приказаћемо у случајевима 7. и 8; док ћемо у случају 9. представити швајцарски закон о ПВБК (које се ангажују у иностранству), као најнапреднији од свих прописа које смо разматрали. Задатак који предстоји у четвртом делу нашег рада јесте да утврдимо у којој мери се овим иницијативама и процесима успело у намери да се одговори на проблем недостатка одговорности у раду „приватника“.

⁴⁴¹ Ibid, стр. 9

⁴⁴² Deborah D. Avant, 2016, “Pragmatic Networks and Transnational Governance of Private Military and Security Services”, *International Studies Quarterly*, 60 (2) (издање у припреми, доступни само сажетци прихваћених радова)

4.1 Документ из Монреа

Документ из Монреа је ступио на снагу у септембру 2008. године⁴⁴³ и дефинише надлежност међународног права над ПВБК када су оне ангажоване у зони оружаног сукоба. Документ из Монреа није међународни споразум⁴⁴⁴; међутим, њиме се гарантује кривична одговорност појединца, тако што се позитивно утврђује његова националност, а његово поступање везује за јурисдикцију суда земље чији је држављанин. Први део Документа посвећен је попису одговорности ПВБК и њиховог особља, односно претпостављених лица на вишим позицијама у хијерархији. У другом делу, наведене су тачно 73 „добре праксе“ у погледу уређења рада ПВБК, а које се тичу, нпр. лицензирања компанија; издавања различитих дозвола и унапређења надзора. Циљ Документа је да само оним ПВБК које раде у складу са МХП буде дозвољен приступ у подручје операције. Закључно са децембром 2015, Документу су приступиле 53 државе (укључујући и 3 међународне организације – ЕУ, ОЕБС и НАТО).⁴⁴⁵ Међу првим потписницама нашле су се и две државе са најразвијенијом праксом ангажовања ПВБК, САД и Велика Британија.

4.1.1 Настанак и садржај Документа из Монреа

Тачно годину дана након инцидента на тргу Нисур, 17 држава⁴⁴⁶ је стало иза текста који временом може водити већој одговорности ПВБК у ОПМ. Описиван као „зборник“, „алат“, „први корак“ па чак и „библија“⁴⁴⁷, Документ из Монреа је у тренутку потписивања чинио најјаснији израз правних норми те пословних, регулаторних и административних пракси које су значајне са

⁴⁴³ Swiss Confederation Federal Department of Foreign Affairs, 2008, „The Montreaux Document: On pertinent international legal obligations and good practices for States related to operations of private military and security companies during armed conflict“, https://www.icrc.org/eng/assets/files/other/icrc_002_0996.pdf (приступљено 5. јануара 2016.)

⁴⁴⁴ Lindsey Cameron and Vincent Chetail, 2013, *Privatizing War: Private Military and Security Companies under Public International Law*, Cambridge: Cambridge University Press, стр. 574

⁴⁴⁵ За ажуриран списак потписница видети: <https://www.eda.admin.ch/eda/en/fdfa/foreign-policy/international-law/international-humanitarian-law/private-military-security-companies/participating-states.html> (приступљено 5. јануара 2016.)

⁴⁴⁶ Видети претходни цитат – 17 оригиналних потписница су прве наведене.

⁴⁴⁷ Искази саопштени Џејмсу Кокејну, James Cockayne, 2008, „Regulating Private Military and Security Companies: the Content, Negotiation, Weaknesses and Promise of the Montreaux Document“, *Journal of Conflict and Security Law* Issue 13 (3), стр. 401

становишта уређења односа државе и приватног сектора безбедности у контексту оружаног конфликта.

Начин на који се до Документа дошло веома је занимљив. Сам процес иницирало је швајцарско Министарство спољних послова крајем 2005. године у сарадњи са Међународним комитетом Црвеног крста (МКЦК). Ова два утицајна актера су делила опредељење да се у „швајцарској иницијативи“ мора кренути од држава, а затим прећи на приватни сектор. Преговоре који су претходили усвајању Документа су водили, односно у њима учествовали, сви кључни актери, укључујући представнике ПВБК, цивилног друштва и академске заједнице.⁴⁴⁸ Одржано је пет састанака на нивоу представника/ца влада и четири „експертска састанка“.⁴⁴⁹ Водило се рачуна о томе да представници држава буду из различитих управа и одељења, односно министарстава, како би примери (добре праксе) били заиста репрезентативни, односно утемељени у стварности.⁴⁵⁰ Документ је тим значајнији што су рад на њему иницирале државе које су међу највећим корисницима услуга ПВБК. Такође, у консултацијама које су претходиле његовом усвајању учествовале су и саме компаније. У његовој припреми размотрен је низ важећих међународних докумената⁴⁵¹ односно постојећих прописа у законодавствима поменутих 17 држава, нарочито САД. Уједно, узета су у разматрање и три документа потекла из саме „индустрије“ – тзв. КоЕСС/УниЕуропа правила поступања и етике за приватни сектор безбедности⁴⁵², „сарајевска“ правила поступања и смернице у планирању и реализацији набавки, као и правила поступања Међународне асоцијације за

⁴⁴⁸ Cameron and Chetail, Ibid.

⁴⁴⁹ Coscaune, стр. 402

⁴⁵⁰ Ibid, стр. 419-420

⁴⁵¹ Редом: студија МКЦК о међународном обичајном праву; Основни принципи УН о употреби силе и оружја за припаднике служби које спроводе закон; УН Правила поступања за припаднике служби које спроводе закон; Правилник ЕУ о извозу оружја; Модел закона Заједнице независних држава о „супротстављању плаћеништву“. Наведено према Coscaune, стр. 402

⁴⁵² КоЕСС – Конфедерација европских пружалаца услуга безбедности – окупља 24 националне асоцијације, пре свега, приватних безбедносних, не и војних компанија. Ово струковно удружење је развило респектабилну истраживачку делатност, пре свега у погледу избора најбољег понуђача (енг. *велју фор мани*), анализе ризика, заштите права запослених и истраживања трендова у самој индустрији. За преглед видети: <http://www.coess.org/?CategoryID=204> (приступљено 5. јануара 2016.)

мировне операције, која ћемо – будући нарочито значајна за предмет нашег рада – ближе описати у случају бр. 8.

Мада представља „комбинацију тврдог и меког права“⁴⁵³, Документ из Монреа, пре свега, није правно обавезујући инструмент. Као такав, он не производи последице по постојеће обавезе држава потписница, било у смислу међународног обичајног права, међудржавних споразума или Повеље УН.⁴⁵⁴ Документ дакле није „ново“ међународно право, нити његове одредбе поништавају оне које су садржане у другим релевантним инструментима. Сврха Документа није у промоцији ПВБК, већ уређењу њиховог рада тамо где је донета одлука да се са њима уђе у уговорни однос. Најзад, мада намењен државама, Документ може бити од значаја и за друге актере и то компаније и невладине организације пре свих.⁴⁵⁵ Коначно, предговор садржи и неколико важних дефиниција („шта су ПВБК“, „ко су запослени у ПВБК“, итд).

Са становишта одговорности, препознате у нашем раду као горућег проблема учешћа ПВБК у ОПМ, више је одредби које су значајне. У првом делу Документа каже се како, према међународном праву, постоје обавезе које има свака држава потписница, а које се не могу „пренети“, односно остају чак и када се одређени послови уступе ПВБК. Ако је, на пример, држава потписница окупациона сила, она остаје одговорна за осигурање јавног реда и мира и спречавање кршења МХП и права људских права. Та основна обавеза државе-учеснице у ОПМ, садржана још у Женевским конвенцијама из 1949. поновљена је у тачкама 3, 9, 14 и 18. На државама потписницама је да ово јасно ставе до знања ПВБК које су ангажовале. Даље, у тачкама 5, 11, 16 и 20 потписнице се охрабрују да осигурају кривичну одговорност прекршилаца МХП и права људских права. Када појединац почини „тежак прекршај“, потписнице имају три могућности на располагању: да му суде „код куће“, да омогуће његово/њено изручење у другу (заинтересовану) земљу или његов случај уступе међународном трибуналу. Најзад, тачком 27 потписнице се позивају на увођење института „одговорности надређених“ (енг. *супериор респонсibilitи*), где се виши званичници влада те

⁴⁵³ White, стр. 134

⁴⁵⁴ Предговор, трећа смерница-принцип. „The Montreux Document“, стр. 9

⁴⁵⁵ Ibid, принципи 4, 7 и 8.

директори, односно менаџери ПВБК опомињу како они могу бити сматрани одговорним за кршења МХП и права људских права до којих је дошло – налик институту командне одговорности, дакле.⁴⁵⁶

Посебна пажња посвећена је дефинисању статуса запослених у ПВБК у контексту одредби МХП. Документ из Монреа охрабрује потписнице да запослене у ПВБК – уколико нису постали, то јест, уколико не делују као део оружаних снага једне земље – третирају као цивиле и самим тим спрече напад на њих, осим у ситуацијама где су они узели директно учешће у непријатељствима. Ако је до тога већ дошло, потписнице се позивају да све запослене које заробе третирају као ратне заробљенике – у складу са Трећом женевском конвенцијом.

У другом делу Документа, праксом бр. 19 потписнице се позивају на увођење института тзв. „корпоративне кривичне одговорности“; што је корак напред у односу на кривичну одговорност појединца-запосленог у ПВБК.⁴⁵⁷ Затим се под праксом бр. 71 потписнице охрабрују да се прогласе надлежним у утврђивању одговорности за кривична дела која су у операцијама у иностранству починиле ПВБК и њихово особље.⁴⁵⁸

Према Џејмсу Кокејну, који је – будући један од саветника у читавом процесу – још крајем 2008. написао темељну анализу његових добрих и лоших страна, Документ је значајан на најмање пет „нивоа“. На првом месту, представља признање да је МХП примењиво на савремене оружане конфликте. Затим, њиме се обара теза по којој ПВБК раде у правном вакууму. Државе више не могу избегавати своје обавезе тако што ће уступати послове „приватницима“. Потом, Документ има шире импликације за понашање компанија које послују у иностранству.⁴⁵⁹ У четвртном делу наводе се поменуте 73 „добре праксе“, које се тичу питања тако разноврсних као што су – употреба силе, директно учешће у

⁴⁵⁶ Ibid, стр. 11-16

⁴⁵⁷ Ibid, стр. 19

⁴⁵⁸ Ibid, стр. 27

⁴⁵⁹ Како Кокејн истиче, у Документу се понавља обавеза држава да ставе до знања ПВБК да и оне имају одговорност према МХП, односно људским правима. То је иначе став који заступа и Џон Руги, специјални представник генсек-а УН за људска права, транснационалне корпорације и остале компаније. Кокејн упућује читаоце на извор, UN, 2008, „Protect, Respect and Remedy: A Framework for Business and Human Rights“.

непријатељствима, (безбедносна) провера и обука запослених, обавезе у погледу одговорности и у којим случајевима ће се изузеће од стране јурисдикције сматрати оправданим. Најзад, са усвајањем Документа јача тензија између два приступа регулисању поступања ПВБК у подручју ОПМ: првог, подржаног од држава и другог, који подржава сама „индустрија“.

4.1.2 Критика, примена и ефекти Документа из Монтреа

Прву критику Документу упутила је организација Амнести. Према оцени њених истраживача, у тексту није посвећено довољно пажње спрези која постоји између државе и великог бизниса – какав приватна безбедност несумњиво јесте. Затим, истраживачи су замерили што није у довољној мери приказано референтно међународно право. Тако недостаје Резолуција Савета за људска права УН, којом су успостављена три принципа – „дужност државе да заштити“ (људска права); „одговорност корпорације да их поштује“ и потреба да се жртвама „обезбеди приступ правном леку“.⁴⁶⁰ У другом делу који је посвећен добрим праксама, Документ критикују као нереалан, зато што се претпоставља могућност договора држава око питања надлежности, што је у случају конфликта мало вероватно. Због тога, сматрали су експерти Амнестија, Документ се може узети у разматрање само као скуп смерница, или оквир унутар кога треба даље трагати за потребним степеном обавезности.⁴⁶¹ Гомез Дел Прадо се такође сврстао међу критичаре Документа, истичући како је њиме „призната нова индустрија (...) и легитимисане услуге које она пружа“, али је она сама остављена без надзора и регулативе.⁴⁶² Вајт као први проблем (у раду писаном 2011, прим. аут.) види недовољну репрезентативност групе од 17 земаља које су га подржале.⁴⁶³ Он уједно сматра како намера писаца и није била да се уреди „индустрија“ приватне

⁴⁶⁰ Geneva Academy, стр. 6

⁴⁶¹ Amnesty International, 14. oktobar 2008, „Public Statement on the Montreux Document“, <https://www.amnesty.org/en/documents/IOR30/010/2008/en/> (приступљено 5. јануара 2016.), стр. 2

⁴⁶² Juan Gomez del Prado, 2008, „Private Military and Security Companies and the UN Working Group on Mercenaries“, Issue 13 (2008), стр. 444; наведено према White, стр. 135

⁴⁶³ Ibid, стр. 134. Државе које су од почетка учествовале у изради Документа и биле међу првих 17 потписница су: Авганистан, Ангола, Аустралија, Аустрија, Канада, Кина, Француска, Немачка, Ирак, Пољска, Јужноафричка Република, Шведска, Швајцарска, Велика Британија, Украјина и САД. Пуна листа свих потписница доступна на: <https://www.eda.admin.ch/eda/en/fdfa/foreign-policy/international-law/international-humanitarian-law/private-military-security-companies/participating-states.html> (приступљено 13. маја 2016.)

безбедности, већ да се „државе подсети“ на обавезе које имају према међународном праву.⁴⁶⁴ За њега је највећи проблем суштинско ограничење, које се садржи у самом наслову Документа – он се, наиме, односи само на ситуације оружаног конфликта. Проблем је што се на тај начин испушта све оно што долази после, тј. стабилизација и пост-конфликтна реконструкција; а то је фаза изградње мира која може трајати кудикамо дуже него сам сукоб.

Случај 7. Радна група УН, критика Документа из Монреа и Нацрт конвенције

Став Радне групе (РГ) УН према феномену какав представља приватизација безбедности је у значајној мери одређен њеном предисторијом; како пише Вајт, он је проистекао из „историјске забринутости проблемом плаћеништва“.⁴⁶⁵ Тако је пун назив под којим је РГ јула 2005. успостављена гласио „(радна група) о употреби плаћеника као начину кршења људских права и спречавања права народа на самоопредељење“.⁴⁶⁶ Један од првих предлога који је разматран на састанцима РГ био је да се важење Конвенције УН о регрутовању, коришћењу, финансирању и обуци плаћеника прошири на ПВБК.⁴⁶⁷

Отуда и не изненађује изразито критичан наступ према Документу. У извештају упућеном Савету за људска права УН марта 2009. године, каже се како аутори Документа „нису успели да реше проблем јаза у погледу одговорности ПВБК“⁴⁶⁸. РГ се залагала за потписивање правно обавезујућег међународног споразума, за којим би следио модел закона, чије би одредбе за то спремне државе превеле у своја законодавства.⁴⁶⁹

Између Документа и Нацрта конвенције постоји више темељних разлика:

⁴⁶⁴ Amnesty International, стр. 3

⁴⁶⁵ White, стр. 136

⁴⁶⁶

Видети

<http://www.ohchr.org/EN/Issues/Mercenaries/WGMercenaries/Pages/WGMercenariesIndex.aspx>

(приступљено 9. јануара 2016.)

⁴⁶⁷ Gomez del Prado, стр. 440, наведено према White, стр. 137

⁴⁶⁸ 21 January 2009, A/HRC/10/14, at para 44, наведено према White, стр. 136

⁴⁶⁹ Gomez del Prado, стр. 440, наведено према White, стр. 137

Пре свега, у преамбули се каже како је „сврха конвенције да потврди (...) одговорност држава за употребу силе“, односно, „идентификује оне функције које су изворно државне и не могу се уступати“ (чл. 1). Документ из Монреа је у већој мери усредсређен на поштовање МХП у подручју операције.

Нацртом конвенције поједини послови су, самим тим што су проглашени „изворно државним“, практично забрањени ПВБК: директно учешће у непријатељствима; узимање заробљеника; доношење закона; шпијунажа; обавештајни рад; пренос знања која имају војно-полицијску примену; коришћење и друге активности у вези са оружјем за масовно уништење; учешће у (пружање услуге) притвора затвореника (чл. 2). Ово значи да би дословна примена конвенције већи део приватног сектора безбедности у ОПМ оставила без посла.

Основна критика Нацрта конвенције налик је оној коју „трпи“ Документ из Монреа – да полази са јасне и искључиве идеолошке позиције, овога пута оне на којој се ПВБК доживљавају као модерни израз плаћеништва. Отуда у њој нема превише разумевања за ситуације до којих може доћи развојем догађаја на терену. Тек се у чл. 18 наводи које су то ситуације у којима запосленима у ПВБК може бити дозвољено да употребе силу: ако им прети „смрт или озбиљна повреда“, односно, отмица. Нацртом конвенције, додуше, дато им је за право да примене силу и не би ли заштитили цивиле у подручју операције, што подсећа на мандат поверен „плавим шлемовима“.

Када је реч о међународном надзору, Нацртом конвенције се жели увести посебан комитет, чији би чланови били међународно признати експерти. Државе потписнице би овом комитету достављале извештаје о примени конвенције. Сам комитет би располагао могућношћу покретања „поверљиве истраге“, на основу дојаве (чл. 33), која би могла да укључи и посету терену. У случају да препоруке надзорног комитета не буду усвојене, као друга могућност предложена је „комисија помирења“, у којој би се нашли представници РГ и држава у спору (чл. 34).

У извештају са последње сесије РГ, одржане крајем априла 2015. каже се како су учесници „констатовали разлике које постоје између активности

приватних војних и приватних безбедносних компанија“; „разматрали регистрацију, лицензирање и склапање уговора са ПВБК“, „проблеме одговорности и пружања помоћи и правног лека жртвама“, али и да су разговарали о „могућности изградње међународног оквира“ и промишљали ситуације у којима саме УН могу прибећи услугама ПВБК. Предочена им је и анализа стручне службе УН, у којој је утврђено да Конвенцији, осим држава, могу приступити и међународне организације.⁴⁷⁰ Међутим, практични кораци који би водили усвајању Нацрта нису предузети. Чак се и усвајање закључака са састанака РГ показује као проблематично. Тако је у финалном извештају Комитету за људска права УН, председавајући РГ је, између осталог, констатовао како прва верзија овог документа није могла да буде усвојена услед „неслагања у погледу језика извештаја“ и “разлика у мишљењу које опстају“.⁴⁷¹

У обимној студији „Пет година касније“⁴⁷² објављеној 2013. године, тим истраживача из целог света је испитао у којој мери су поједине државе примениле регулативу и добре праксе које се садрже у Документу. Као посебни случајеви обрађене су САД и Велика Британија, будући државе које су се у највећој мери ослониле на ПВБК; затим Ирак и Авганистан као државе њиховог пријема. Једну од пет димензија примене Документа које су разматране⁴⁷³ чинило

⁴⁷⁰ United Nations Office of the High Commissioner for Human Rights, 14. септембар 2015, “Concept Note on a possible legally binding instrument for the regulation of private military security companies”, http://www.ohchr.org/Documents/HRBodies/HRCouncil/WGMilitary/Session4/WG_MercenariesCN_14_April2015.pdf (приступљено 13. маја 2016.), стр. 2-3

⁴⁷¹ United Nations Office of the High Commissioner for Human Rights, 17. септембар 2015, “Statement by H.E. Abdul S. Minty, Chairperson-Rapporteur of the open-ended intergovernmental working group to consider the possibility of elaborating an international regulatory framework on the regulation, monitoring and oversight of the activities of private military and security companies”, http://www.ohchr.org/Documents/HRBodies/HRCouncil/WGMilitary/Session4/Statement_HE_Abdul_S_Minty_GD3.pdf (приступљено 13. маја 2016.), стр. 2

⁴⁷² Rebecca DeWinter-Schmitt (Ed.), 2013, *Montreux Five Years On: An Analysis of State Efforts to Implement Montreux Document Legal Obligations and Good Practices*, Washington, DC: American University,

доступно на <https://www.wcl.american.edu/humright/center/resources/publications/documents/YESMontreuxFv31.pdf> (приступљено 5. јануара 2016.)

⁴⁷³ Осталих четири су: „одређење услуга“; „процена наручиоца услуге (енг. *дју дилицене*) у одабиру, уговарању (посла) и ауторизацији (ПВБК)“; „процена наручиоца услуге спрема надзора активности ПВБК“; „доступност правног лека“. Оне у великој мери, али не и у потпуности прате пет димензија самог Документа.

је „осигурање одговорности“. Тако су САД критиковане због тога што су, услед неуједначеног правног система, односно постојања чак пет референтних прописа, пропустиле да поред одговорности појединаца утврде и кривичну одговорност компанија. Овим нису достигнуте добре праксе препоручене у тачкама 21 и 22 Документа.⁴⁷⁴ Затим се додаје како је број пресуда, односно поступака који су приведени крају мали. У трећем поглављу смо описали проблеме који су се јавили у примени МЕЈА, закона по коме је највише судских процеса и покренуто. Важна препорука аутора извештаја је усвајање закона који би се тицао кривичне одговорности цивила, ван јурисдикције САД а у контексту операције у иностранству.

Налази истраживача су слични и када је реч о Великој Британији. Мада појединци – држављани Велике Британије који су запослени у ПВБК – могу одговорати за одређене тешке повреде МХП почињене у иностранству (дело геноцида, ратни злочини, злочини против човечности, мучење), чини се да доносиоци одлука немају намеру проширити јурисдикцију и на саме компаније. Кривична одговорност компанија односи се само на њихово поступање у самој Великој Британији и то опет у одређеним случајевима.⁴⁷⁵ Сви су изгледи да ова земља, иако потписница, ни не намерава достићи добре праксе 19 и 71 које смо раније описали.

Са овом оценом, када је реч о пракси у ове две земље слажу се и истраживачи женевског Центра за демократску контролу оружаних снага, који су истакли како оштећени и даље зависе од спремности тужилаца да отворе поступак пред националним судом; након чега пролазе кроз „скупе и дуготрајне правне процедуре“.⁴⁷⁶ Проблем се усложњава тиме што још увек није јасно да ли се запослени у ПВБК могу сматрати делом оружаних снага – у ком случају су заштићени имунитетом. Судови се тешко проглашавају надлежним за прекршаје

⁴⁷⁴ DeWinter-Schmitt (Ed.), стр. 90-91

⁴⁷⁵ Ibid, стр. 111

⁴⁷⁶ Buckland and Burzy, стр. 8

(злочине) почињене на туђој територији. Најзад, државе у којима се ОПМ одвија ретко располажу капацитетима потребним да се истрага спроведе.⁴⁷⁷

На крају, остаје чињеница да се Велика Британија, након што је спровела процес консултација на националном нивоу, ипак определила за „саморегулацију“. То показује да ће државе наставити да чине онако како оне сматрају за сходно⁴⁷⁸ и представља можда и највећу критику Документа из Монреа.⁴⁷⁹

Случај 8. Правила поступања Међународне асоцијације за мировне операције

Усвојена након Документа из Монреа, а пре Кодекса, правила поступања су важна зато што директно реферишу на предмет нашег рада. Основана 2001, Асоцијација која стоји иза њих је јединствена по томе што окупља приватни сектор и цивилно друштво (под збирним називом „сектор стабилизације“⁴⁸⁰), али не и владе држава.

У преамбули се таксативно, почевши од Универзалне декларације о људским правима, наводе сви међународни документи релевантни за рад ПВБК, закључно са Документом из Монреа (2008.) и Међународним правилима поступања за пружаоце приватне безбедности (2010.) Затим се у првој тачци каже: „(компаније и организације) потписнице ће поштовати достојанство свих људских бића и придржавати се свих принципа МХП и људских права“⁴⁸¹. Потом се, у ставци 2.2 наводи како ће потписнице, у мери у којој уговорна ограничења то дозвољавају, бити отворене и предусретљиве (курзив аут.) у

⁴⁷⁷ Ibid, стр. 9

⁴⁷⁸ Cameron and Chetail, стр. 575.

⁴⁷⁹ На конференцији којом је обележена петогодишњица његовог усвајања, успостављен је тзв. „Форум Документа из Монреа“, са циљем да се унапреди дијалог између потписница и међународних организација заинтересованих за његово спровођење. Наведено према <http://www.dcaf.ch/Project/The-Montreux-Documents> (приступљено 6. јануара 2016.)

⁴⁸⁰ Како се на веб сајту ове асоцијације каже, ради се о „рефлексији сталне еволуције једне динамичне и иновативне групе приватног сектора и недржавних актера“, International Stability Operations Association, „History of ISOA“, <http://www.stability-operations.org/?page=History> (приступљено 5. јануара 2016.)

⁴⁸¹ ISOA Code of Conduct, верзија 13.1, <http://www.stability-operations.org/?page=Code> (приступљено 5. јануара 2016.)

погледу природе њихових операција као и конфликта интереса до којих може доћи.

Следе одредбе искључиво посвећене одговорности. Под тачком 3, ст. 1 наглашава се „значај јасних и оперативних линија одговорности како би се обезбедила ефективност ОПМ“; затим се у ст. 2 каже како ће потписнице „проактивно приступати прекршајима“ и сарађивати са званичним истрагама (опет уз ограду у вези уговорних ограничења). Од потписница ће се најзад очекивати да запослене за које утврде – или претпоставе – одговорност за почињене прекршаје пријаве релевантним властима (ст. 3).

У жељи да се раскрсти са имицом плаћеника, тачка 4. садржи упутство потписницама да се ангажују само у служби „леgitимних, признатих влада, међународних организација, невладиних организација и приватних компанија које послују по закону“.

Тачка 6. је посвећена третману запослених. Забрањена је дискриминација према етничком пореклу (односно, ситуација где, рецимо, неко има мању плату или лошију позицију само зато што долази из мање развијене земље⁴⁸²); нема више одузимања пасоша како би се неко спречио да да отказ; прописана је доња старосна граница (15 година за послове који не захтевају ношење оружја, 18 за оне где је оружје обавезно) и најзад, безбедносна провера.

У тачци 8. се најзад наводи како се „критеријуми одговорности“ морају наћи у уговорима које потписнице буду потписивале, али се ова обавеза не елаборира даље.

⁴⁸² Треба рећи да је овде пракса већ унеколико промењена. У случају 5, где смо описали како за рачун УАЕ једна ПВБК успоставља читав батаљон, плата запослених из Колумбије је 150 долара по дану – 5 пута већа од оне коју су 2004. примали њихови сународници у Ираку.

4.2 Међународни кодекс поступања (Кодекс)

Видели смо како се влада Велике Британије још средином прошле деценије определила да индустрији омогући да се саморегулише. Управо такав подухват, где водећу улогу имају саме компаније представља иницијатива названа „Међународни кодекс поступања”.⁴⁸³ Подухват какав Кодекс представља инициран је у новембру 2010. и заснован на Документу из Монреа, чинећи другу фазу поменуте „швајцарске иницијативе“. Циљ Кодекса је да постави такве принципе и стандарде поступања ПВБК који ће бити засновани на поштовању људских права и МХП, као и да надомести раније уочени недостатак одговорности, тако што ће дефинисати независан механизам спољног надзора. Сам механизам је замишљен да укључи сертификацију ПВБК; ревизију, те надзор њиховог рада и извештавање о њиховом раду.

4.2.1 Настанак и садржај Кодекса

По увиду у прве резултате процеса који је пратио Документ из Монреа, водеће ПВБК су позвале све кључне актере на развој прецизнијих смерница за поступање и то у различитим контекстима, не само оружаног сукоба. Као и Документ, и Међународни кодекс поступања настао је у швајцарској „кухињи”⁴⁸⁴, под покровитељством швајцарског Министарства спољних послова и уз посредовање женевског Центра (за демократску контролу оружаних снага) и Женевске академије (иницијативе женевског Института за међународне и развојне студије и универзитета у Женеви). Након низа стручних састанака, рад на тексту Кодекса приведен је крају у септембру 2010. године.⁴⁸⁵

Међународни кодекс поступања је од самог почетка сматран „оснивачким“ документом, кључним елементом шире иницијативе којом се желело успоставити боље управљање у сектору, постићи већа сагласност са

⁴⁸³ Текст документа, подељен у поглавља, могуће је прочитати на линку: http://icoca.ch/en/the_icoc (приступљено 5. јануара 2016.)

⁴⁸⁴ Не само да је у Швајцарској концентрисано више етаблираних институција које се баве реформом сектора безбедности (самим тим и темом ПВБК), већ је у тој земљи и седиште друге највеће компаније у свету која пружа услуге приватне безбедности – Секуритас.

⁴⁸⁵ Geneva Academy of IHL and HR, August 2013, „The International Code of Conduct for Private Security Providers“, Academy Briefing No. 4, стр. 7

законима и унапредити одговорност ПВБК. Творци овог документа су доста пажње посветили терминима. Тако се придев „војно (војне)“ може наћи на само једном месту (чл. 49). Увели су и термин „пружаоци услуга приватне безбедности“, вероватно у жељи да Кодексом обухвате и оне компаније којима то није основна делатност; али јесте важан извор прихода и разлог због кога се налазе у подручју многих ОПМ. Затим, опет у преамбули, успоставља се директна веза како са Документом из Монреа, тако и поменутом студијом „Заштити, поштуј и омогући правни лек“, чиме је одговорено на део критика потеклих из цивилног сектора. Ова веза је најочитија у делу где се каже како „компаније потписнице потврђују да су обавезне поштовати људска права свих (...) у захвату њихових пословних активности“.⁴⁸⁶ Међу обавезама на које се, пристајући уз Кодекс компаније обавезују, нарочито истичемо „(...) успостављање (...) ефективног оквира како би се (починиоци) одвратили; за надзор; извештавање и (...) одговор на последице поступања“ те „(про)налажење начина да се одговори на и разреше оптужбе за активности које представљају прекршај националних, међународних закона или самог Кодекса“.⁴⁸⁷ Још важнија била је обавеза из чл. 7, да се у року од 18 месеци дефинишу стандарди услуга; односно, независни механизми ефективног управљања и надзора, укључујући ревизију, надзор над радом и извештавање о раду ПВБК.

Кодекс представља прву међународну иницијативу у оквиру које су понуђене јасне дефиниције „ревизије“ (рада, учинка ПВБК)⁴⁸⁸, „сертификације“⁴⁸⁹, „клијента“⁴⁹⁰, „компаније“⁴⁹¹, „надлежне власти“ (енг. *компетент ауторити*)⁴⁹², „сложеног окружења“⁴⁹³, „запослених (особља)

⁴⁸⁶ Geneva Academy, стр. 9-10

⁴⁸⁷ Ibid, стр. 10-11

⁴⁸⁸ „Процес током кога независни ревизори (...) на лицу места, повремено, прикупљају податке који се потом преносе механизму управљања и надзора, који утврђује да ли компанија испуњава обавезе или не.“ За све наредне дефиниције, Geneva Academy, стр. 15-19

⁴⁸⁹ „Процес током кога ће механизам управљања и надзора потврдити да системи и политике одређене компаније испуњавају постављене критеријуме“.

⁴⁹⁰ „Сваки ентитет који запошљава, запошљавао је или намерава да запосли ПВБК (...) укључујући и подуговараче“.

⁴⁹¹ „Сваки *пословни* ентитет (курзив аут.), било у власништву једне особе, или више партнера, или корпорација, која може бити јавна (у државном власништву) односно приватна“.

⁴⁹² „Свака држава или међународна организација која је надлежна над активностима и особама у питању“.

ПВБК⁴⁹⁴, надзора и најзад, извештавања⁴⁹⁵. У Кодексу се под услугама безбедности разуме – „(наоружано или ненаоружано) чување и заштита лица и објеката, као што су конвоји, инсталације, унапред одређене локације, имовина“. Додајмо овоме и избегавање термина војно/војне и видећемо да је постављена једна рестриктивнија дефиниција послова безбедности којима се ПВБК могу бавити у подручју ОПМ. Поједини послови (заробљавање, притвор/затвор и ислеђивање, рецимо; или директно учешће у борбеним операцијама) свесно су изостављени – али нису и изричито забрањени. Како је Кодекс тек заживео у пракси (о првој жалби на поступање једне ПВБК се, како ћемо видети, расправљало тек 2014.) тешко је са сигурношћу претпоставити какве ће проблеме ово створити „на терену“.

Као и код Документа из Монреа и овде је у општим одредбама наглашено да сврха није у ограничењу, замени или допуни важећег међународног права, већ напротив – његовој афирмацији, што је став који се понавља у чл. 20-21. Таксативно су наведена права (и слободе): говора, удруживања, окупљања, заштите од арбитрарне или незаконите повреде приватности или имовине. Новину представља став саопштен у чл. 22, да компаније потписнице неће ни на који начин настојати да прекрше санкције УН; односно, да неће покушати да зараде пружајући своје услуге у контексту „ратних злочина, злочина против човечности, геноцида, мучења, насилног нестанка, принудног рада, отмица и талачких ситуација, сексуалног насиља, трговине људима, трговине оружјем или дрогама, дечјег рада и вансудских (...) погубљења“. Притом се све време реферише на релевантно међународно право, пре свега конвенције УН. Затим се у чл. 23 ова обавеза „појачава“, тиме што се компанијама-потписницама саопштава да неће бити прихватана образложења „наређења (са вишег места)“, „претње безбедности“, „унутрашње нестабилности“ како би се оправдало поступање у контексту наведених дела.

⁴⁹³ „(Сложена окружења) су подручја у којима се одвијају, или се опорављају од нереда и нестабилности, било због природних катастрофа или оружаних сукоба, где је владавина права значајно угрожена, и где је способност државе да управља ситуацијом умањена или непостојећа“.

⁴⁹⁴ Још једна широко постављена дефиниција – не само лица у сталном радном односу, већ и привремено запослени, све до стажиста, били плаћени или не; укључујући притом и све подуговараче.

⁴⁹⁵ Код извештавања се истиче значај потписивања уговора о поверљивости.

Чл. 26 садржи сада већ уобичајену анти-коруптивну одредбу (забрану подмићивања било ког лица у подручју операције). Најзад, у чл. 27 изражено је очекивање да ће компаније развити такву *корпоративну културу* (курзив аут.) чији је саставни део поступање у складу са Кодексом.

Где индустрија види највеће проблеме у раду „на терену“ читамо у наставку документа. У поглављу Ф, „Посебни принципи поступања запослених“, нарочита пажња је посвећена „употреби силе“ (чл. 30-32), „притвору“ (чл. 33), „лишавању особа слободе“ (чл. 34), „забрани мучења“ (чл. 35-37), „сексуалној експлоатацији и родно заснованом насиљу“ (чл. 38), „трговини људима“ (чл. 39), „забрани ропства и принудног рада“ (чл. 40), „забрани најгорих видова дечјег рада“ (чл. 41), „дискриминацији“ (чл. 42) и „идентификацији и регистрацији (запослених, превозних средстава која користе, опасних материјала, чл. 43)“.

У поглављу Г Кодекс се бави унутрашњим питањима, пре свега селекцијом и претходном провером запослених (чл. 45), способношћу запослених да носе оружје (чл. 48), избором и претходном провером подуговарача (чл. 50-51) те политиком компаније према запосленима. Тако се Кодексом у чл. 53 од потписница захтева да податке о бившим и садашњим запосленима чувају најмање седам година; да би се чл. 55 компаније обавезале и на чување података о обуци коју су прошли. У чл. 63 дефинисано је како ће се извештавати о инцидентима; односно, наведено је које елементе ће извештај о инциденту морати да садржи. Најзад, чл. 66-68 утврђена је процедура жалбе, коју могу поднети како запослени тако и сва „трећа лица (стране)“.

4.2.2 Критика, примена и ефекти Кодекса

Начелна критика упућена на текст Кодекса је да нису дефинисани јасни критеријуми у погледу тога каква компанија може приступити. Потпис представља само израз спремности одређене компаније да буде везана обавезама садржаним у Кодексу. Када Кодекс прерасте у Асоцијацију, истицали су аутори,

свака од компанија-потписница ће проћи кроз „прву сертификацију“, након чега ће јој (или неће) бити додељен статус чланице.⁴⁹⁶

Затим, како застарелост за тежа кривична дела наступа тек након десет година (и више)⁴⁹⁷, наш приговор ауторима је да је можда требало продужити рок у коме су ПВБК обавезне да чувају податке о запосленима. То што није одређен рок трајања обавезе чувања података о обуци коју су запослени прошли, такође се у неком будућем судском процесу може показати као проблематично.

Код Кодекса је пре свега позитивно то што представља процес који је отворен за представнике све три групе – владе, ПВБК и цивилно друштво. Међутим, није довољан израз воље – потребно је да сваки ентитет заинтересован да постане потписник прође кроз сертификацију, тако што ће доказати да подржава принципе садржане у Документу из Монреа а затим и сам Кодекс.⁴⁹⁸ Како је на темељу овог документа у међувремену настала Асоцијација, у којој се одлучује гласањем на Генералној скупштини, потребна је двотрећинска већина у свакој од ових група не би ли одлука била донета.⁴⁹⁹ Уједно, свака од група је представљена са по четири члана у извршном одбору Асоцијације.⁵⁰⁰ Овако је спречена ситуација да услед фундаментално супротних гледишта (на одређени проблем) једна група надгласа другу.

Највећа мана Кодекса је што не садржи санкције које би могле бити изречене компанијама-потписницама. Најпре је замишљено да шест до девет представника кључних актера, наступајући као „привремени одбор“ до краја 2011. године одреде „механизам имплементације“ којим би биле обухваћене и санкције. Овај циљ је очигледно био преамбициозно постављен. Прегледом извештаја о раду Међународне асоцијације која је око Кодекса формирана, утврдили смо да је само на институционализацију, односно успостављање кључних органа,

⁴⁹⁶ Geneva Academy, стр. 13

⁴⁹⁷ Видети http://www.paragraf.rs/100питања/krivicno_pravo/zastarelost_u_krivicnom_postupku.html на пример за Србију

(приступљено 10. јануара 2016.)

⁴⁹⁸ Кодекс, анекс I. Чланови којима се уређује Асоцијација, чл. 3, ст. 3

⁴⁹⁹ Ibid, чл. 6, ст. 5

⁵⁰⁰ Ibid, чл. 7, ст. 2

“потрошено” три године. Тек онда су (половином 2015.) утврђени критеријуми чланства, те упућен позив заинтересованим организацијама и компанијама.

Белешке са састанака привременог одбора одржаних током 2013-15. године, које су такође доступне на сајту Асоцијације, показују са колико су се недоумица (и проблема) представници кључних актера суочили у намери да изграде структуру која је одржива. Тако се, рецимо, за две године које су протекле од оснивања до првог састанка одбора Асоцијације, више актера (прецизније: једна држава, једна компанија и 11 појединаца) повукло из чланства. У јуну 2014. две велике ПВБК су у писму упућеном одбору истакле како им нису јасни критеријуми које морају да испуне како би постале чланице. Поједине ПВБК нису биле спремне да своје филијале (тзв. ”ћерке-фирме”) укључе у чланство. Постављено је и питање да ли ће о чланству у појединачном „стубу” одлучивати само представници тог „стуба” (тј. компаније само о компанијама, организације само о организацијама) или сви (о свима) заједно.

Истраживачи се начелно слажу како је у обавези сертификације и оцене учинка ПВБК пронађен добар механизам надзора.⁵⁰¹ Уједно, истиче се важност постепене трансформације Кодекса у институцију, која ће служити као центар за размену информација и најбољих пракси. Највећим изазовима у даљој примени овог документа аутори сматрају: „превођење“ принципа установљених Кодексом у национална законодавства; операционализацију оцене учинка ПВБК на терену; када и како вршити инспекције и најзад, како осигурати да оштећени имају на располагању ефикасан начин (подношења) жалбе.⁵⁰² У међувремену, у секретаријату Асоцијације запослено је пет експерата за различите области рада; Комитет управљања је иницирао оснивање 12 радних група; а започет је и пилот пројекат сертификације према Кодексу и то у домену безбедности у поморским операцијама (међународни стандард 28007-1). Тренутно је (мај 2016.) отворен конкурс за позицију „менаџер активности надзора”, где се од кандидата очекује да „изграде функцију надзора”, тако што ће, пре свега, „ојачати мрежу (контаката)

⁵⁰¹ Meg Roggenshack, 20. mart 2013, „Now the real work begins: Implementing the International Code of Conduct for Private Security Service Providers“, <http://www.ihrb.org/commentary/implementing-icoc-for-private-security-service-providers.html> (приступљено 6. јануара 2016.)

⁵⁰² Roggenshack, Ibid.

унутар цивилног друштва”); сарађивати са компанијама-чланицама; обучавати запослене у секретаријату Асоцијације; организовати теренске посете са циљем да се утврди поштују ли потписнице Кодекс или не.⁵⁰³

Мада до тренутка писања овог рада Асоцијација формирана око Кодекса није изградила систем санкција, одређен напредак са становишта одговорности налазимо у процесу сертификације међународних стандарда. Наиме, Асоцијација је заузела став да стандарди неће бити узимани као „готова ствар”, већ да се они могу додатно унапређивати. Тако је у анализи првог стандарда који је прошао процес сертификације – ИСО 28007 – утврђено да није у довољној мери реферисано на одредбе међународних конвенција којима се штите људска права, а нарочито оне које припадају међународном хуманитарном праву; да је на више места, коришћењем формулације „тамо где је то прикладно” ефекат дате одредбе ограничен; да је схватање кривичног дела веома уско постављено; и најзад, да је у међ. стандарду 28007 изостала референца на сам Кодекс.

Затим, као потврду вредности Кодекса можемо узети и чињеницу да у уговорима које потписују са ПВБК, поједини клијенти увелико реферишу на овај документ као извор прихваћених стандарда. На пример, у „Смерницама за коришћење услуга безбедности уз могућу употребу оружја“, које су специјализоване службе УН усвојиле крајем 2012, стоји да ПВБК која се ангажује мора бити потписница Кодекса.⁵⁰⁴ Уједно, државе почињу да инкорпорирају одредбе Кодекса у своје законодавство. Прва је, очекивано, била Швајцарска – у чијем је парламенту током 2013. разматран предлог закона о „приватним услугама безбедности које ће се пружати у иностранству“. Закон, који представља „националну манифестацију међународних напора“ ове земље је ступио на снагу 1. септембра 2015. Како ћемо видети у случају бр. 9, његове кључне одредбе су директно преузете из Кодекса.

⁵⁰³ International Code of Conduct Association (ICoCA), “Monitoring Manager”, http://icoca.ch/sites/default/files/uploads/ICoCA_Monitoring_Manager.pdf (приступљено 12. маја 2016.)

⁵⁰⁴ UN Department of Safety and Security, 8 November 2012, „Guidelines on the Use of Armed Security Services from Private Security Companies“, наведено према: Geneva Academy, стр. 7

*Случај 9. Швајцарски закон о приватним безбедносним компанијама које се ангажују у иностранству*⁵⁰⁵

Кључне одредбе овог закона који су:

ПВБК чије је седиште у Швајцарској не смеју током оружаног конфликта учествовати у офанзивним војним операцијама.

ПВБК морају бити чланице Асоцијације-потписнице Кодекса.

Забрањене су све услуге које за резултат могу имати озбиљна кршења људских права – нпр. услуге безбедности везане за притвор и затвор, ако се имају извршити у земљама које се користе мучењем.

Оне ПВБК које желе да пружају услуге безбедности у окружењу које је сложено морају да се региструју код политичког директората швајцарског МСП, које ће у року од 14 дана донети одлуку да ли је ангажман одобрен или не. У случају хитности, ову процедуру је могуће убрзати.

Информације које ће швајцарско МСП захтевати од ПВБК укључују: врсте услуга које се пружају; идентитет клијента; (безбедносно) окружење у коме ће се ангажман одвијати; оружје које ће се користити; број запослених; информације о сваком запосленом; резултат претходне провере сваког запосленог; очекивани ризици; и докази о обуци коју су запослени прошли, нарочито у погледу МХП.

Тамо где је сама швајцарска држава ангажовала ПВБК, очекује се минимум стандарда у погледу извештавања, редом: о степену испуњености услуге; идентитету запослених (који могу бити замењени у случају да угрозе операцију); и сваком инциденту у коме је коришћена сила.

Овлашћена лица ФДФА под одређеним условима могу спроводити ненајављене инспекције ПВБК и пролазити кроз њихову документацију.

⁵⁰⁵ Преузето из: Rebecca DeWinter-Schmitt, 1. јул 2015, „Swiss Law on Private Security Companies Contributes to Protection of Human Rights“, <http://human-analytics.net/swiss-law-private-security-companies-contributes-protection-human-rights/> (приступљено 7. јануара 2016.)

Кршење одредби овог закона може повићи затворску казну у трајању до три године.

Следећи пример Швајцарске, Министарство одбране САД је 2013. најавило, а убрзо затим почело да примењује одлуку по којој са ПВБК које нису пристале уз Кодекс неће бити склапани раније поменути „глобални уговори о заштити” (уговорни основ за највећи део послова физичког и техничког обезбеђења које америчка влада уступа приватном сектору). Затим, МСП Велике Британије, у одговору на захтев за приступ информацијама од јавног значаја који се тичао – пре свега – да ли су ПВБК које је ово Министарство ангажовало у Ираку пристале на добре праксе прописане Документом из Монреа; односно, да ли је у уговорима склопљеним између 2011-2014. реферисано на Кодекс, одговара “да је у јавном позиву за достављање понуда (тендеру) МСП још 2008-2009. захтевало сагласност и то нарочито у погледу обуке”, те да је компанијама којима су додељени уговори предочено да ће се од њих очекивати да сваких шест месеци извести јесу ли примениле стандарде или не; док је у јавним позивима упућеним 2011-12. захтевано од потенцијалних уговарача да докажу да су потписница Кодекса.⁵⁰⁶ Ова се обавеза није завршила на тендерској процедури; опет према одговору који цитирамо, МСП ове земље сваких шест месеци, путем посета терену надзире да ли уговарач поштује обавезе које проистичу из ова два документа или не. Дакле, ако је веровати МСП Велике Британије, надзор – преко држава потписница које су се определиле да примењују ова два документа – ипак постоји.

Отуда не изненађује да су се компаније које су “највећи играчи” у индустрији определиле да примењују стандарде прописане како Документом из Монреа тако и Кодексом. Према извештају Министарства одбране САД припремљеном још 2011, од 29 ПВБК са којима је ово Министарство имало закључене уговоре у Ираку и Авганистану, 17 (59%) је приступило Кодексу. Од

⁵⁰⁶ Foreign and Commonwealth Office, 2015, “Freedom of Information Act 2000 – Request Ref: 1069-14”,

https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/396531/FOI_Response_Ref_1069-14.pdf (приступљено 19. маја 2016.), стр. 2-3

ових 12 које то нису учиниле, седам су биле регистроване у Авганистану а две у Ираку.⁵⁰⁷

Притом, Влада САД најмање је заслужна за овакав развој догађаја. Ова држава је од самог почетка била „непријатељски настројена” према идеји међународне регулације. Заправо, према речима Авантове, „постојање проблема је створило простор” за деловање.⁵⁰⁸ Два носиоца посла – швајцарска влада и Међународни комитет Црвеног крста – били су успешни у намери да окупе велики број кључних „играча“. Између њих је створено безброј малих интеракција, које су значиле релативно отворен разговор и размену идеја. Ослобођени притиска лоби група карактеристичног за Вашингтон, представници САД су могли да сагледају и друге опције. Доприносећи развоју овог система, могли су утицати и на оне ПВБК које нису регистроване у САД и које су измицале надлежности њихових закона.

Истакли смо како је вероватно највећа мана овог система у настајању у одсуству санкција, али и необавезујућој природи норми које се прописују. Авантова, међутим, сматра како је баш у томе један од фактора његовог (релативног) успеха. Где су швајцарске иницијативе забележиле добар резултат, јесте повезивање актера који до тог тренутка нису комуницирали, а без којих није могуће решити одређени проблем. Ако сада, након САД и друге земље буду следиле њихов пример, биће то сигуран индикатор успеха ове иницијативе.

Један од кључних изазова са којима ће творци Кодекса наставити да се суочавају тицаће се успостављања система надзора, извештавања и оцене учинка, који организације цивилног друштва укључене у читав процес сматрају кључним како би се заштитила људска права лица у захвату ОПМ. Основни приговор представника индустрије је како се ради о (непотребном) дуплирању посла, будући да је у оквиру организације АСИС интернешенел већ усвојен стандард „ПСЦ 1“ коме је приступио велики број ПВБК, а који „покрива“

⁵⁰⁷ Schwartz 2011, стр. 18

⁵⁰⁸ Deborah D. Avant, The Washington Post online, 12. април 2016, “People (including me) used to think that the private military industry couldn’t govern itself. We were wrong”, <https://www.washingtonpost.com/news/monkey-cage/wp/2016/04/12/people-including-me-used-to-think-that-the-private-military-industry-couldnt-govern-itself-we-were-wrong/> (приступљено 13. маја 2016.)

одговорност „приватника“ за поштовање обавеза садржаних у Документу из Монтреа и Кодексу.⁵⁰⁹

Документом из Монтреа и Кодексом – саставним деловима једне исте, „швајцарске“ иницијативе – усвојене су дефиниције кључних појмова везаних за праксу ангажовања ПВБК у ОПМ; препознате и пописане бројне добре праксе, али и постављена правила поступања са ослонцем на међународно хуманитарно право. Како би се стало на пут пребацивању (избегавању) кривице, предвиђена је и одговорност компанија.

Регулаторни оквир који је успостављен пати, међутим, од више недостатака. Важење Документа из Монтреа ограничено је на оружани конфликт, чиме је испуштен комплетан контекст „изградње државе“. Затим, није јасно на који начин ће се успоставити функционална веза између Документа и Кодекса. Истина, тренутно је „на столу“ предлог САД да то буде нека врста консултативног форума експерата; али када ће овај форум почети са радом, није познато.

Нарочито је занимљиво како су „заобиђене“ УН. Немамо друго објашњење до оног, да се високо прилагодљива индустрија оличена у ПВБК показала способнијом да придобије доносиоце одлука. Компанијама које је чине не одговара окружење УН, где глас имају и оне државе које се противе и критикују њихов начин рада. Зато су уложиле значајне ресурсе у лобирање код доносилаца одлука, како цивилних, тако и војних. Притом, државама које наступају као носиоци ОПМ очигледно одговара да задрже одређени маневарски простор, пристајући на одређене стандарде, али не и универзалну јурисдикцију међународног (хуманитарног) права. У противном, до сада би већ биле дефинисане како санкције у случају непостапања или прекршаја, тако и кључни актер задужен за њихово изрицање и спровођење (рецимо: Међународни кривични суд).

⁵⁰⁹ Видети <https://www.asisonline.org/Standards-Guidelines/Standards/Pages/PSC-Series-of-Standards.aspx> (приступљено 25. јануара 2016.)

Закључна разматрања

У протеклих 25 година, државе попут САД су од ПВБК најпре постале зависне; да би их затим учиниле легитимним актерима, допуштајући приватизацију безбедности и изградње мира. Њихов пример су следили други, попут Нигерије (како у сукобу са групом Боко Харам, тако и разним криминалним организацијама), Русије (која увелико води ратове „преко посредника“ у источној Украјини и Сирији) и УАЕ. Зато ће снимак или фотографија запослених ПВБК како обезбеђују какву базу или конвој, или како обучавају припаднике новоформираних снага безбедности државе „у изградњи“ представљати један од универзално препознатљивих призора у сукобима будућности.

Уверени смо да ће приватизација изградње мира имати огромне импликације по то зашто и како неко ратује. Пре свега, могуће је претпоставити како ће, све и да државе буду те које су у формалном сукобу, „приватници“ бити ти који гину на бојишту.⁵¹⁰ Интерес јавног мњења за судбину запослених ПВБК неће бити онако висок какав би био да је реч о редовној војсци. Самим тим што неће морати да брину о јавном мњењу, они који доносе одлуке ће се лакше одлучивати на сукоб. Чак ни финансијски моменат неће бити пресудан: операције ће бити окончане тек онда када наступи јак политички притисак, односно, када подршка у владајућим круговима изостане. Групе којима је у интересу да се процеси везани за изградњу државе наставе, утицаће да се операција продужи колико год је то могуће. На другој страни, веза између војне професије и друштва која је, са професионализацијом, иначе све слабија – додатно ће ослабити. Символика жртве која се приноси „олтару отаџбине“ постаће ствар прошлих времена. Смрт приватника биће разлог за жалост само његових најближих, не и државе; она је, уступајући јавни посао приватним актерима, укинула ту везу. Тако смо од идеала „грађанина војника“ који је инспирисао Русоа и Медисона, прешли дуг пут до „приватника“ који неће инспирисати никог.

* * *

⁵¹⁰ McFaul, Ibid.

„Улазак“ ПВБК у ОПМ директно је водио нарушавању принципа демократске одговорности. Носиоци мандата у Ираку и Авганистану, који су заговарали стабилизацију, те демократизацију, ушли су у аранжмане са приватним сектором а да претходно нису изградили за то потребан оквир. Последице које су због тога наступиле – милионске проневере, ширење корупције, масовна нарушавања људских права лица – које су се негативно одразиле на изгледе за успех операције, описали смо у трећем поглављу. Овоме је погодовао општи контекст на прелазу из 20. у 21. век, који је обележио позив на рационалнији и ефикаснији рад државних органа. Уступање јавних послова ишло је руку под руку са смањењем бројног стања снага безбедности.

Међутим, како су због ширења мандата операције постајале сложеније, било је све више задатака за оружане снаге. Како би се оне сачувале од непотребног расипања ресурса, по први пут су се у помоћним улогама нашле приватне компаније које су понудиле конкуретну цену. Укључујући једну по једну функцију безбедности, временом су прошириле каталог својих услуга. У пракси се успоставило неформално „тржиште“ на коме су наступале, (не)уређено таман колико и њихов рад. Све док су задатке обављале тихо и без грешке, могле су неприметно ширити своје пословање. Међутим, када је, по почетку операција у Ираку и Авганистану тржиште „експлодирало“, ПВБК су покушале да на вишак тражње одговоре и саме уступајући део својих послова – подуговарачима. Дошло је до грешака са фаталним исходом, које су учиниле да се „приватници“ нађу у центру пажње. Њихова руководства су на то реаговала усвајањем принципа рада којима је ризик пренет на друштво и грађане земље пријема ОПМ.

Показали смо да су у свом опредељењу за уступање јавних послова, државе полазиле са позиција неолиберализма, односно концепта ”новог јавног управљања”; „ојачаних“ неолибералним, и у мањој мери неоконзервативним интерпретацијама и учењима међународних односа. У околностима пост-хладноратовске „историјске победе либерализма“ саветници-носиоци стратегија, политика, планова и доносиоци одлука нису хтели (а можда ни могли) поступати другачије. Логику развијену на некој другој страни државне потрошње, некритички су применили на њене функције које су најосетљивије и

где су последице евентуалне злоупотребе најтеже. Случајеви 4 (”највећи авио трансфер кеша у историји”), 5. (”масакр на тргу Нисур”) и 6. (”од једног принца за другог: батаљон приватника за конфликте будућности”) које смо анализирали показују колико су погрешили.

Наслеђе два идеолошка правца која су дала „ветар у леђа“ уступању јавних послова остаје проблематично. Један од најпознатијих реалиста данашњице, Стивен Волт упозорава: „Американци воле да мисле како је ’глобално лидерство’ попут права које стичу рођењем, али су резултати постигнути (у домену спољне политике, прим. аут.) од 1993. упитни. Данашњи свет је много другачији него што је био 1990-тих, када је ова политика била на врхунцу.“⁵¹¹ Заиста много другачији: односи САД са Русијом и Кином далеко су од добрих; демократија је „у повлачењу“ у Источној Европи и Турској; док је ситуација на Блиском Истоку ишла од лоше ка горе. Сједињене Државе су потрошиле милијарде долара током 14 година свог ангажовања у Авганистану и не делује да ће на крају победити. Две деценије америчког посредовања у израелско-палестинском мировном процесу остале су без резултата. ЕУ се, на другој страни, суочава са изазовима који доводе у питање њено даље постојање.⁵¹² Сличан приговор – такве спољне политике која не пролази тест реалности – Волт упућује и неоконзервативцима, вечито у раскораку између контрадикторних захтева; било да је реч о позиву на поновну изградњу „америчке моћи“ уз истовремено смањење трошкова одбране, или добре односе са Кином, док се на њу врши притисак да прихвати универзалне стандарде у погледу људских права. Нема дакле никакве „историјске победе“ о којој је први писао Фукујама, а коју је описивала Краманова; свет је ушао у нови циклус несигурности.

Да ли ће услуге и послови безбедности бити уступани у будућности директно ће зависити од њиховог садржаја. У контексту ОПМ, наставиће се уступање оних послова који су мање значајни, што ће контингенту дате државе омогућити да се фокусира на своју основну мисију. За очекивати је, рецимо, да се настави са уступањем посла физичког обезбеђења, зато што је

⁵¹¹ Stephen M. Walt, „The Big 5“, Ibid.

⁵¹² Stephen M. Walt, „What Would a Realist World...“, Ibid.

корист за клијента, који не мора бринути о доприносима за пензију или осигурање лица, значајна. Уједно, упркос пропустима у Ираку и Авганистану, који су за последицу имали и злочине против локалног становништва, услуга физичког обезбеђења коју пружају ПVBK остаје ефективнија и јефтинија у поређењу са оном у режији оружаних снага. Са очигледним напретком на плану међународне регулативе, који се одиграо у протеклих пет година, државама је – парадоксално – данас лакше да улазе у аранжмане са „приватницима“, него што је то био случај када су њихове услуге биле потребније, на самом почетку ангажовања у Ираку и Авганистану. Наравно, ова се теза може интерпретирати и у другом правцу – да је претерани ослонац на ПVBK у подручју операције један од разлога неуспеха који су САД и Велика Британија претрпеле у овим двема земљама. Баш зато, у контексту ОПМ, државе би целом феномену уступања јавних послова морале приступати крајње опрезно.

Верујемо и да смо показали како постоје јавни послови које државе не би смеле уступати. Ратовање мора остати под окриљем влада које су легитимне и које, као одговорни актери међународне заједнице, поштују одредбе МХП. Укључивање „приватника“ у састав снага једне земље (или ОПМ) носи са собом више ризика, од којих је онај по репутацију мисије мање важан. Осим доказаног нарушавања мандата операције и повреда људских права лица у подручју ОПМ, постоји још један разлог против овакве праксе. Наиме, ПVBK нису чланице међународне заједнице. Као што оне нису државе, тако ни њихови деоничари нису грађани; односно, не могу надоместити демократски легитимитет који ови поседују. Њихово поступање, дакле, није ограничено пристанком становништва „код куће“, јер „кућа“ као таква не постоји.

Уколико је светски поредак какав познајемо заиста при крају⁵¹³, за очекивати је да пре него што се неки нови стабилизује, дође до сукоба тамо где су интереси великих сила испреплетани. Томе нас, ако ништа друго, учи историја. Све и да буду тумачени у контексту „борбе против екстремизма и тероризма“ (што је након САД, постала омиљена мантра и Русије, те низа мањих, али војно

⁵¹³ Да нисмо усамљени у овој оцени сведочи чињеница да је неколико водећих безбедносних конференција током 2015. и (сада већ) 2016. године насловљено (или се у наслову садржи) синтагма „глобални неред“ (енг. *глобал дисордер*).

снажних земаља) ови ратови ће у многоне подсећати на оне вођене „преко посредника“ деценијама раније. Из овога ће произаћи три сценарија будућег ангажовања ПВБК; прва два сматрамо извесним, док је трећи (још увек) у домену спекулације.

Први сценарио нам се чини најизвеснијим: „приватници“ ће у појединим државама, где нема изгледа да се „међународни експеримент“ изградње мира, односно државе ускоро оконча, просто наставити да раде оно што су радили и до сада. По упаду ИД, Ирак је поново постао „обећана земља“ за уговораче, овога пута у улози саветника и инструктора. У односу на фебруар 2015, њихов број је за свега годину дана порастао 8-10 пута. Речена зависност САД од приватних капацитета је и овде очита: на 3,700 војника, колико их је размештено у оквиру текуће операције у Ираку, долази чак 2,028 „приватника“ које је ангажовао Пентагон; док је још 5,800 под уговором са другим агенцијама америчке владе.⁵¹⁴ Није тешко замислити да се овакав тренд настави у годинама, па чак и деценијама које долазе, узимајући у обзир нестабилност режима у Ираку, Авганистану, или Сирији.

Друго, увек ће бити сукоба за које „велики“ нису заинтересовани. Дobar пример представљају конфликти који избијају у Африци, где се једино Француска, као некадашњи носилац колонијалне власти (и земља чији је однос са тим делом света изузетно сложен), у континуитету ангажује. Тамо ће се ПВБК појавити у низу улога, од заштите линија снабдевања које користе међународне хуманитарне организације, преко деминирања, до обуке снага безбедности у настајању. Како ове операције нису и неће бити у средишту пажње глобалних медија, а нема изгледа да локалне власти у земљама пријема одједном постану стабилне и одговорне, постоји ризик да се са злоупотребама и нарушавањем права цивила у подручју ОПМ настави.

Трећи је сценарио још увек високо спекулативан; што не значи да се негде у пракси већ не тестира. Посреди је управо активност која се кроз

⁵¹⁴ Marcus Weisberger, 23. фебруар 2016, „Back to Iraq: US Military Contractors Return in Drones“, <http://www.defenseone.com/threats/2016/02/back-iraq-us-military-contractors-return-drones/126095/> (приступљено 29. фебруара 2016.)

иницијативе које смо у четвртом поглављу описали настоји забранити: предузимање офанзивних операција и директно укључивање у текући сукоб. „Приватници“ ће – претпостављамо – чинити снаге посебне намене (еквивалент тзв. лакој пешадији, енг. *light infantry*), претходницу главнине снага, које ће деловати уз подршку из ваздуха, али и копна. Како је тешко замислити да националне државе уступе контролу над софистицираним системима наоружања (борбени авион, тенк, беспилотна летелица), „приватници“ ће наступати у садејству са редовним оружаним снагама. Уколико по прекиду непријатељстава наступи режим окупације, „цена коштања“ која, како смо показали, пада, уредиће доносиоце одлука да их у некој улози задрже. Случај који смо описали, где су власти УАЕ одлучиле да практично „купе“ војску која им недостаје, више је него индикативан. Прво ангажовање овог батаљона састављеног искључиво од држављана трећих земаља је увелико у току: 450 Колумбијаца, Панамаца, Чилеанаца ратује у Јемену за интересе Емирата, нудећи, како су то описали новинари „Њујорк тајмса“, „редак поглед у будућност рата“.⁵¹⁵

У међувремену, наши саговорници су истицали како су компаније почеле да мењају своју праксу. Један од њих је рекао: „ПВБК су данас другачије (од плаћеника, прим. аут.) Оне у држави пријема пружају услуге безбедности за власти или у садејству са њима. Инцидентима попут оних у које је био умешан Блеквотер створена је лоша слика о целом сектору, и то све због малог броја неодговорних појединаца и њихових шефова (...) Компаније у којима сам радио руководе се истим правилима поступања и законима који важе за снаге НАТО (...). Притом, ’приватници’ су прекинули учешће у офанзивним операцијама оног тренутка када су власти (Авганистана у овом случају) то од њих захтевале“.⁵¹⁶ Док процес сертификавања и ревизије, инициран Документом из Монреа а започет у оквиру Кодекса не ухвати маха, можемо се само надати да је тако.

⁵¹⁵ Emily B. Hager and Mark Mazzetti, 25. новембар 2015, The New York Times, „Emirates Secretly Sends Colombian Mercenaries to Yemen Fight“, http://www.nytimes.com/2015/11/26/world/middleeast/emirates-secretly-sends-colombian-mercenaries-to-fight-in-yemen.html?_r=0 (приступљено 29. фебруара 2016.)

⁵¹⁶ Разговор са запосленим ПВБК, 1. фебруар 2016.

Литература

Монографије:

- Bellamy, Alex, Williams, Paul and Griffin, Stuart. 2004. *Understanding Peacekeeping*. Cambridge: Polity Press
- Bonn International Centre for Conversion. 1998. *Conversion Survey 1998: Global Disarmament, Defence Industry Consolidation and Conversion*. Oxford: Oxford University Press
- Boulding, Kenneth. 1989. *Three Faces of Power*. Newbury Park, California: Sage Publications
- Cameron, Lindsey and Chetail, Vincent. 2013. *Privatizing War: Private Military and Security Companies under Public International Law*. Cambridge: Cambridge University Press
- Carmola, Kateri. 2010. *Private Security Contractors and New Wars: Risk, Law and Ethics*. London: Routledge
- Chandler, David. 1999. *Bosnia: Faking Democracy after Dayton*. London: Pluto Press
- Coleman, Katharina P. 2007. *International Organizations and Peace Enforcement*. Cambridge: Cambridge University Press
- Davis, James R. 2002. *Fortune's Warriors: Private Armies and the New World Order*. Vancouver: Douglas and McIntyre
- Deschamps, Sebastian. 2005. *Towards the Use of Private Military Companies in the United Nations Peacekeeping Operations*. Williamsburg: Peace Operations Training Institute
- Diehl, Paul. 2008. *Peace Operations*. Malden, MA: Polity Press
- Dobbins, James et. al. 2006. „*The UN's Role in Nation-Building: from Congo to Iraq*“. Santa Monica: RAND Corporation
- Duffield, Mark. 2007. *Development, Security and Unending War: Governing the World of Peoples*. Cambridge: Polity
- Duffield, Mark. 2001. *Global Governance and the New Wars*. London and New York: Zed Books
- Duffield, Mark. 1997. *Evaluating Conflict Resolution: Context, Models and Methodology*. Bergen: Christian Mikelsen Institute

- Fetherston, A. B. 1994. *Towards a Theory of United Nations Peacekeeping*. New York: St. Martin's Press
- Friedman, Milton. 1962. *Capitalism and Freedom*. Chicago: The University of Chicago Press
- Galtung, Johan. 1990. *Violence and Peace*. Oxford: Pergamon Press
- Ghani Ashraf and Lockhart, Claire. 2008. *Fixing Failed States: A Framework for Rebuilding a Fractured World*. New York: Oxford University Press USA
- Halper Stefan and Clarke, Jonathan. 2004. *America Alone: The Neo-Conservatives and the Global Order*. Cambridge, United Kingdom: Cambridge University Press
- Hillen, John. 1998. *Blue Helmets: the Strategy of UN Military Operations*. Washington D.C: Brassey's
- Hobsbawm, Eric. 1994. *The Age of Extremes: the Short Twentieth Century, 1914-1991*. London: Michael Joseph
- Hobson, Dominic. 1999. *The National Wealth: Who Gets What in Britain*. London: Harper Collins Business
- Hayek, F.A. 2007. *The Road to Serfdom*. Chicago, IL: University of Chicago Press
- Kaldor, Mary. 2007. *Human Security: Reflections on Globalization and Intervention*. Malden, MA: Polity Press
- Krahmann, Elke. 2010. *States, Citizens and Privatisation of Security*. Cambridge, UK: Cambridge University Press
- Lederach, John Paul. 1997. *Building Peace: Sustainable Reconciliation in Divided Societies*. Washington, D.C.: United States Institute for Peace
- Mac Ginty, Roger. 2011. *International Peacebuilding and Local Resistance: Hybrid Forms of Peace*. London: Palgrave Macmillan
- Mill, John Stewart. 1989 (izdanje). *On Liberty*, ur. S. Collini, Cambridge: Cambridge University Press
- Mill, John Stewart. 1991 (izdanje). „Considerations on Representative Government“, u: *On Liberty and Other Essays*, ur. J. Gray, Oxford: Oxford University Press

- Newman, Edward and Richmond, Oliver (eds.) *Challenges to Peacebuilding: Managing Spoilers during Conflict Resolution*. New York: United Nations University Press
- OECD. 2007. „OECD DAC Handbook on Security Sector Reform: Supporting Security and Justice“. Paris: OECD
- Paris, Roland. 2004. *At War's End: Building Peace after Civil Conflict*. Cambridge: Cambridge University Press
- Polanyi, Karl. 1944 (2001). *The Great Transformation: the Political and Economic Origins of our Time*. 2nd Beacon Paperback edition
- Ramsbotham, Oliver, Woodhouse, Tom and Miall, Hugh. 2011. *Contemporary Conflict Resolution: the Prevention, Management and Transformation of Deadly Conflicts*. London: Polity
- Rear, Michael. 2008. *Intervention, Ethnic Conflict and State-Building in Iraq: A Paradigm for the Post-Colonial State*. London: Routledge
- Richmond, Oliver P. 2014. *Failed Statebuilding: Intervention, the State and Dynamics of Peace Formation*. New Haven: Yale University Press
- Richmond, Oliver P. 2008. *Peace in International Relations*. London: Routledge
- Richmond, Oliver P. 2002. *Maintaining Order, Making Peace*. New York: Palgrave
- Scahill, Jeremy. 2011. *Blackwater: the Rise of the World's Most Powerful Mercenary Army*. London: Profile Books
- Schreier, Fred and Caparini, Marina. 2005. *Privatising Security: Law, Practice and Governance of Private Military and Security Companies*. Geneva, Switzerland: Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces
- Silverstein, Ken. 2000. *Private Warriors*. New York: Verso
- Singer, Peter W. 2003. *Corporate Warriors: The Rise of the Privatized Military Industry*. Ithaca, NY: Cornell Studies
- Van Heerden, Roelf. (as told to Andrew Hudson) 2012. *Four balls, one tracer: Commanding Executive Outcomes in Angola and Sierra Leone*. Solihull (England)/Pinetown (South Africa): Helion & Co. Limited and 30 Degrees South

- Vitasek, Kate, Ledyard, Mike and Manrodt, Karl. 2010. *Vested Outsourcing: Five Rules That Will Transform Outsourcing*. London: Palgrave Macmillan
- Wheeler, Nicholas. 2000. *Saving Strangers: Humanitarian Intervention in International Society*. Oxford: Oxford University Press
- Williams, Andrew John. 2006. *Liberalism and War: the Victors and the Vanquished*. London: Routledge
- Zakaria, Fareed. 2003. *The Future of Freedom: Illiberal Democracy at Home and Abroad*. New York City: W. W. Norton and Company

Поглавља у зборницима радова:

- Avant, Deborah. 2009. „Making Peacemakers out of Spoilers: International organizations, private military training and statebuilding after war”. In: Paris Roland and Sisk, Timothy D. (Eds.) *The Dilemmas of Statebuilding: Confronting the Contradictions of Postwar Peace Operations*. London: Routledge
- Baldwin, David A. 1993. „Neoliberalism, Neorealism and World Politics“. In: Baldwin, David A (Ed). *Neorealism and Neoliberalism: The Contemporary Debate (New Directions in World Politics)*. New York: Columbia University Press
- Bearpark, Andrew and Schulz, Sabine. 2007. „Future of the Market“. In: Chesterman, Simon and Lenhardt, Chia. 2007. *From Mercenaries to Market: the Rise and Regulation of Private Security Industry*. Oxford: Oxford University Press
- Bellamy, Alex. 2008. „The 'Next Stage' in Peace Operations Theory“. In: Bellamy, Alex and Williams, Paul. *Peace Operations and Global Order*. London: Routledge
- Evans, Peter and Sewell, William H. Jr. 2013. “The Neoliberal Era: Ideology, Policy and Social Effects”. In: Peter Hall and Michael Lamont (eds.), *Social Resilience in the Neoliberal Era*, Cambridge: Cambridge University Press

- George, Eric. 2011. „The Market for Peace“. In: Gumedze, Sabelo (Ed.) *From Market for Force to Market for Peace*. ISS Monograph No. 183. Pretoria: Institute for Security Studies
- Herbst, Jeffrey. 2004. „Let Them Fail: State Failure in Theory and Practice: Implications for Policy“. In: Rotberg, Robert I. (ur.) *When States Fail: Causes and Consequences*. Princeton: Princeton University Press
- Keohane, Robert. 2003. „Political Authority After Intervention: Gradations in Sovereignty“. In: Holzgrefe, J. L. and Keohane, R. (ur.) *Humanitarian Intervention: Ethical, Legal and Political Dilemmas*. Cambridge: Cambridge University Press
- Leininger, Julia. 2006. „Democracy and UN Peace-Keeping – Conflict Resolution through State-Building and Democracy Promotion in Haiti“. In: von Bogdandy, Armin and Wolfrum, Rudiger (eds.) *Max Planck Yearbook of United Nations Law*, Vol. 10; 465-530
- Lilly, Damian. 1999. „Privatization of Peacekeeping: Prospects and Realities“. In: *Peacekeeping: Evolution or Extinction?* Geneva: United Nations Institute for Disarmament Research
- Newton, Edward, Paris, Roland and Richmond, Oliver P. 2009. „Introduction“. In: Newton, Edward, Paris, Roland and Richmond, Oliver P. (ur.), *New Perspectives on Liberal Peacebuilding*. Tokio, New York, Paris: United Nations University Press
- Paris, Roland and Sisk Timothy D. 2009. „Understanding the contradictions of post-war statebuilding“. In: Paris, Roland and Sisk, Timothy D. (ur.) *The Dilemmas of Statebuilding: Confronting the Contradictions of Postwar Peace Operations*. London: Routledge
- Pech, Khareen. 1999. „Executive Outcomes – A corporate conquest“. In: Cilliers, Jakkie and Mason, Peggy (Eds.). *Peace, Profit or Plunder?: the Privatisation of Security in War-torn African Societies*. Pretoria (South Africa): Institute for Security Studies

Чланци у академским часописима:

- Chandler, David. 2010. „The Uncritical Critique of 'Liberal Peace'“. *Review of International Studies*, 36 (Supplement S1), 137-155.
- Cockayne, James. 2008. „Regulating Private Military and Security Companies: the Content, Negotiation, Weaknesses and Promise of the Montreux Document“. *Journal of Conflict and Security Law*, 13 (3), 401-428.
- „Contemporary Peacekeeping is State-Building: The UN Embraces Robust Peacekeeping, Including Use of Force: a Conversation with Jean-Marie Guehenno“. *European Affairs*, 7, Issue 1-2.
- Cox, Robert W. 1981. „Social Forces, States and World Orders“. *Millenium-Journal of International Studies*, 10 (2), 126-155.
- De Coning, Cedric and Friis, Karsten. 2011. „Coherence and Coordination: the Limits of the Comprehensive Approach“. *Journal of International Peacekeeping*, 15 (1-2), 243-272.
- Del Prado, Juan Gomez. 2008. „Private Military and Security Companies and the UN Working Group on Mercenaries“. *Journal of Conflict and Security Law* 13 (3), 429-450.
- Dillon, Michael and Reid, Julian. 2000. „Global Governance, Liberal Peace and Complex Emergency“. *Alternatives: Global, Local, Political*, 25 (1), 117-143
- Doyle, Michael. 1986. „Liberalism and World Politics“. *The American Political Science Review*, 80 (4), 1151-1169.
- Englebert, Pierre and Tull, Denis M. 2008. „Postconflict Resolution in Africa: Flawed Ideas about Failed States“. *International Security*, 32 (4), 106-139.
- Franke, Volker and vom Boemcken, Marc. 2010. „Guns for Hire’: Motivations and Attitudes of Private Security Contractors“. *Armed Forces and Society*, 37 (4), 725-742.
- Galtung, Johan. “Violence, Peace and Peace Research”. 1969. *Journal of Peace Research*, 6 (3), 167-191.

- Kenkel, Kei Michael. 2013. „Five generations of peace operations: from the “thin blue line” to “painting a country blue”. *Revista Brasileira de Politica Internacional*, 56 (1), 122-143.
- Кораћ, Срђан Т. 2015. „Употреба приватних војних компанија у међународним сукобима – етичке контроверзе“, *Војно дело* бр. 3/2015, 9-29.
- Luttwak, Edward N. 1999. „Give War a Chance“. *Foreign Policy*. July/August 1999; <https://www.foreignaffairs.com/articles/1999-07-01/give-war-chance>
- McLean, Janet. 2004. „The Transnational Corporation in History: Lessons for Today?“ *Indiana Law Journal*, 79 Ind. L.J. 363; 363-377
- Minnow, Martha. 2003. „Public and Private Partnerships: Accounting for the New Religion“. *Harvard Law Review*, 116 (5), 1229-1270
- Minnow, Martha. 2005. „Outsourcing Power: How Privatizing Military Efforts Challenges Accountability, Professionalism, And Democracy“. *Boston College Law Review*, 46 (5), 989-1003.
- O’Brien, Kevin A. 2000. „PMCs, Myths and Mercenaries: the debate on private military companies“. *Royal United Service Institute Journal*. Vol. 145; 59-64
- Ostry, Jonathan D., Loungani, Prakash and Furceri, Davide. 2016. “Neoliberalism: Oversold?” *Finance & Development*, 53 (2), 38-41.
- Paris, Roland. 2010. „Saving Liberal Peacebuilding“. *Review of International Studies*, 36 (2), 337-365.
- Pugh, Michael. 2005. „The Political Economy of Peacebuilding: A Critical Theory Perspective“. *International Journal of Peace Studies*, 10 (2), 23-42.
- Salzman, Zoe. 2009. „Private Military Contractors and the Taint of a Mercenary Reputation“. *Journal of International Law and Politics of New York University*, 40, 879-890.
- Salem, Paul E. 1993. „A Critique of Western Conflict Resolution from a Non-Western Perspective“. *Journal of Negotiation*, 9 (4), 361-369.
- Shearer, David. 1997. “Exploring the Limits of Consent: Conflict Resolution in Sierra Leone”. *Millenium - Journal of International Studies*, 26, 845-860.
- Snyder, R. Claire. 2003. „The Citizen-Soldier Tradition and Gender Integration of the U.S. Military“. *Armed Forces and Society*, 29 (2), 185-204.

- Tanner, Fred. 2009. "Addressing the Perils of Peace Operations: Toward a Global Peacekeeping System". *Global Governance*, 16 (2), 209-217.
- Tardy, Thierry. 2011. „A Critique of Robust Peacekeeping in Contemporary Peace Operations”, *International Peacekeeping*, 18 (2), 152-167.
- Taussig-Rubbo, Mateo. 2009. „Outsourcing Sacrifice: The Labor of Private Military Contractors“. *Yale Journal of Law & Humanities*, 2 (1), 103-166.
- Taylor, Trevor. 2011. „Private Security Companies in Iraq and Beyond“. *International Affairs*, 87 (2), 445-456.
- White, Nigel D. 2011. „The Privatisation of Military and Security Functions and Human Rights: Comments on the UN Working Group’s Draft Convention“. *Human Rights Law Review*, 11 (1), 133-151.
- Woodhouse, Tom. 2010. “Adam Curle: Radical Peacemaker and Pioneer of Conflict Studies”. *Journal of Conflictology*, 1 (1), 1-8.

Анализе и предлози политика:

- Andersen, Louise Riis and Engedal, Peter Emil. 2013. „Blue Helmets and Grey Zones: Do UN Multidimensional Peace Operations Work?“. DIIS Report 29. Copenhagen: Danish Institute for International Studies-DIIS
- Andersen, Louise Riis. 2011. „Security Sector Reform and the Dilemmas of Liberal Peacebuilding“. DIIS Working Paper 31. Copenhagen: Danish Institute for International Studies-DIIS
- Buckland, Benjamin S. and Burdzy, Anna Marie. 2013. „Progress and Opportunities, Five Years On: Challenges and Recommendations for Montreux Document Endorsing States“. Geneva: DCAF
- Cockayne, James and Spears Mears, Emily. 2009. „Private Military and Security Companies: A Framework for Regulation“. Washington, DC: United States Institute for Peace (USIP)
- Del Prado, Jose Luis Gomez. 2010. „The Privatization of War: Mercenaries, Private Military and Security Companies (PMSC): Beyond the WikiLeaks Files“. <http://www.globalresearch.ca/the-privatization-of-war-mercenaries-private-military-and-security-companies-pmsc/21826>

- DeWinter-Schmitt, Rebecca (Ed.). 2013. *Montreux Five Years On: An Analysis of State Efforts to Implement Montreux Document Legal Obligations and Good Practices*. Washington, DC: American University
- Geneva Academy of IHL and HR. August 2013. „The International Code of Conduct for Private Security Providers“. Academy Briefing No. 4
- Guttman, Dan. 2004. „Governance by Contract: Constitutional Visions; Time of Reflection and Choice“. The George Washington University Law School, Public Law and Legal Theory Working Paper No. 87
- Hufbauer, Gary Clyde and Mitrokostas, Nicholas K. 2003. „Awakening the Monster: the Alien Tort Statute of 1789“. Policy Analyses in International Economics No. 70. Washington, DC: Peterson Institute for International Economics
- Isenberg, David. 2009. „Private Military Contractors and US Grand Strategy“. PRIO Report 1/2009. Oslo: Peace Research Institute Oslo (PRIO).
<http://object.cato.org/sites/cato.org/files/articles/isenberg-private%2520military-contractors-2009.pdf>
- Levi-Faur, David. 2011. „The Odyssey of the Regulatory State: Episode One – the Rescue of the Welfare State“. Jerusalem Forum on Regulation and Governance Working Paper No. 39.
<http://regulation.huji.ac.il/papers/jp39.pdf>
- Piiparinen, Touko. 2013. „UN State-building at a turning point: what’s new about the intervention brigade and peacekeeping drones?“. FIIA briefing paper 144. Helsinki: Finnish Institute for International Affairs (FIIA)
- Pingeot, Lou. 2014. „Contracting Insecurity: Private Military and Security Companies and the Future of the United Nations“. Bonn and New York: Global Policy Forum and Rosa Luxembourg Stiftung.
https://www.globalpolicy.org/images/pdfs/GPFEurope/PMSC_2014_Contracting_Insecurity_web.pdf
- Schwartz, Moshe. 2011. “The Department of Defense’s Use of Private Security Contractors in Afghanistan and Iraq: Background, Analysis, and Options for Congress”. Washington, D.C: Congressional Research Service

Stamnes, Eli. 2010. „Values, Context and Hybridity: How can the insights from the liberal peace critique literature be brought to bear on the practices of the UN Peacebuilding Architecture?“ Oslo: NUPI and Ottawa: CIPS
<http://brage.bibsys.no/xmlui/bitstream/handle/11250/278024/Web-Stamnes-WP-PBC+Workshop.pdf?sequence=3>

Прикази књига:

Bieber, Florian. 1999. Book Review: Bosnia – Faking Democracy after Dayton“. <http://www.policy.hu/bieber/Publications/chandlet.pdf>

Међународни документи:

Swiss Confederation Federal Department of Foreign Affairs. 2008. „The Montreaux Document: On pertinent international legal obligations and good practices for States related to operations of private military and security companies during armed conflict“. https://www.icrc.org/eng/assets/files/other/icrc_002_0996.pdf

UN Department of Safety and Security. 8 November 2012. „Guidelines on the Use of Armed Security Services from Private Security Companies“.

ICOCA. „International Code of Conduct for Private Security Service Providers“. http://www.icoca.ch/sites/all/themes/icoca/assets/icoc_english3.pdf

Извештаји:

Amnesty International. 14. oktobar 2008. „Public Statement on the Montreux Document“. <https://www.amnesty.org/en/documents/IOR30/010/2008/en/>

Congressional Budget Office (CBO). 2008. „Contractor’s Support of US Operations in Iraq“.

Congressional Research Service (CRS). 2008. „PSCs in Iraq: Background, Legal Status and Other Issues“. Washington, DC: CRS

- Congressional Research Service (CRS). 2010. „Inquiry into the Role and Oversight of Private Security Contractors in Afghanistan: Report together with additional views of the Committee on Armed Services“
- Government Accountability Office (GAO). 2007. „Defense Budgets: Trends in Operation and Maintenance Costs and Support Services Contracting“. GAO 07-631
- Government of Norway. 19 November 2007. „Multidimensional and Integrated Peace Operations: Trends and Challenges“. <https://www.regjeringen.no/no/aktuelt/Multidimensional-and-Integrated-Peace-Op-2/id491112/>
- Government of Sweden. 27 January 2015. „How UN peacekeeping operations can become more effective“. <http://www.government.se/opinion-pieces/2015/01/how-un-peacekeeping-operations-can-become-more-effective/>
- International Committee of the Red Cross (ICRC). 1995. „Report on the Use of Armed Protection for Humanitarian Assistance“. <https://www.icrc.org/eng/resources/documents/misc/57jneg.htm>
- UN Department for Peacekeeping Operations (UN DPKO). 2010. „Second Generation Disarmament, Demobilization and Reintegration (DDR) Practices in Peace Operations“. http://www.un.org/en/peacekeeping/documents/2GDDR_ENG_WITH_COVER.pdf
- United Nations. 2009. „A New Partnership Agenda: Charting a New Horizon for the UN“. <http://www.un.org/en/peacekeeping/documents/newhorizon.pdf>
- United Nations. 2008. „Protect, Respect and Remedy: A Framework for Business and Human Rights“. <http://www.reports-and-materials.org/sites/default/files/reports-and-materials/Ruggie-report-7-Apr-2008.pdf>
- UNDP. 1994. „Human Development Report: New Dimensions of Human Security“. New York: United Nations Development Programme

- United Kingdom Department for International Development (DfID). February 1999. „Conflict Reduction and Humanitarian Assistance, Policy Statement“. London: DfID
- United Nations Department for Peacekeeping Operations (DPKO). 2004. „The Challenges of Peacekeeping in the 21st Century“. <http://www.ipu.org/splz-e/unga04/peacekeeping.pdf>
- United Nations General Assembly. 1. jul 2013. „Report of the Working Group on the use of mercenaries as a means of violating human rights and impeding the exercise of the right of peoples to self-determination“. http://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/A_HRC_24_45_Add.2.pdf
- United Nations Peacekeeping. „Peacekeeping Fact sheet – as of 31 August 2015“. <http://www.un.org/en/peacekeeping/resources/statistics/factsheet.shtml>
- United Nations Secretary General. 31. januar 1992. „An Agenda for Peace: Report to the Summit Meeting of the Security Council“. UN document no. A/47/277 S/24111. New York: United Nations
- United States Department of Defense. October 2015. „Contractor support of US operations in the USCENTCOM area of responsibility“. http://www.acq.osd.mil/log/ps/.CENTCOM_reports.html/5A_October_2015_Final.pdf
- US Department of State. 2010. „FY 2010 WPS budget request details and justification“. <http://www.state.gov/documents/organization/123557.pdf>
- World Bank. 2003. *Breaking the Conflict Trap: Civil War and Development Policy*. New York: Oxford University Press
- ZIF Berlin. 2012. „Peace Operations 2025“. http://www.zif-berlin.org/fileadmin/uploads/analyse/dokumente/veroeffentlichungen/ZIF_Peace_Operations_2025.pdf
- ZIF. Februar 2016. „Mali: Current Operations“. <http://www.zif-berlin.org/en/analysis-and-information/peace-operations/africa/mali.html>

Презентације:

Diphorn, Tessa. 2015. „Background paper: the Diversity of the Private Security Industry in Sub-Saharan Africa“. Presentacija na regionalnoj konferenciji o PVBK održanoj u Adis Abebi (Etiopija) 11. i 12. novembra 2015. <http://www.slideshare.net/IPSS-Addis/the-diversity-of-the-private-security-industry-in-subsaharan-africa>

Интернет извори:

Africa – News and Analysis blog. 7. јун 2013. „South African Mercenaries Find Lucrative Work in Fight against Somali Piracy and al Shabab“. <http://africajournalismtheworld.com/tag/lafras-luitingh/>

Alien in the Attic (blog). „Shrinking the state: Privatisation in the UK“. <http://www.aviewfromtheattic.com/author/alienintheattic/>

Allison, Eric and Hattenstone, Simon. Guardian. 5. август 2015. „G4S paid author of 'independent' youth prison report as a consultant“. <http://www.theguardian.com/society/2015/aug/05/g4s-paid-martin-narey-independent-youth-prison-report-consultant>

Aspili, Allelli. 24. јануар 2014. „2 Outsourcing Success Stories You Probably Haven't Heard Of“. <http://www.business2community.com/strategy/2-outsourcing-success-stories-probably-havent-heard-0755566#jZEshEudt3PyCD84.97>

Avant, Deborah D. The Washington Post online. 12. април 2016. “People (including me) used to think that the private military industry couldn't govern itself. We were wrong”. <https://www.washingtonpost.com/news/monkey-cage/wp/2016/04/12/people-including-me-used-to-think-that-the-private-military-industry-couldnt-govern-itself-we-were-wrong>

Baer, Robert. 20. септембар 2007. Time. „Why Blackwater and More Should Leave Iraq“. <http://content.time.com/time/world/article/0,8599,1663937,00.html>

- BBC. 23. март 2006. „Capita boss quits over Blair loan“. http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/politics/4836024.stm
- Bowen, Stuart W. 6. март 2013. „Learning from Iraq: Final Report from Special Inspector General for Iraq Reconstruction, March 2013“. <http://www.cfr.org/iraq/learning-iraq-final-report-special-inspector-general-iraq-reconstruction-march-2013/p30167>
- Bradbury, Danny. Децембар 2011. „Capita: the story of where UK public sector outsourcing began“. <http://www.computerweekly.com/feature/Capita-the-story-of-where-UK-public-sector-outsourcing-began>
- Civilian contractors. 26. фебруар 2012. „Private Firm Saracen Flouts UN Embargo in Somalia“, <https://civiliancontractors.wordpress.com/2012/02/26/private-firm-saracen-flouts-un-embargo-in-somalia/>
- CNN. 2. октобар 2007. „Blackwater most often shoots first, Congressional report shows“. <http://edition.cnn.com/2007/WORLD/meast/10/01/blackwater.report/index.html>
- CNN. 23. септембар 2007. „Iraq: Blackwater staff to face charges“. <http://edition.cnn.com/2007/WORLD/meast/09/23/blackwater.probe/index.html>
- CNN. 3. октобар 2007. „Contractor bill would have intolerable effects“. <http://edition.cnn.com/2007/WORLD/meast/10/03/iraq.contractors/index.html>
- Coalition Provisional Authority. „CPA Regulations“. <http://www.iraqcoalition.org/regulations/index.html#Regulations>
- Coalition Provisional Authority. Order No. 17 (Revised), „Status of the Coalition Provisional Authority, MNF-Iraq, certain missions and personnel in Iraq“. http://www.iraqcoalition.org/regulations/20040627_CPAORD_17_Status_of_Coalition_Rev_with_Annex_A.pdf
- Computer Weekly. 13. септембар 2011. „Gartner Outlines 10 Steps to Successful Outsourcing Strategies“.

<http://www.computerweekly.com/blogs/outsourcing/2011/09/gartner-outlines-10-steps-to-successful-outsourcing-strategies.html>

Council on Foreign Relations. 8. јул 2004. „Do the Bremer edicts limit Iraq’s sovereignty?“ <http://www.cfr.org/iraq/iraq-bremer-edicts/p7639>

DCAF. „Project: the Montreux Document“. <http://www.dcaf.ch/Project/The-Montreux-Document>

Defense Industry Daily. 6. октобар 2010. „US State Department’s 5-Year, \$10.0B WPS Security Contract“. <http://www.defenseindustrydaily.com/US-State-Departments-5-Year-100B-WPS-Security-Contract-06594/>

Democracy Now. 11. октобар 2007. “Family Members of Slain Iraqis Sue Blackwater USA for Deadly Baghdad Shooting”. http://www.democracynow.org/2007/10/11/exclusive_family_members_of_slain_iraqis

Democracy Now. 18. мај 2011. „Jeremy Scahill on Blackwater Founder Erik Prince’s Private Army of Christian Crusaders in the UAE“. http://www.democracynow.org/2011/5/18/jeremy_scahill_on_blackwater_founder_erik

Department of Defense. „Directions for Defense: Report of the Commission on Roles and Missions of the Armed Forces“. http://www.dod.gov/pubs/foi/reading_room/734.pdf

DeWinter-Schmitt, Rebecca. 1. јул 2015. „Swiss Law on Private Security Companies Contributes to Protection of Human Rights“. <http://human-analytics.net/swiss-law-private-security-companies-contributes-protection-human-rights/>

DynCorp International. „Interactive map: What we do“. <http://www.dyn-intl.com/what-we-do/interactive-map>

Eckholm, Erik. The New York Times. 22. јун 2005. „The Struggle for Iraq: Capitol Hill; Lawmakers, Including Republicans, Criticize Pentagon on Disputed Billing by Halliburton“. http://www.nytimes.com/2005/06/22/washington/world/the-struggle-for-iraq-capitol-hill-lawmakers-including-republicans-criticize-pentagon-on-disputed-billing-by-halliburton.html?_r=0

- Fainaru, Steve. Washington Post. 19. септембар 2007. “Where Military Rules Don’t Apply; Blackwater’s Security Force in Iraq Given Wide Latitude by State Department”. <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2007/09/19/AR2007091902503.html>
- Foreign and Commonwealth Office, 2015, “Freedom of Information Act 2000 – Request Ref: 1069-14”, https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/396531/FOI_Response_Ref_1069-14.pdf
- Fuoco, Michael A. Pittsburgh Post Gazette. 21. децембар 2004. „Forever Stained by the Prison Abuse Scandal“. <http://www.post-gazette.com/news/nation/2004/12/21/Forever-stained-by-prison-abuse-scandal/stories/200412210179>
- Glanz, James and Tavernise, Sabrina. The New York Times. 28. септембар 2007. „Blackwater Shooting Scene Was Chaotic“. <http://www.nytimes.com/2007/09/28/world/middleeast/28blackwater.html>
- Global Policy Forum. September 2012. „Should the UN Use Private Military and Security Companies?“ https://www.globalpolicy.org/images/pdfs/images/pdfs/Should_the_UN_Use_Private_Military_and_Security_Companies_pro_against.pdf
- Guttman, Dan. 2004. „The shadow Pentagon“. <http://www.publicintegrity.org/2004/09/24/6623/shadow-pentagon>
- Hall, Kristin M. NBC. 5. јун 2011. „Army’s 101st pays high price for Afghan surge year“. <http://www.nbcnews.com/id/43285206/t/armys-st-pays-high-price-afghan-surge-year/>
- Hanson, Jim. Washington Times. 7. јануар 2010, „The End of the Warrior Witch Hunt“. <http://www.washingtontimes.com/news/2010/jan/07/when-he-walked-into-the-operations-center-during-t/>
- Hawkes, Alison. 7. новембар 2011. „Why becoming a private security contractor cannot be explained by motivation“. <http://strifeblog.org/2013/11/07/why-becoming-a-private-security-contractor-cannot-be-explained-by-motivation/>

- International Code of Conduct Association (ICoCA). "Monitoring Manager".
http://icoca.ch/sites/default/files/uploads/ICoCA_Monitoring_Manager.pdf
- International Stability Operations Association. „History of ISOA“. <http://www.stability-operations.org/?page=History>
- International Stability Operations Association. „ISOA Code of Conduct“. <http://www.stability-operations.org/?page=Code>
- Johnston, David and Broder, John M. The New York Times. 14. ноябрь 2007.
„F.B.I. Says Guards Killed 14 Iraqis Without Cause“. http://www.nytimes.com/2007/11/14/world/middleeast/14blackwater.html?_r=0
- Judicial Watch blog. 20. март 2013. „At Least \$8 Bil in Iraq Rehab Funds Lost to Waste, Fraud“. <http://www.judicialwatch.org/blog/2013/03/at-least-8-bil-in-iraq-rehab-funds-lost-to-waste-fraud/>
- Kelly, Suzanne. 27 декабрь 2011. „Confessions of a private security contractor“. <http://security.blogs.cnn.com/2011/12/27/confessions-of-a-private-security-contractor/>
- Kissinger, Henry A. 4. февраль 2016. „Kissinger’s Vision for U.S.-Russia Relations“. <http://nationalinterest.org/feature/kissingers-vision-us-russia-relations-15111>
- Lane, Edwin. 2. ноябрь 2010. „The Rise of UK’s Private Security Companies“. <http://www.bbc.com/news/business-11521579>
- Lee, Matthew and Baker, Mike. Huffington Post. 21. май 2009. „Blackwater Continues Iraq Operations Without License“. http://www.huffingtonpost.com/2009/04/20/blackwater-continues-iraq_n_189116.html
- Light, Paul C. 2003. „Fact sheet on the New True Size of Government“. <https://wagner.nyu.edu/files/faculty/publications/lightFactTrueSize.pdf>
- Lozano, Juan A. 20. август 2011. „Jamie Leigh Jones Testifies in KBR Iraq Rape Case: I Was ‘Scared to Death’“.

- http://www.huffingtonpost.com/2011/06/20/jamie-leigh-jones-kbr-iraq-rape-case_n_880594.html
- Mail Online, 22. январь 2014, „When women lived free in Afghanistan“, <http://www.dailymail.co.uk/news/article-2543902/Photos-just-free-women-Afghanistan-Taliban-rule.html>
- Mazetti Mark and Schmitt, Eric. 20. январь 2011. „Blackwater Founder Said to Back Mercenaries“.
http://www.nytimes.com/2011/01/21/world/africa/21intel.html?_r=0
- Mazzetti, Mark and Hager, Emily B. 6. июня 2011. The New York Times. „Head of Private Military Firm Denies Affiliation with Ex-Blackwater Chief“.
<http://www.nytimes.com/2011/06/07/world/middleeast/07prince.html>
- Mazzetti, Mark and Hager, Emily B. The New York Times. 14. мая 2011. „Secret Desert Force Set Up By Blackwater’s Founder“.
<http://www.nytimes.com/2011/05/15/world/middleeast/15prince.html?pagewanted=all&r=1>
- McFate, Sean. 25. январь 2016. „Return of the Mercenaries“.
<https://aeon.co/essays/what-does-the-return-of-mercenary-armies-mean-for-the-world>
- Partlow, Joshua. Washington Post. 20. ноябрь 2009. „Afghan President Hamid Karzai sworn in for second term“.
<http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2009/11/19/AR2009111900455.html>
- Peace Operations Monitor, „The Ongoing Evolution of Peacekeeping“, <http://pom.peacebuild.ca/bestpracticesevol.shtml>
- Pigneot Lou and Pascual, David Torres. 5. ноябрь 2014. „Privatizing Security: talking with Lou Pigneot“.
<https://www.opendemocracy.net/lou-pigneot-david-torres-pascual/privatizing-security-talking-with-lou-pigneot>
- Reuters. 8. февраль 2016. „UAE plans to trim ministries, outsource most government services: PM“.
<http://www.reuters.com/article/us-uae-emirates-government-idUSKCN0VH1GY>

- Richter, Paul. 13. јун 2011. Los Angeles Times. „Missing Iraq money may have been stolen, auditors say“. <http://articles.latimes.com/2011/jun/13/world/la-fg-missing-billions-20110613>
- Robert O'Harrow Jr. Washington Post. 22. јул 2004. „Panel to Hear of Halliburton Waste“. <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/articles/A4051-2004Jul21.html>
- Roggenshack, Meg. 20. март 2013. „Now the real work begins: Implementing the International Code of Conduct for Private Security Service Providers“. <http://www.ihrb.org/commentary/implementing-icoc-for-private-security-service-providers.html>
- Rowe, Ron. 15. март 2000. „The Privatization of War“. <http://www.hartford-hwp.com/archives/27a/059.html>
- Russia Today. 4. фебруар 2014. „Contractors flood into Iraq to give Al-Qaeda a run for the money“. <https://www.rt.com/news/american-military-contractors-iraq-621/>
- Sanchez, Raf. 12. децембар 2014. The Telegraph. „Why won't Barack Obama prosecute CIA torturers?“. <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/barackobama/11291476/Why-wont-Barack-Obama-prosecute-CIA-torturers.html>
- Schildknecht, Darja. 4. мај 2015. „Robust UN Peacekeeping and Private Military and Security Companies“. <http://www.hscentre.org/security-and-defence/robust-un-peacekeeping-private-military-security-companies>
- Sethi, Arjun. 23. јануар 2013. „Military contracting: our new era of corporate mercenaries“. <http://www.theguardian.com/commentisfree/2013/jan/23/military-contracting-corporate-mercenaries>
- Shearer, David. 1998. „Outsourcing War: Why Mercenaries are a Fact of Warfare“. <http://foreignpolicy.com/1998/09/15/outsourcing-war/>
- Singer, Peter W. 2004. „Warriors for Hire in Iraq“. <http://www.brookings.edu/research/articles/2004/04/15defenseindustry-singer>

- Singer, Peter W. 2007. „The Dark Truth about Blackwater“. <http://www.brookings.edu/research/articles/2007/10/02militarycontractors>
- Singer, Peter W. 5. јун 2008. „Outsourcing the Fight“. *Forbes*. <http://www.brookings.edu/research/opinions/2008/06/05-military-contractors-singer>
- Sitel.com, јануар 2014, „White Paper: Top 5 Reasons Companies Outsource“, <http://www.sitel.com/wp-content/uploads/2014/01/WHITEV0001TOP5.pdf>
- Sputnik. 19. септембар 2012. „Private Military Companies May Appear in Russia – Rogozin“, <http://sputniknews.com/russia/20120919/176067373.html>
- Stanley, Aaron. 3. септембар 2014. Financial Times. „With Wikistrat, Crowdsourcing gets Geopolitical“. <http://www.ft.com/cms/s/0/f3eb8908-2f9c-11e4-83e4-00144feabdc0.html#axzz40i3mArry>
- Supplychaindigital.com, 28. новембар 2011, „Top 10 Reasons to Outsource“, <http://www.supplychaindigital.com/supplychainmanagement/2329/Top-10-Reasons-to-Outsource>
- Taylor, Adam. 18. јул 2012. „How the Plan to Privatize London’s Olympic Security Turned Into a Disaster“. <http://www.businessinsider.com/g4s-olympic-security-disaster-2012-7>
- The Economist. 8. јул 1999. „War and Piecework“. <http://www.economist.com/node/323269>
- The New York Times. 3. октобар 2007. „Blackwater’s Rich Contracts“. http://www.nytimes.com/2007/10/03/opinion/03wed2.html?_r=0
- The New York Times. 3. октобар 2007. „Blackwater’s Rich Contracts“. http://www.nytimes.com/2007/10/03/opinion/03wed2.html?_r=0
- Toynbee, Poly. 16. јул 2012. „After G4S, who still thinks that outsourcing works?“. <http://www.theguardian.com/commentisfree/2012/jul/16/who-thinks-outsourcing-works?newsfeed=true>
- UN Peacekeeping. „Peacekeeping issues“. <http://www.un.org/en/peacekeeping/issues>
- United Nations Office of the High Commissioner for Human Rights. 14. септембар 2015. “Concept Note on a possible legally binding instrument for the

regulation of private military security companies”.
http://www.ohchr.org/Documents/HRBodies/HRCouncil/WGMilitary/Session4/WG_MercenariesCN_14April2015.pdf

United Nations Office of the High Commissioner for Human Rights. 17. septembar 2015. “Statement by H.E. Abdul S. Minty, Chairperson-Rapporteur of the open-ended intergovernmental working group to consider the possibility of elaborating an international regulatory framework on the regulation, monitoring and oversight of the activities of private military and security companies”.
http://www.ohchr.org/Documents/HRBodies/HRCouncil/WGMilitary/Session4/Statement_HE_Abdul_S_Minty_GD3.pdf

United Press International. 15. jун 2004. „GAO: Millions wasted in Iraq“. <http://www.washingtontimes.com/upi-breaking/20040615-082100-3407r.htm>

US Department of Justice. 30. август 2012. „Statement of Attorney General Eric Holder on Closure of Investigation into the Interrogation of Certain Detainees“. <http://www.justice.gov/opa/pr/statement-attorney-general-eric-holder-closure-investigation-interrogation-certain-detainees>

Vogt, Heidi and Faiez, Rahim. 16. август 2010. CNS News. „Afghan Gov't Giving Private Security Companies Four Months to Disband“. <http://cnsnews.com/news/article/afghan-govt-giving-private-security-companies-four-months-disband>

Wadhwa, Vivek. 20. децембар 2013. The Wall Street Journal, „Crowdsourcing is Overtaking Outsourcing“. <http://blogs.wsj.com/accelerators/2013/12/20/weekend-read-crowdsourcing-is-overtaking-outsourcing/>

Walt, Stephen M. 2. фебруар 2016. „The Big 5 and the Sad State of Foreign Policy in 2016“. <http://foreignpolicy.com/2016/02/02/the-big-5-and-the-sad-state-of-foreign-policy-in-2016-sanders-clinton-trump-cruz-rubio>

Walt, Stephen M. 8. јануар 2016. „What Would a Realist World Have Looked Like?“. <http://foreignpolicy.com/2016/01/08/what-would-a-realist-world-have-looked-like-iraq-syria-iran-obama-bush-clinton/>

- Washburn, David and Bigelow, Bruce V. 7. maj 2004. „Debate on Military Contractors Heats Up“. <http://legacy.utsandiego.com/news/military/20040507-9999-1n7contract.html>
- Website of Al Franken, US Senator for Minnesota. „Franken Statement on Passage of Jamie Leigh Jones Amendment“. http://www.franken.senate.gov/?p=hot_topic&id=520
- Wikistrat. „Future Simulations“. <http://www.wikistrat.com/analysis/future-simulations/>
- Wikistrat. „The Next Russian Military Intervention“. <http://www.wikistrat.com/the-next-russian-military-intervention-new-report-release-by-wikistrat/>
- Wilcox, Rachel. 1. maj 2015. „Opportunity costs: who wins from the outsourcing revolution?“. <http://www.publicfinance.co.uk/feature/2015/05/opportunity-costs-who-wins-outsourcing-revolution>
- Woolf, Nicky. Guardian. 13. април 2015. „Former Blackwater guards sentenced for massacre of unarmed Iraqi civilians“. <http://www.theguardian.com/us-news/2015/apr/13/former-blackwater-guards-sentencing-baghdad-massacre>
- Zagorin, Adam and Bennett, Brian. Time. 17. септембар 2007. „Iraq Limits Blackwater Operations“. <http://content.time.com/time/world/article/0,8599,1662586,00.html>

**Прилог бр. 1: отворени упитник који је послужио као основа
за разговоре аутора са испитаницима (превод са енглеског језика)**

У Београду, 20. октобра 2015.

Поштовани,

хвала Вам што сте пронашли времена да одговорите на ова питања.

Ваши одговори ће бити искоришћени у контексту писања докторског рада назива „Приватизација изградње мира: приватне безбедносне компаније (ПБК) у савременим операцијама подршке миру (ОПМ)”; нарочито поглавља 2. и 3, која се односе на логику и идеологију уступања јавних послова у ОПМ; односно, проблеме одговорности и транспарентности.

Питања су:

- 1) Шта мотивише политичке актере на ангажовање ПБК?
- 2) Која је највећа предност ПБК као актера у ОПМ?
- 3) Која је највећа мана?
- 4) Из Вашег угла, који део мандата/односа ПБК са другим актерима је проблематичан са становишта одговорности?
- 5) Да ли уступање јавних послова у домену безбедности видите као пожељни начин вођења политике у годинама које долазе? Молимо објасните ако можете.

Ваш идентитет, односно назив компаније за коју радите неће бити откривен.

Било би, међутим, пожељно да макар опишете позицију (радно место) које обављате или сте обављали током свог ангажмана у ПБК.

Срдачно,

Марко Савковић

Прилог бр. 2: упитници са одговорима испитаника, преведени са енглеског језика

Разговор са бившим запосленим ПБК, 11. јануар 2016.

1. Шта мотивише политичке актере на ангажовање ПБК?

Верујем да је примарна мотивација влада и међународних организација финансијске природе, али се она не (сме) своди(ти) на просто разматрање уштеда које настају; зато што постоје скривени трошкови о којима нико не размишља. На пример, војска САД је огромна организација кроз коју су трошкови одржавања, обуке и размештања равномерно распоређени и узимају се као једна коначна сума. Повећање трошкова у једном подручју операције утицаће на способност система да одговори на новонасталу потребу на другој страни. Овај сценарио могуће је применити на све организације, не само војну.

Притом, како се војска мора посветити „тоталном одржавању“ војника, трошкови упућивања у операцију су изузетно високи. На пример, војска мора водити рачуна о здравственом осигурању, животном осигурању, пензији, трошковима смештаја војника када је код куће, укључујући и његову породицу. Ово је само „врх леденог брега“ када је реч о ономе што војници и њихове породице уживају; важно је присетити се како војник има право на тотално одржавање. Зато ће влада својим поступањем укључити социјалну, образовну и финансијску димензију подршке војнику. Такође, размештање јединице која ће служити за заштиту званичника захтева обуку војника „од нуле“, што траје и кошта.

ПБК и друге сличне организације се разликују; „пакети компензације“ које нуде су лукративни, али опет представљају само делић онога колико би износили да је реч о војнику у истој позицији. Пакети компензације су договорени уговорима, који најчешће не укључују животно или здравствено осигурање за породицу; здравствено осигурање се исплаћује само у подручју операције и не може се пренети на породицу. Резултат је настанак ПБК; које (до)носе мале пратеће трошкове; висок профит; и експертизу у пружању услуга под најбољим околностима. Све ово чини ПБК екстремно лаким компанијама за

управљање, ако се узме у обзир сложеност задатака који су им поверени и однос са међународним организацијама.

2. Која је највећа предност ПБК као актера у ОПМ?

Највећа предност је у способности ослонца на запослене које је – на свим нивоима организације – обучио *неко други*. Важно је сетити се да на свету постоје и друге организације поред Блеквотера и Трипл канопа; „уговарачи“ су укључени у активности развоја, образовања, правне помоћи, полицијске и војне обуке. Све те професионалце није обучио уговарач, већ заједно са клијентом извршио њихову претходну проверу. То значи да је трошкове обуке за спровођење одређеног задатка, у контексту договореног посла сносила држава, а не приватник. Ништа није бесплатно; али када је реч о државној потрошњи, не може јефтиније.

У нормалној војној хијерархији, команда би настојала да одржи јединицу која по свом саставу одговара већем узорку становништва; било би 10% изузетних, 70% просечних, заједно са 20% исподпросечних; и то зато што је послодавац обавезан према том запосленом и не може га просто распоредити на неко друго место. Ово није случај са уговарачима. Мањи пратећи трошкови значе веће плате, веће плате значе строже захтеве код селекције; ово резултира обиљем квалитетних кандидата који се пријављују за различите позиције. Без обзира о којој се врсти експертизе ради, од типова са пиштољима до адвокатима који раде у подручјима операције широм света, вероватно је да су квалитетнији од оних које влада већ има на располагању.

3. Која је највећа мана?

Углавном, када наступају као консултанти или саветници, запослени ПБК приватници делују изван атмосфере континента; они су просто експерти за одређену област које је ангажовала организација-клијент, попут УСАИД, УНДП, итд. Као такви, потпадају под културу организације-клијента и у потпуности су подређени њеном ланцу команде. ПБК чији је запослени ангажован овде је задужена само за административна питања; могући изузетак би била

ситуација где је, услед лошег третмана запосленог настао какав проблем. Међутим, ово су ретке ситуације које не ометају реализацију саме операције.

У случају већих операција, ПБК имају своје командне структуре које су подређене организацији-клијенту; али овде лежи потенцијални проблем. Клијент је ангажовао уговараче због недостатка људства, али и проблема трошкова. То значи да у појединим случајевима неће бити довољно капацитета за спровођење надзора. Када све функционише како треба, овај однос је добар и продуктиван; међутим, када наступи ситуација у којој клијент мора интервенисати због каквог поступка уговарача, кофликт у ланцу команде чини да се он „дуплира“.

4. Из Вашег угла, који део мандата/односа ПБК са другим актерима је проблематичан са становишта одговорности?

У највећем броју случајева, на оперативном или тактичком нивоу мало је преплитања са другим актерима. Природа мандата ПБК је таква да оне никада не би требале доћи у сукоб са другим актерима. Пример ЕА је јединствен, у смислу да би морало да се деси јавно и агресивно нарушавање ауторитета како би се поновио тај сценарио. Морамо се присетити и да је ЕА била организација плаћеника, а не уговарач коме је поверен мандат. Сценарио који би водио рушењу власти у подручју операције представљао би побуну у сваком смислу те речи. Због природе односа клијента и уговарача и њихове међузависности, овај сценарио је мало вероватан. Укратко, побуна се не исплати...буквално.

5. Да ли уступање јавних послова у домену безбедности видите као пожељни начин вођења политике у годинама које долазе? Молимо објасните ако можете.

Уступање послова безбедности зависи од природе самог посла или услуге. Услуга статичног или мобилног обезбеђења заснована на уговору увелико се нуди појединцима и она са собом носи велики број предности које смо већ објаснили. Такође она је згодна за окружење ОПМ о коме разговарамо. Како се тежи томе да мисије краће трају, клијенту одговара да не нуди стално запослење. Како се у ове аранжмане улази водећи рачуна о ограничењима које

намеће национално законодавство (на пример: уговарач из САД до кога је дошла америчка агенција, како би пружио подршку спољној политици САД, подлеже механизму контроле којим је у потпуности подређен америчком законодавству; иста је ситуација код аранжмана које закључују земље-чланице ЕУ и компаније у њима регистроване). За пружање услуге статичног обезбеђења на фиксним локацијама, уговарачи представљају најефикаснији и најефективнији начин пружања услуге безбедности; ово важи и за услугу подршке.

Уговарачи могу представљати вредан ресурс у пружању услуга које иначе нису расположиве; међутим, постоји (и треба) значајна скепса у погледу уступању задатака који се могу директно одразити на спољну политику. Вођење рата мора остати у делокругу државе и њених снага; чак и када је изазов да се искористе потенцијали приватника велик, постоји аргумент против њихове употребе који се ретко помиње, а то је: представа, можда и нетачна, да приватници клијенту омогућавају да избегне одговорност, односно пребаци је на њих. Несрећни инциденти попут оног на тргу Нисур се могу десити, а резултат је суђење и пребацивање одговорности на појединце-запослене и уговарача. Заправо је клијент тај који је одговоран, колико год се чинило супротно.

Разговор са бившим запосленим ПБК 2, 5. фебруар 2016.

1. Шта мотивише политичке актере на ангажовање ПБК?

Ниски пратећи трошкови. Нема доприноса, нема пензије, осигурања у случају трајне онеспособљености. У моје време није било животног осигурања; колеге су страдале поседујући само основно здравствено осигурање. Притом, основна цена рада је пала. Ја сам „отишао“ (у подручје ОПМ, прим. аут.) када је зарада, независно од уговора достигала 700-750 долара дневно. Временом су компаније почеле плаћати мање, дошле су неке нове које су нудиле 500 долара на дан – и тај тренд се наставио. Сада је у Авганистану, колико сам имао прилике да чујем, та дневница оборена на 150 долара дневно, што када се сабере одговара плати војника редовног састава – минус сви остали трошкови „одржавања“.

2. Која је највећа предност ПБК као актера у ОПМ?

Свакако флексибилност. Када је реч о услугама статичног и мобилног обезбеђења, нема тога што нисмо могли (да урадимо). У једној ситуацији у Авганистану, заједно са колегама обезбеђивао сам једну од најважнијих база ЦИА. Радио сам на граници Пакистана и Авганистана, тамо где војска није хтела да иде. Био сам у пратњи службеника Владе САД задужених за послове обнове, током састанака које су имали са ирачким званичницима.

3. Која је највећа мана?

Квалитет запослених је у опадању. Након што су смањиле цену рада, компаније су спустиле и „праг“, да се тако изразим, односно очекивања у погледу квалификација: требали су им људи да обављају просте послове. Селекција самим тим није више тако строга. Одједном у тиму имате и мање способне чланове, који не разумеју локални контекст, нису осетљиви на локалне прилике...ту су и други проблеми – ако сте, рецимо, полицајац са искуством рада у великом граду у САД, а претпостављени су из мањих средина, гледаће вас са неповерењем, па чак и завидети.

4. Из Вашег угла, који део мандата/односа ПБК са другим актерима је проблематичан са становишта одговорности?

Нико вас не признаје, да тако кажем. Дешавало ми се ми појединци, војници редовног састава најчешће, приђу и кажу „ти ниси као ја, зато што си 'приватник'“. Као да ризична ситуација на мене не утиче, зато што „зарађујем велики новац“. Исто је и са локалним становништвом, за њих смо били „гори од најгорих“. Блеквотер је само један пример. Било је пуно оних који су пуцали под изговором заштите конвоја. То су често биле „вожње задовољства“ (енг. *joy rides*). Неко их „закачи“ на Интернет и готово, нема шансе да нас после тога било ко третира другачије.

5. Да ли уступање јавних послова у домену безбедности видите као пожељни начин вођења политике у годинама које долазе? Молимо објасните ако можете.

Не знам шта бих ти одговорио. Све док је у Ираку и Авганистану ситуација оваква каква је сад, посла ће бити.

Разговор са запосленим ПБК, 1. фебруар 2016.

1. Шта мотивише политичке актере на ангажовање ПБК?

Гледај овако: ја зарађујем четири пута више него што сам зарађивао у војсци. Тај новац, та разлика, долази одатле што нема додатних трошкова у виду издвајања за пензију, животно осигурање, итд. Дакле, трошкови за државу која ангажује „приватнике“ су „по глави“ мањи, а ја као запослени сам више мотивисан да радим. Доприноси „убијају“ плату војника у редовном саставу.

2. Која је највећа предност ПБК као актера у ОПМ?

Мислим да је искуство запослених. У мом тиму није било никог са мање од четири године искуства у оружаним снагама и – што је нарочито важно – макар једном „туром“ (временом provedеним у операцији, прим. аут.) у Ираку или Авганистану. Захваљујући искуству које сам имао, могао сам да радим различите ствари, обезбеђивао сам америчке дипломате, али и обучавао локалне снаге. Притом, траже се тимски играчи, људи који се могу прилагодити раду у тиму. „Рамбо“ типови немају шта да траже на том послу. Види, ми немамо подршку целе војске, на терену се можемо ослонити само на себе и на чланове тима.

Војска би могла да ради оно што ми радимо, али онда би била „одвучена“ од својих основних задатака. Не мислим да је наша услуга „јефтинија“, само је практичнија. Компаније не узимају посао војсци, већ јој помажу.

Јако је корисно што можеш одговорити надређенима. Командна структура није тако ригидна и компликована, изнад тебе су највише два човека, вођа тима и шеф пројекта. Исто тако помаже и то што, ако неко не ради добро свој посао, може добити отказ. Војска по мом мишљењу не дисциплинује људе довољно.

3. Која је највећа мана?

За мене лично, негативна репутација. С тим да је то страна приче коју су медији пренели. Упознао сам неке од људи који су били на тргу Нисур. Чуо сам снимке – које не дозвољавају као доказни материјал – где у позадини јасно чујеш звук „калашњикова“ како пуцају на конвој. Возила су била изрешетана. Зато не верујем „мејнстрим“ медијима који су извештавали о томе.

Било је неких других проблема о којима су ми причале колеге. На пример, раније су компаније избегавале да плате дозволе за оружје како би уштеделе, иако су људе ангажовале за послове обезбеђења. Свега је било на почетку: људи су долазили са својим оружјем, набављали од „локалаца“, итд. итд. До тренутка када сам ја дошао као приватник ситуација се већ променила.

Посебан проблем за запослене је и „културни шок“. Прва ствар са којом се суочиш када стигнеш тамо (Ирак и Авганистан) јесте да је то култура којом доминирају мушкарци, као и то да је реч о теократијама, односно да је религија свеприсутна. Тешко је прилагодити се, нарочито када крену да пуцају на тебе. Зато многи праве глупости.

4. Из Вашег угла, који део мандата/односа ПБК са другим актерима је проблематичан са становишта одговорности?

Ја не видим неке велике проблеме. Правила поступања су нам таква да смемо да узвратимо ватру, не и да први пуцамо. Ако их прекршиш, убијеш неког и испостави се да то није било „чисто“, идеш у затвор. Не можемо у употреби силе „ићи“ преко онога што прописује држава која нас је ангажовала. Мислим да су медији доста допринели томе да имамо негативну репутацију.

Дефинитивно не подривамо ауторитет војске. Притом и сарађујемо, већина нас је служила у војсци, дакле говоримо исти језик. Размењујемо информације. Ако се повредиш док обезбеђујеш војну базу, рецимо, војни доктори ће се побринути за тебе.

Трудимо се да се уклопимо у околину, како нас „локалци“ не би препознали. Додуше, ја радим у граду, никада нисам радио у руралним срединама.

Не сматрам себе за плаћеника. Нисмо плаћени да се приближимо непријатељу и уништимо га, већ да штитимо дипломате. Себе видимо пре као телохранитеље него плаћенике.

5. Да ли уступање јавних послова у домену безбедности видите као пожељни начин вођења политике у годинама које долазе? Молимо објасните ако можете.

Да ли је пожељан, то није битно. Пре бих рекао неопходан. Компаније су данас другачије. Оне пружају услуге безбедности за власти или у садејству са њима. Инцидентима попут оних у које је био умешан Блеквотер створена је лоша слика о целом сектору, и то све због малог броја неодговорних појединаца и њихових шефова. Компаније у којима сам радио руководе се истим правилима поступања и законима који важе за снаге НАТО. Притом, приватници су прекинули учешће у офанзивним операцијама оног тренутка када су власти то од њих захтевале.

Разговор са запосленим Министарства одбране САД, 25. јануар 2016.

1. Шта мотивише политичке актере на ангажовање ПБК?

То што их је могуће „купити“ и ући у уговорни однос са њима веома брзо. Један од пожељних принципа рада у приватном сектору јесте да компаније буду хитре и флексибилне. Могу се брзо наћи на терену и смислити план акције који муштерија захтева. Ту је и перцепција да су запослени ПБК искусни; када је реч о компанијама са Запада и високо обучени. Министарство одбране склапа уговоре тамо где војне снаге нису расположиве, нису одговарајуће за дате потребе. Војници су обучени за борбу: да пронађу и униште непријатеља, заштите људе, имовину лица у подручју операције, што захтева другачије

вештине, када говоримо о ангажовању ПБК, овде је пре реч о нечему што ради полиција.

2. Која је највећа предност ПБК као актера у ОПМ?

Видети претходни одговор.

3. Која је највећа мана?

Рекао бих да је највећа мана та да је овде практично реч о плаћеницима које је одобрила држава (енг. *state sanctioned mercenaries*). Ту су само како би покупили платни листић и не „верују“ у мисију што их чини недовољно посвећеним, за разлику од „патриота“ и „бранитеља отаџбине“. Такође, често их посматрају као „стране плаћенике“ које је довео режим који не верује сопственим снагама. Неразумевање локалне културе може водити компромитујућим ситуацијама.

4. Из Вашег угла, који део мандата/односа ПБК са другим актерима је проблематичан са становишта одговорности?

У земљи или подручју операције може постојати више различитих стандарда, нарочито ако сама операција није довољно промишљена, а земља у којој се одвија развијена. Како су ПБК приватни, а остали актери регионалне или међународне снаге, важно је да постоје јасни етички стандарди и (колико је год то могуће) заједничка правила поступања.

5. Да ли уступање јавних послова у домену безбедности видите као пожељни начин вођења политике у годинама које долазе? Молимо објасните ако можете.

Видим одрживо и врло вероватно растуће тржиште за услуге ПБК. Један од фактора који томе доприноси је ширење (стварно или замишљено) тероризма. Колико брзо ће тржиште (и потражња) расти, разликоваће се од случаја до случаја и зависити од: ресурса којима се располаже; степена нестабилности у датој земљи; (не)поверења у локалне снаге безбедности; потребе за обуком истих тих, локалних снага.

Биографија кандидата

Марко Савковић је програмски директор у Београдском фонду за политичку изузетност (БФПЕ), где је уједно и директор програма међународне конференције ”Београдски безбедносни форум”. Претходно је, од 2013. до 2015. године био задужен за програмску и извршну координацију пројекта БФПЕ ”Регионална академија за демократију”.

Током седам година рада у Београдском центру за безбедносну политику (2006.-2013.) истраживао је цивилно-војне односе, процесе реформе система одбране и токове евроатлантских интеграција Србије. Каријеру у цивилном сектору започео је у Центру за слободне изборе и демократију (ЦеСИД) 2003. године.

Као докторски кандидат на Факултету политичких наука Универзитета у Београду бави се феноменом приватизације изградње мира. У више наврата, од 2011. до 2014. био је гост-предавач Центра за безбедносну сарадњу (Загреб, Република Хрватска); односно Центра за обуку у операцијама подршке миру (Сарајево, Босна и Херцеговина).

Један је од уредника првог „Речника европске безбедности“ објављеног на БХС језицима. Део је тима који је реализовао прва истраживања цивилних капацитета Србије за учешће у мировним операцијама. Његови радови су објављивани у више часописа и магазина: *Journal of Regional Security*, *Analytical*, Војно дело, *European Voice* и Нови магазин.

Члан је радне групе посвећене поглављу 31 (спољна политика и безбедност) Националног конвента (о приступању Србије Европској унији).

Прилог 1.

Изјава о ауторству

Потписани: Савковић Драгољуб Марко

број уписа: 989

Изјављујем

да је докторска дисертација под насловом

"Приватизација изградње мира: приватне безбедносне компаније у савременим операцијама подршке миру",

- резултат сопственог истраживачког рада,
- да предложена дисертација у целини ни у деловима није била предложена за добијање било које дипломе према студијским програмима других високошколских установа,
- да су резултати коректно наведени и
- да нисам кршио/ла ауторска права и користио интелектуалну својину других лица.

Потпис докторанда

У Београду, 4. јула 2016. године

Прилог 2.

Изјава о истоветности штампане и електронске верзије докторског рада

Име и презиме аутора: Марко Драгољуб Савковић

Број уписа: 989

Студијски програм: Међународне и европске студије

Наслов рада "Приватизација изградње мира: приватне безбедносне компаније у савременим операцијама подршке миру"

Ментор: доц. др Немања Џуверовић

Потписани Марко Драгољуб Савковић

изјављујем да је штампана верзија мог докторског рада истоветна електронској верзији коју сам предао/ла за објављивање на порталу **Дигиталног репозиторијума Универзитета у Београду**.

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци везани за добијање академског звања доктора наука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада.

Ови лични подаци могу се објавити на мрежним страницама дигиталне библиотеке, у електронском каталогу и у публикацијама Универзитета у Београду.

Потпис докторанда

У Београду, 4. јула 2016. године

Прилог 3.

Изјава о коришћењу

Овлашћујем Универзитетску библиотеку „Светозар Марковић“ да у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду унесе моју докторску дисертацију под насловом:

“Приватизација изградње мира: приватне безбедносне компаније у савременим операцијама подршке миру”,

која је моје ауторско дело.

Дисертацију са свим прилозима предао/ла сам у електронском формату погодном за трајно архивирање.

Моју докторску дисертацију похрањену у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду могу да користе сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (Creative Commons) за коју сам се одлучио/ла.

1. Ауторство
2. Ауторство - некомерцијално
3. Ауторство – некомерцијално – без прераде
4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима
5. Ауторство – без прераде
6. Ауторство – делити под истим условима

(Молимо да заокружите само једну од шест понуђених лиценци, кратак опис лиценци дат је на полеђини листа).

Потпис докторанда

У Београду, 4. јула 2016. године

